
**Ministarstvo za prostorno uređenje,
promet i komunikacije i zaštitu okoline
Zeničko-dobojskog kantona**

**PRIRUČNIK ZA POLAGANJE POSEBNOG ISPITA ZA
TAKSIVOZAČA U
ZENIČKO-DOBOJSKOM KANTONU**

Zenica, oktobar 2010. godine

IPI-Institut za privredni inženjering d.o.o. Zenica

Naručilac priručnika: Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona

Naziv priručnika: Priručnik za polaganje posebnog ispita za taksivozača u Zeničko–dobojskom kantonu

Rukovodilac poslova: Ibrahim Mustafić

Pripremili: Ibrahim Mustafić, Fuad Klisura, Dragana Agić

SADRŽAJ

UVOD	5
PROGRAM POSEBNOG ISPITA ZA TAKSIVOZAČA.....	6
I. OPĆI DIO	11
1. OSNOVNI PODACI O BOSNI I HERCEGOVINI, FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE, ZENIČKO-DOBOJSKOM KANTONU I OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	11
1.1. Administrativni ustroj	14
1.2. Geografski položaj	20
1.3. Stanovništvo.....	23
1.3.1. Broj stanovnika	23
1.3.2. Nacionalni i vjerski sastav stanovništva	24
1.4. Saobraćajni sistem.....	27
2. PRIVREDA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	45
2.1. Prerađivačka industrija (značajni privredni subjekti po općinama).....	46
2.1.1. Proizvodnja metala i metaloprerađiva.....	46
2.1.2. Tekstilna i industrija kože, obuće i gume	48
2.1.3. Proizvodnja celuloze, papira, prerada drveta i proizvodnja proizvoda od drveta.....	49
2.1.4. Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda i ostalo.....	50
2.2. Energetika (značajni privredni subjekti po općinama)	52
2.2.1. Električna energija	52
2.2.2. Derivati nafte.....	52
2.2.3. Prirodni gas	53
2.3. Rudarstvo-eksploatacija mineralnih sirovina (značajni privredni subjekti po općinama)	53
2.4. Trgovina, ugostiteljstvo i turizam (značajni privredni subjekti po općinama)	55
2.4.1. Opće stanje trgovine.....	55
2.4.2. Opće stanje ugostiteljstva i turizma	56
3. KULTURNO-HISTORIJSKI SPOMENICI PO OPĆINAMA ZENIČKO- DOBOJSKOG KANTONA	57
3.1. Najznačajniji kulturno-historijski spomenici po općinama zeničko- dobojskog kantona.....	57
3.2. Zaštićeno prirodno naslijeđe	72
3.3. Zaštićena područja kulturno – historijskog naslijeđa.....	74
3.4. Zone posebne zaštite	75
4. PRIRODNA BAŠTINA OPĆINA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA.....	77
4.1. Rijeke, kanjoni, pećine, parkovi prirode i izletišta	77
5. SPORT	85

5.1. Sportski klubovi i objekti u općinama Zeničko-dobojskog kantona.....	85
6. MUZIKA I POZORIŠNI ŽIVOT PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	89
6.1. Muzika	89
6.2. Pozorišni život.....	91
7. RADIO, TELEVIZIJA I ŠTAMPA PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	93
7.1. Radio	93
7.2. Televizija.....	93
7.3. Štampa.....	93
8. KULTURNE, UMJETNIČKE I ZNANSTVENE INSTITUCIJE PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	95
8.1. Kulturne institucije.....	95
8.2. Umjetničke institucije	97
8.3. Znanstvene institucije	98
9. MANIFESTACIJE PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	105
9.1. Kulturno – zabavne i sportske manifestacije	105
9.2. Sajmovi i vašari.....	113
10. TURISTIČKA PONUDA PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	117
II. POSEBNI DIO	127
1. ORGANIZACIJA I NAČIN OBAVLJANJA TAKSIPRIJEVOZA PUTNIKA NA PODRUČJU ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	127
1.1. Način organiziranja taksiprijevoza na području kantona.....	127
1.2. Broj i razmještaj taksistajališta, način njihovog korištenja, uređenja i održavanja i broj taksivozila na pojedinim taksistajalištima.....	128
1.3. Način utvrđivanja i naplate cijene taksiprijevoza, ako se prevozi više putnika.....	130
1.4. Način izdavanja dopunskih taksioznaka za vozila, njihova veličina, broj i izgled.....	131
1.5. Prava i dužnosti vozača koji obavlja taksiprijevoz i putnika koji se prevoze taksivozilom.....	133
1.6. Osnovni i dopunski uvjeti koje mora ispunjavati taksivozač i taksivozilo	141
LITERATURA.....	143

UVOD

Odlukom o organizaciji i načinu obavljanja taksiprijevoza putnika na području Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj 6/10) propisana je obaveza polaganja posebnog ispita za taksivozača. Ispit se polaže po Programu posebnog ispita za taksivozača koji čini sastavni dio Pravilnika o polaganju posebnog ispita za taksivozača u Zeničko-dobojskom kantonu.

Program polaganja ispita se sastoji od općeg i posebnog dijela. U općem dijelu Programa utvrđene su slijedeće oblasti: osnovni podaci o Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine, Zeničko-dobojskom kantonu i općinama Zeničko-dobojskog kantona, privreda, kulturno-historijski spomenici, prirodna baština, sport, muzika, pozorišni život, radio, televizija i štampa, kulturne, umjetničke i znanstvene institucije, manifestacije i turistička ponuda po općinama Zeničko-dobojskog kantona, a posebni dio Programa obuhvata organizaciju i način obavljanja taksiprijevoza putnika na području Zeničko-dobojskog kantona.

Ispitom se provjerava poznavanje historijskih, privrednih, kulturnih, turističkih i drugih znamenitosti Zeničko-dobojskog kantona, te poznavanje prava i dužnosti taksiprijevoznika.

Kako je Programom utvrđena i literatura po kojoj se polaže ispit, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona je pristupilo izradi Priručnika za polaganje posebnog ispita za taksivozača u Zeničko-dobojskom kantonu. Sadržaj Priručnika je usklađen sa Programom.

Ovim Priručnikom, koji ima edukativni karakter, omogućilo bi se zainteresiranim kandidatima koji žele polagati ispit, a koji je jedan od uslova za obavljanje djelatnosti taksiprijevoza, da lakše i brže savladaju gradivo utvrđeno gore navedenim Programom, a sve s ciljem pružanja kvalitetnije usluge taksiprijevoza na području Zeničko-dobojskog kantona.

PROGRAM POSEBNOG ISPITA ZA TAKSIVOZAČA

I. OPĆI DIO

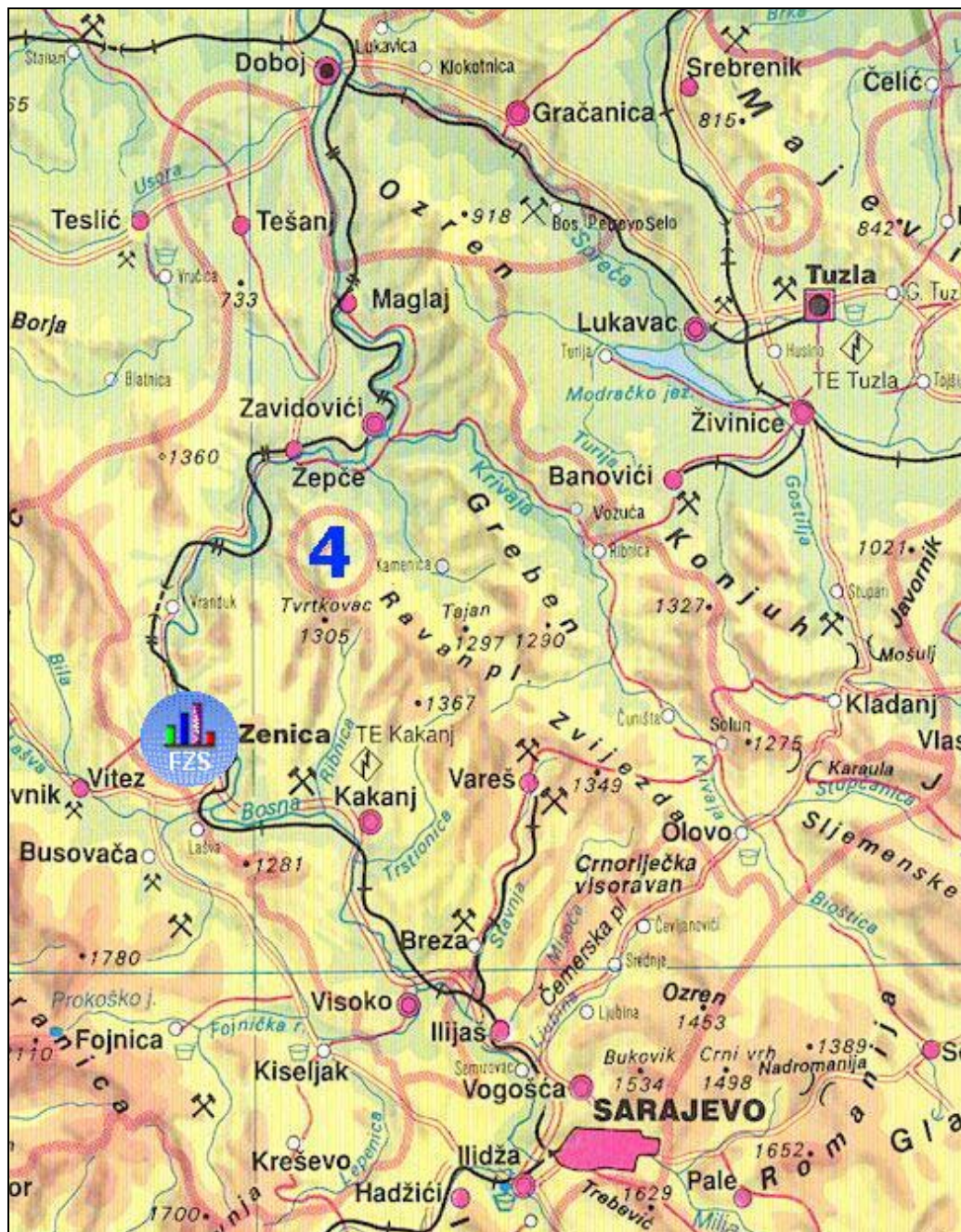
1. Osnovni podaci o Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine, Zeničko-dobojskom kantonu i općinama Zeničko-dobojskog kantona
 - 1.1. Administrativni ustroj
 - 1.2. Geografski položaj
 - 1.3. Stanovništvo,
 - 1.3.1. Broj stanovnika
 - 1.3.2. Nacionalni i vjerski sastav stanovništva
 - 1.4. Saobraćajni sistem
2. Privreda Zeničko-dobojskog kantona
 - 2.1. Prerađivačka industrija (značajni privredni subjekti po općinama)
 - 2.2. Energetika (značajni privredni subjekti po općinama)
 - 2.3. Rudarstvo-eksploatacija mineralnih sirovina (značajni privredni subjekti po općinama)
 - 2.4. Trgovina, ugostiteljstvo i turizam (značajni privredni subjekti po općinama)
3. Kulturno-historijski spomenici po općinama Zeničko-dobojskog kantona
4. Privredna baština općina Zeničko-dobojskog kantona
 - 4.1. Rijeke, kanjoni, pećine, parkovi prirode i izletišta
5. Sport
 - 5.1. Sportski klubovi i objekti u općinama Zeničko-dobojskog kantona
6. Muzika i pozorišni život po općinama Zeničko-dobojskog kantona
7. Radio, televizija i štampa po općinama Zeničko-dobojskog kantona
8. Kulturne, umjetničke i znanstvene institucije po općinama Zeničko-dobojskog kantona
9. Manifestacije po općinama Zeničko-dobojskog kantona
 - 9.1. Kulturno-zabavne i sportske manifestacije
 - 9.2. Sajmovi i vašari
10. Turistička ponuda po općinama Zeničko-dobojskog kantona

II. POSEBNI DIO

1. Organizacija i način obavljanja taksiprijevoza putnika na području Zeničko-dobojskog kantona
 - 1.1. Način organiziranja taksiprijevoza na području Kantona
 - 1.2. Broj i razmještaj taksistajališta, način njihovog korištenja, uređenja i održavanja i broj taksivozila na pojedinim taksistajalištima
 - 1.3. Način utvrđivanja i naplate cijene taksiprijevoza, ako se prevozi više

-
- putnika
- 1.4. Način izdavanja dopunskih taksioznaka za vozila, njihova veličina, broj i izgled
 - 1.5. Prava i dužnosti vozača koji obavlja taksiprijevoz i putnika koji se prevoze taksivozilom
 - 1.6. Osnovni i dopunski uvjeti koje mora ispunjavati taksivozač i taksivozilo

I. OPĆI DIO

1. OSNOVNI PODACI O BOSNI I HERCEGOVINI, FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE, ZENIČKO- DOBOJSKOM KANTONU I OPĆINAMA ZENIČKO- DOBOJSKOG KANTONA

U prvim vijekovima nove ere, područje današnje Bosne bilo je sastavni dio Rimskog Carstva. Većinom su ga naseljavali Iliri. Nakon pada carstva, Bosnu su svojatali kako Bizantsko Carstvo, tako i zapadni nasljednici Rima. Slaveni se ovdje naseljavaju u 7. vijeku zatičući na ovim prostorima dijelove ilirskih i tračkih plemena koja su bila romanizirana a prilikom dolaska Slavena se povlače uglavnom u planine. Slaveni ih nazivaju Vlasima po starogermanskoj riječi Wallach, što znači Roman, ili Rimljanin. U svojoj etnogenezi bosanski Slaveni - Bošnjani, kasnije Bošnjaci ili Bosanski Muslimani, kao središnji južnoslovenski narod, vrlo su se malo miješali sa drugim narodima, što nije slučaj sa okolnim Južnim Slavenima, u čijoj je etnogenezi udio neslavenskog elementa prilično značajan - na istoku Grka, Albanaca, Cincara, Rumuna i drugih, a na zapadu Nijemaca, Italijana, Mađara, Čeha i dr. Mišljenje većine hrvatskih i srpskih historičara je da kraljevine Srbija i Hrvatska vladaju dijelovima Bosne tokom 9. vijeka, a da u 11. i 12. vijeku nad Bosnom gospodari kraljevina Mađarska. Međutim, većina bosanskih historičara smatra da je Bosna samostalna država još od 9. vijeka. Sa druge strane srpski i hrvatski historičari smatraju da Srednjovjekovna bosanska država stiče svoju nezavisnost oko 1200. godine, zasnivajući svoje teze na osnovu nepotvrđenih dokumenata katoličke i pravoslavne crkve, te da se u ovom periodu razvija njen autohtoni bošnjački narod. U početku vladari Bosne su banovi, prvi imenom poznati ban Bosne bio je ban Borić, zatim poznati Kulin Ban a poslije krunidbe Bana Tvrtka I Kotromanića 1377. godine vladari Bosne postaju kraljevi. Nezavisnost Bosna zadržava sve do dolaska Osmanlija 1463. godine, kad zvanično postaje dio Osmanskog carstva.

Tokom osmanske vladavine u Bosni, mnogi Bošnjani odbacuju kršćanstvo i prelaze na Islam. Istovremeno, Vlasi, odnosno kasniji Srbi se po prvi put pojavljuju u nekim djelovima tadašnjeg Bosanskog ejaleta, dok se mnogi Bošnjani iseljavaju u pravcu zapada i sjevera. Ovaj razvitak demografije, je korijen današnjih naroda Bosne i Hercegovine. Mnogi Bošnjaci pripadali su bošnjačkom plemstvu, tako da su već u prvoj polovini 16. vijeka mnogi begovi i vojskovođe u osmanskoj Evropi upravo porijeklom iz Bosne (npr. Mehmed-paša Sokolović ili Gazi Husrev-beg).

U 16. i 17. vijeku, Bošnjaci su bili sastavni dio osmanske vojske, dok su najvažnije uloge vlade Bosanskog ejaleta najčešće pripadali Bošnjacima. Mnoge od bošnjačkih porodica koje su rano prešle na Islam su bile vrlo moćne, što u Bosni dugo vremena zadržava i feudalne odnose između Bošnjaka i drugih naroda.

Osmanski neuspjesi protiv druge regionalne velesile u ovom dijelu Evrope, Austrije pomiču granicu između Osmanskog carstva i ostale Evrope, koja sad ponovo stiže pred same kapije Bosne, čime se opća situacija u zemlji pogoršava. Sa konstantnim napadima i ekonomskom krizom širi se nezadovoljstvo, tako da u prvoj polovini 19. vijeka, sultan nekoliko puta pokušava izvršiti reforme, ali ovome kapetani u Bosni odgovoraju pobunama. Najčuvenija od njih je pobuna Huseina kapetana Gradaševića 1831 godine. Nakon što su poraženi od strane Osmanlija, vojni otpor Bošnjaka se završava, dok carstvo i dalje slabi. Istovremeno srpski odnosno hrvatski nacionalni pokreti vrše jak pritisak na Bošnjake tako da mnogi Bošnjaci se na osnovi vjere ili nečeg drugog odvajaju u srpski odnosno hrvatski nacionalni korpus te broj Srba i Hrvata u Bosni raste.

1878. godine Bosna, odlukom Berlinskog kongresa, postaje sastavni dio Dvojnog kraljevstva Austro-Ugarske. Paralelno se u susjednim državama razvijaju slavenski nacionalni pokreti, koji su radili na ujedinjenju svih Južnih Slavena na jugoistoku Evrope. Povod za Prvi svjetski rat bio je atentat u Sarajevu ljeta 1914. godine, kojeg je izveo Gavrilo Princip, pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta "Mlada Bosna". On je pucao na austrougarskog prijestolonasljednika Franza Ferdinanda i njegovu noseću suprugu, koji su tom prilikom i ubijeni. Povod za prvi veliki sukob svjetskih razmjera bio je time pronađen.

Krajem Prvog svjetskog rata i propašću Austro-Ugarske Bosna i Hercegovina ulazi u početak u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, a potom u novonastalu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, koja se od 1929 zove Kraljevina Jugoslavija. Time Bosna i Hercegovina, nakon orijentalizacije i okcidentalizacije, doživljava pojačanu kulturnu i političku dominaciju Beograda, koja se ogledala u raznim segmentima društvenog života. Nakon pojačane industrijalizacije i opće ekspanzije bosanskog društva za vrijeme austrougarske epohe, Bosna i Hercegovina tokom prve Jugoslavije ekonomski nazaduje, što stvara osnovu za socijalno nezadovoljstvo i nemire, koji će kasnije uslijediti.

Nakon sloma parlamentarne demokratije i zavođenja monarhofašističke kraljevske diktature 1929. došlo je do novih administrativno-političkih promjena u zemlji. Jugoslavija je dobila devet banovina, čime je Bosna prvi put nakon više od 500 godina formalno podijeljena. Površina Bosne i Hercegovine pripala je u svom historijskom obliku četirima različitim banovinama, koje su

nazvane po geografskim i historijskim regijama. Vrbaska, Drinska, Zetska i Primorska banovina trebale su prema prvotnoj ideji tadašnjeg jugoslavenskog kralja Aleksandra I potisnuti regionalne i nacionalne identitete, a u prvi plan staviti jedinstveni jugoslavenski identitet.

1939. ugovorom Cvetković-Maček dolazi do stvaranja Banovine Hrvatske, u koju ulaze i dijelovi Bosne i Hercegovine, i to uglavnom oni koji su već pripadali Primorskoj banovini i dijelovi zemlje na sjeveru, uz rijeku Savu. Početkom Drugog svjetskog rata pod vodstvom Ante Pavelića osniva se 10. aprila 1941 godine Nezavisna Država Hrvatska (NDH), u čiji sastav ulazi cijela Bosna i Hercegovina. Znan dio bosanskih Hrvata učestvuju kao pripadnici vojske NDH, ustaše, domobrani, dok nekolicina Bošnjaka zauzima vodeće pozicije u vlasti kao ministri u vladi NDH kao npr. Osman Kulenović i Džafer beg Kulenović. Dio Srba bori se na strani četnika te učestvuju u progonima Hrvata i Bošnjaka. Ustaše progone i ubijaju Srbe, Rome, Jevreje i komuniste.

Ipak najveći dio Bošnjaka, bosanskih Srba i manji broj bosanskih Hrvata aktivno učestvuju u antifašističkom pokretu Josipa Broza Tita, dajući znatan doprinos Narodno-oslobodilačkoj borbi i konačnom oslobođenju cijele zemlje od stranih okupatora. Time se Bosna i Hercegovina može pohvaliti, da je jedna od prvih zemalja antifašističke koalicije u porobljenoj Evropi 1941.-1945. Na teritoriji Bosne i Hercegovine vode se neke od najžešćih bitaka (Neretva, Kozara, Sutjeska, Drvar) Drugog svjetskog rata na području jugoistočne Evrope. U Mrkonjić Gradu su **25. novembra 1943.** godine postavljeni temelji savremene Bosne i Hercegovine, I zasjedanjem ZAVNOBiH-a. Ovaj dan u našoj zemlji obilježava se kao **Dan državnosti**. Dok su u Jajcu 29. novembra iste godine na II zasjedanju AVNOJ-a postavljene osnove nove, socijalističke Jugoslavije, u sklopu koje je Bosna i Hercegovina bila jedna od šest ravnopravnih republika.

U vremenu od 1945. do početka 1990-ih, Bosna i Hercegovina doživljava ubranu industrijalizaciju, modernizaciju i urbanizaciju, a paralelno s tim osnivaju se i institucije zemlje, koje naglašavaju njenu državnost i institucionalnu nezavisnost. U ovo vrijeme spadaju osnivanje Akademije nauka i umjetnosti BiH, univerziteta u Sarajevu, Banja Luci, Mostaru i Tuzli, Radiotelevizije Sarajevo, te brojnih drugih nacionalnih i kulturnih institucija. Tokom kasnih šezdesetih godina dolazi do priznavanja Bošnjaka pod vjerskim imenom (Muslimani) kao posebne nacionalne jedinice u tadašnjoj zemlji, koji uz Srbe i Hrvate, čine jedan od konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine i Jugoslavije.

U oktobru 1991 godine Bosna i Hercegovina izglasava suverenost, da bi potom uslijedio i referendum za nezavisnost u februaru 1992. godine. **Nezavisnost** je stekla **01.03.1992.** godine.

Srpsko stanovništvo uglavnom je bojkotovalo referendum. Odmah po proglašavanju nezavisnosti i međunarodnog priznanja zemlje u aprilu 1992. godine, izbija agresija Srbije i Crne Gore, na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Republika Bosna i Hercegovina je u Ujedinjene nacije primljena 22. maja 1992. godine, ali bez obzira na to nastavljena je agresija. Već 1991. hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, sklapa dogovor o podjeli Bosne i Hercegovine sa srbijanskim predsjednikom Miloševićem, poznatim sastankom u Karađorđevu. O podjeli Bosne i Hercegovine danas postoji mnogobrojna dokumentacija, među kojom su najznačajniji stenogrami Franje Tuđmana, ali i svjedočenja predsjednika Stjepana Mesića, nekadašnjeg predsjednika Predsjedništva SFRJ, Ante Markovića, nekadašnjeg premijera SFRJ i mnogih drugih svjedoka vremena.

Rat traje do 1995. godine, u kojem najviše stradaju Bošnjaci.

U američkom gradu Dejtonu 21. novembra 1995. potpisan je mirovni sporazum, čime je neslužbeno završen rat. Konačni sporazum potpisan je u Parizu 14. decembra 1995. godine. Dejtonski sporazum potvrdio je Bosnu i Hercegovinu kao samostalnu i suverenu državu u evropskoj porodici država.

1.1. Administrativni ustroj

Prema Općem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini potpisanom u Daytonu 21.11.1995. godine, Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), a od 08.03.2000. godine i Distrikta Brčko.

Bosna i Hercegovina je po svom državnom uređenju jedinstvena u svijetu. Njeno uređenje je republičkog karaktera, iako BiH ne funkcioniše niti se definiše kao republika zbog složenosti jedinica na koje se dijeli (entiteti, kantoni, općine).

Struktura vlasti Bosne i Hercegovine

1. Zakonodavna vlast

Parlamentarna skupština je zakonodavno tijelo Bosne i Hercegovine. Ima dva doma: Dom naroda i Predstavnički dom.

Dom naroda se sastoji od 15 delegata, od kojih su dvije trećine iz Federacije (5 Hrvata i 5 Bošnjaka) i jedna trećina iz Republike Srpske (5 Srba).

Predstavnički dom se sastoji od 42 člana, od kojih se dvije trećine biraju u Federaciji, a jedna trećina u Republici Srpskoj.

2. Izvršna vlast

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine ima tri člana (jednog Bošnjaka, jednog Srbina i jednog Hrvata), koji se rotiraju na mjestu predsjednika predsjedništva svakih 8 mjeseci. Njih direktno bira narod (Federacija bira Bošnjaka i Hrvata, a Republika Srpska bira Srbina), na općim izborima svake 4 godine.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je organ izvršne vlasti Bosne i Hercegovine. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine imenuje Predsjedništvo, a odobrava Parlamentarna skupština. Predsjedavajući Vijeća ministara imenuje ministre. Vijeće ministara čine predsjedavajući i devet ministara koji se nalaze na čelu 9 ministarstava unutar Vijeća ministara.

3. Sudska vlast

Ustavni sud Bosne i Hercegovine i Sud Bosne i Hercegovine čine sudsku vlast BiH-e. Ustavni sud ima devet članova: četiri se biraju iz Predstavničkog doma Federacije, dva se biraju iz Narodne skupštine Republike Srpske, a tri člana bira predsjednik Europskog suda za ljudska prava nakon konzultacija s predsjedništvom zemlje.

Glavi grad Bosne i Hercegovine je Sarajevo.

Daytonskim mirovnim sporazumom, visoki predstavnik je u ime međunarodne zajednice zadužen da nadgleda provedbu civilnih aspekata Mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini. Visoki predstavnik također ima zadatak da koordinira aktivnosti međunarodnih civilnih organizacija i agencija koje djeluju u zemlji.

Mandat visokog predstavnika preciziran je u Aneksu 10, u kojem se visoki predstavnik proglašava konačnim autoritetom u zemlji za tumačenje sporazuma o implementaciji civilnog dijela mirovnog ugovora. Vijeće za implementaciju mira (PIC), koje čini grupa od 55 zemalja i međunarodnih organizacija koje sponzoriraju i vode proces implementacije mira, kasnije je dalje razradilo njegov mandat. Visoki predstavnik nema nadležnost nad vojnim Stabilizacijskim snagama (SFOR), koje su pod vođstvom NATO-a.

Visokog predstavnika predlaže Upravni odbor PIC-a, a imenovanje potvrđuje Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, koje je odobrilo i Daytonski mirovni sporazum kao i raspoređivanje međunarodnih vojnika u Bosni i Hercegovini.

Trenutni vršilac ove funkcije je Valentin Inzko.

Entiteti države Bosne i Hercegovine imaju svu vlast, nadležnosti i odgovornosti koje Ustavom Bosne i Hercegovine nisu date u isključivu nadležnost institucija Bosne i Hercegovine.

Struktura vlasti Federacije BiH

1. Zakonodavna vlast Federacije BiH

Parlament Federacije

1.1. Predstavnički dom

Predstavnički dom, sastoji se od 140 poslanika, čiji je mandat 4 godine.

1.2. Dom naroda

Dom naroda sastoji se od trideset delegata Bošnjaka i trideset delegata Hrvata kao i ostalih delegata čiji je broj u istom omjeru prema šezdeset kao što je i broj

poslanika kantonalnih zakonodavnih tijela koji se ne izjašnjavaju kao Bošnjaci i Hrvati u odnosu na poslanike Bošnjake i Hrvate u kantonalnim zakonodavnim tijelima. Mandat delegata u Dom naroda je četiri godine.

2. Izvršna vlast Federacije

2.1. Predsjednik i Potpredsjednik Federacije

Predsjednik Federacije je šef države.

U izboru Predsjednika i Potpredsjednika Federacije Klub bosnjackih delegata i Klub hrvatskih delegata u Domu naroda odvojeno kandidiraju po jednu osobu. Izbor za Predsjednika i Potpredsjednika Federacije zahtjeva prihvatanje oba kandidata zajednicki, vecinom glasova u Predstavnickom domu, a zatim vecinom glasova u Domu naroda, ukljucujuci vecinu glasova bosnjackih delegata i vecinu glasova hrvatskih delegata. Ukoliko jedan od domova odbije zajednicku kandidacionu listu, klubovi ce ponovo razmotriti kandidaturu za Predsjednika i Potpredsjednika Federacije. Izabrane osobe ce naizmjenicno po jednu godinu biti Predsjednik Federacije, a zatim Potpredsjednik Federacije, u periodu od cetiri godine. Predsjednici Federacije, jedan za drugim, ne mogu biti iz istog konstitutivnog naroda.

2.2. Vlada Federacije

Vladu Federacije cine Premijer, koji je predsjednik Vlade, zamjenik Premijera i ministri, od kojih svaki ima zamjenika. Nijedan zamjenik, ukljucujuci zamjenika Premijera, ne moze biti iz istog konstitutivnog naroda kao njegov ministar. Zamjenik Premijera ce biti ministar odbrane ili ministar vanjskih poslova.

Predsjednik Federacije uz saglasnost Potpredsjednika Federacije imenuje Vladu Federacije nakon konsultacija sa Premijerom ili sa kandidatom za tu funkciju. Imenovanje zahtjeva potvrdu vecinom glasova poslanika u Predstavnickom domu. Svako upraznjeno mjesto popunjava se istim postupkom. Najmanje jedna trecina ministarskih mjesta bit ce popunjena Hrvatima.

3. Sudska vlast Federacije

Sudovi Federacije su: Ustavni sud, Vrhovni sud i Sud za ljudska prava.

Ustavni sud sastoji se od devet sudija.

Broj sudija Vrhovnog suda utvrđuje se zakonom Federacije prema potrebi, s tim da ne moze biti manji od devet sudija.

Sud za ljudska prava sastoji se od trojice sudija, jednog Bosnjaka, jednog Hrvata i jednog iz ostalih naroda.

Glavi grad Federacije Bosne i Hercegovine je Sarajevo.

Zakonom o federalnim jedinicama (Službene novine FBiH, br. 9/96) Federacija Bosne i Hercegovine sastoji se od 10 kantona, a nazivi i sjedišta kantona utvrđuju se Ustavom kantona. Za svaki kanton određena su i pripadajuća naseljena mjesta.

Federacija BiH se administrativno sastoji od deset kantona:

1. Unsko-sanski kanton (Bihać)
2. Posavski kanton (Orašje)
3. Tuzlanski kanton (Tuzla)
4. Zeničko-dobojski kanton (Zenica)
5. Bosansko-podrinjski kanton (Goražde)
6. Srednjobosanski kanton (Travnik)
7. Hercegovačko-neretvanski kanton (Mostar)
8. Zapadnohercegovački kanton (Široki Brijeg)
9. Kanton Sarajevo (Sarajevo)
10. Livanjski kanton/Kanton 10 (Livno)

Broj općina u FBiH je 79. Površina FBiH - cca 26.110,5 km². Glavni grad FBiH, a ujedno i države BiH je Sarajevo.

Struktura vlasti Republike Srpske

Po Daytonskom sporazumu RS-a je jedan od dva entiteta Bosne i Hercegovine s jednodomnim parlamentom te zauzima 49% teritorija BiH.

1. Zakonodavna vlast RS-a

Zakonodavnu vlast u Republici Srpskoj vrši Narodna skupština i Vijeće naroda. Narodna skupština ima predsjednika i dva potpredsjednika koje bira na period od četiri godine. Narodna skupština sastoji se od 83 zastupnika koji se biraju na izborima svake četvrte godine. Vijeće naroda ima po osam članova iz svakog konstitutivnog naroda i četiri člana iz reda Ostalih. Mandat članova Vijeća naroda traje četiri godine.

2. Izvršna vlast RS-a

Izvršnu vlast RS-a čine Predsjednik RS-a i Vlada RS-a. Predsjednik RS-a ima dva potpredsjednika iz različitih konstitutivnih naroda.

Vladu RS-a sačinjavaju predsjednik, potpredsjednici i ministri. Predsjednik Vlade se bira na neposrednim izborima svake četvrte godine.

3. Sudska vlast RS-a

Sudsku vlast čine Vrhovni sud RS-a i Ustavni sud RS-a.

Glavni je grad Republike Srpske po Ustavu Istočno Sarajevo, no glavno je administrativno središte Banja Luka. Broj općina u Republici Srpskoj je 62.

Struktura vlasti Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine je jedinstvena administrativna jedinica lokalne samouprave koja je pod suverenitetom Bosne i Hercegovine.

Distrikt je pod međunarodnom upravom. Sjedište distrikta je grad Brčko.

Brčko Distrikt je službeno osnovan 08.03.2000. godine, jednu godinu nakon međunarodne arbitracije za Brčko. Brčko distrikt je formiran na cijeloj teritoriji bivše općine Brčko.

1. Zakonodavna vlast distrikta

Skupština Distrikta je zakonodavno tijelo Distrikta i određuje opću politiku Distrikta. Mandat Skupštine je četiri (4) godine. Skupština se sastoji od trideset jednog (31) zastupnika, od kojih dva (2) zastupnika predstavljaju nacionalne manjine u Distriktu.

2. Izvršna vlast distrikta

Vladu Distrikta čine gradonačelnik, zamjenik gradonačelnika, glavni koordinator Vlade i šefovi odjeljenja.

3. Sudska vlast distrikta

Sudstvo Distrikta je nezavisno i nepristrasno, a čine ga Osnovni sud i Apelacioni sud.

Struktura vlasti Zeničko-dobojskog kantona

Zeničko-dobojski kanton je federalna jedinica Federacije Bosne i Hercegovine. Granice Kantona utvrđene su Zakonom Federacije. Sjedište Kantona je u Zenici. Službeni jezici Kantona su bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su: latinica i ćirilica.

1. Zakonodavna vlast Kantona

Skupština Kantona

Zakonodavnu vlast Kantona vrši Skupština koja se sastoji od jednog doma.

Skupština Kantona sastoji se od 35 poslanika. Nacionalna struktura poslanika u Skupštini odražava nacionalnu strukturu stanovništva u Kantonu.

Poslanici u Skupštini imaju četverogodišnji mandat.

Poslanike u Skupštini biraju birači na demokratskim i neposrednim izborima, tajnim glasanjem na cijeloj teritoriji Kantona, u skladu sa Ustavom Federacije i Zakonom. Skupština ima Predsjedavajućeg i zamjenike Predsjedavajućeg. U Skupštini Kantona formiraju se klubovi poslanika konstitutivnih naroda uz uvjet da postoji najmanje jedan poslanik konstitutivnog naroda u Skupštini. Svaki klub poslanika predlaže jednog kandidata iz reda svojih članova za izbor na mjesto Predsjedavajućeg ili zamjenika Predsjedavajućeg koje potvrđuje Skupština Kantona. Ako jedan od konstitutivnih naroda nije zastupljen u Skupštini, mjesto zamjenika Predsjedavajućeg iz tog naroda ostaje upražnjeno. Tri kandidata koje potvrdi Skupština odlučuju između sebe ko će biti Predsjedavajući Skupštine.

2. Izvršna vlast Kantona

Premijer Kantona

Kanton ima Premijera Kantona. Premijer Kantona predstavlja i zastupa Kanton i odgovoran je Skupštini Kantona. Premijer Kantona ima četverogodišnji mandat i ne može biti biran više od dva puta uzastopno.

Vlada Kantona

Vladu Kantona čine Premijer Kantona i ministri ministarstava čiji se broj utvrđuje zakonom. Vladu Kantona potvrđuje Skupština Kantona većinom glasova. Ministri odgovaraju Premijeru Kantona i Skupštini Kantona.

3. Sudska vlast Kantona

Sudsku funkciju u Kantonu vrše Kantonalni sud i općinski sudovi.

Kantonalni sudovi osnivaju se zakonom. Zakonom Kantona utvrđuje se broj sudija. Sudije Kantonalnog suda, uključujući i predsjednika Suda odabire, imenuje, provodi disciplinski postupak i smjenjuje nadležno Visoko sudsko i tužilačko vijeće u skladu sa zakonom.

Općinske vlasti

U općini se ostvaruje lokalna samouprava. Lokalna samouprava ostvaruje se vršenjem nadležnosti utvrđenih Ustavom Zeničko-dobojskog kantona, kantonalnim zakonom i statutom općine.

Općina ima statut. Statut i drugi propisi općine moraju biti u skladu sa Ustavom Federacije, Ustavom Zeničko-dobojskog kantona i kantonalnim zakonodavstvom.

1. Općinsko vijeće

Svaka općina ima općinsko vijeće. Broj općinskih vijećnika utvrđuje se statutom općine. Mandat članova općinskog vijeća je četiri godine. Općinske

vijećnike biraju, demokratskim putem birači na neposrednim i tajnim izborima na cijelom području općine.

Statutom općine se utvrđuje postupak i izbor predsjedavajućeg općinskog vijeća.

2. Općinski načelnik

Svaka općina ima općinskog načelnika. Općinskog načelnika biraju, demokratskim putem, birači na neposrednim i tajnim izborima na cijelom području općine na način utvrđen zakonom. Svaki birač može biti biran za općinskog načelnika. Općinski načelnik i predsjedavajući općinskog vijeća u općinama ili općinskim vijećima višenacionalnog sastava ne mogu biti iz reda istog konstitutivnog naroda odnosno iz reda ostalih, izuzev u onim općinama u kojima jedan od konstitutivnih naroda čini više od 80% stanovništva, prema posljednjem popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Mandat općinskog načelnika je četiri godine.

3. Općinski sudovi

Općinski sudovi osnivaju se zakonom Kantona. Finansiranje općinskih sudova se vrši iz budžeta Kantona. Općinski sud se osniva za područje općine. Za dvije ili više općina može se osnovati jedan općinski sud. Sudije općinskih sudova uključujući i predsjednike sudova, odabire, imenuje, provodi disciplinski postupak i smjenjuje nadležno Visoko sudsko i tužilačko vijeće u skladu sa zakonom.

1.2. Geografski položaj

Bosna i Hercegovina je smještena na jugoistoku Evrope, u zapadnom dijelu Balkana. Ukupna površina zemlje je 51.129 km². Graniči sa Hrvatskom na sjeveru, sjeverozapadu i jugu (ukupna dužina granice: 932 km), sa Srbijom na istoku (ukupna dužina granice: 312 km) i Crnom Gorom na jugoistoku (ukupna dužina granice: 215 km). Na krajnjem jugu Bosna i Hercegovina izlazi na Jadransko more, u dužini od 20 km, koji se nalaze na teritoriji općine Neum. Granice Bosne i Hercegovine su uglavnom prirodnog porijekla i uglavnom je čine rijeke Drina, Sava, i Una, te planine kao Dinara na jugozapadu zemlje.

Bosna i Hercegovina se sastoji od dvije geografske i historijske cjeline: većeg bosanskog dijela na sjeveru (oko 40.000 km²) i manjeg hercegovačkog na jugu. Bosna je mahom planinska zemlja, a isto se odnosi i na Hercegovinu, s tom razlikom da je riječ o različitim karakterima tla.

Na sjeveru se planinsko područje spušta u lagano-brežuljkasto područje Posavine, odnosno dalje pretvara u Panonsku nizinu. Dinarski dijelovi Bosne prostiru se od zapada ka istoku. Hercegovinu čine planinska (visoka) i jadranska (niska) Hercegovina, koja užim pojasom između Neuma i poluotoka Klek izbija i na Jadransko more. Značajna su i polja, odnosno zaravni, koje se

pružaju duž najvećih bosanskih rijeka (Una, Vrbas, Bosna, Drina), od juga ka sjeveru, odnosno u slučaju Neretve od sjevera ka jugu, a posebni oblik u krajoliku čine prostrana kraška polja na jugozapadu, jugu i jugoistoku zemlje (Livanjsko polje, Duvanjsko polje, Popovo polje).

13.60% površine Bosne i Hercegovine čini plodna zemlja, a samo 2.96% zemlje se upotrebljava za poljoprivredu, dok je 83.44% zemlje poljoprivredno gotovo neiskorišteno. U prirodne resurse Bosne i Hercegovine ubrajaju se: ugalj, željezo, boksit, mangan, bakar, hrom, cink, te svakako drvo i znatne vodene mase. Najviši vrh Bosne i Hercegovine je planina Maglić (2.386 m), dok je najniži dio zemlje na razini mora. Rijetki zemljotresi i poplave čine jedinu ozbiljnu prirodnu opasnost u Bosni i Hercegovini. Među najvažnije probleme prirode spadaju onečišćenost zraka iz industrijskih postrojenja, opća zagađenost prostora zbog nedostatka opće kulture i ekološke svijesti i veliko krčenje šuma.

Klima Bosne i Hercegovine je umjereno kontinentalna sa toplim ljetima i hladnim zimama. Područja sa velikom nadmorskom visinom imaju kratka hladna ljeta i duge žestoke zime. Primorje i jug zemlje mogu se pohvaliti blagim kišovitim zimama. Glavni grad zemlje je Sarajevo (cca 500.000 stanovnika), a od većih gradova valja izdvojiti: Banja Luku, Tuzlu, Mostar, Zenicu, Bihać, Prijedor, Brčko, Bijeljina, Travnik, Trebinje, Doboj i Livno.

Najviši planinski vrh u Bosni i Hercegovini je Maglić, čija nadmorska visina iznosi 2386 metara i nalazi se na teritoriji općine Foča.

Najduža rijeka je Drina – 346 km, a najveće jezero Buško sa površinom od 55,8 km², a nalazi se na nadmorskoj visini od 716,6 m, sa najvećom dubinom od 17,3 m.

U prostorno–geografskom smislu Zeničko–dobojski kanton se nalazi u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine zahvatajući prostor slivova rijeka Bosne, Krivaje i Usore. Glavne željezničke i cestovne komunikacije Bosne i Hercegovine prolaze dolinom rijeke Bosne i povezuju centralnu Evropu sa Jadranskim morem. Ovim pravcem je predviđena izgradnja evropskog koridora V-C, Budimpešta – Zenica – Ploče.

Uvažavajući klimatske uslove i nadmorske visine (geomorfološko oblikovanje i konfiguracija terena), prostor Kantona se može podijeliti u tri rejon:

- nizijsko-brdoviti rejon (riječne doline i blage uzvisine),
- brdski rejon (umjereno valoviti predjeli),
- planinski rejon (oštre reljefne forme).

Reljefne karakteristike i nadmorska visina cijelog područja Kantona kreću se u rasponu od 140 -1.472 metara nadmorske visine (skraćeno m.n.v.).

Sjeverni dio Kantona je najniži sa nadmorskom visinom od 140 - 500 m i karakteristikama umjereno kontinentalne klime.

Južni dio područja Kantona čije se nadmorske visine kreću od 500 - 1.000 m predstavlja brdsko i visokobrdsko područje, a zastupljeno je u gornjem toku rijeke Bosne od Visokog do Zenice i u dolini rijeke Krivaje na području Olova, sa tipičnom kontinentalnom i umjereno kontinentalnom klimom.

Centralni dio Kantona predstavlja visoko brdovito i planinsko područje, a čine ga planinski masivi Ravan planine, Konjuha, Smolina, Zvijezde i Čemerske planine, koji se kreću od 1.145 m.n.v. (Pogar) do 1.472 m.n.v. (Karasanovina). Sa povećanjem nadmorske visine uticaj planinske klime postaje izrazitiji.

Površina Kantona obuhvata 3.321 kilometra kvadratna, na kome je, prema popisu stanovništva održanom 1991. godine, živjelo 478.279 stanovnika.

Kantonu pripada 12 općina, koje obuhvataju površinu:

OPĆINA	POVRŠINA (km ²)	%	NADMORSKA VISINA (m.n.v.)
Breza	73	2,20	495
Doboj – jug	9	0,27	150
Kakanj	337	10,15	385
Maglaj	277	8,34	179
Olovo	423	12,74	536
Tešanj	189	5,69	229
Usora	45	1,36	160
Vareš	390	11,74	832
Visoko	231	6,96	422
Zavidovići	590	17,76	214
Zenica	547	16,47	326
Žepče	210	6,32	239
UKUPNO	3.321	100,00	

Najveću površinu zauzima općina Zavidovići, sa 590 km² ili 17,76%, a najmanju površinu zauzima općina Doboj Jug, svega 9 km².

Nadmorska visina pojedinih lokacija na području Kantona kreće se od 148 metara, na ušću rijeke Usore u rijeku Bosnu, do 1472 metara na obroncima Ravne planine jugozapadno od Vareša.

Geografski prostor Kantona je brdsko–planinskog karaktera, od čega 48% otpada na planinski rejon sa nadomorskom visinom iznad 700 metara.

Prema strukturi zemljišta, poljoprivredno čini 35%, šumsko 59% i neplodno 6%.

Prema kategorijama korištenja, poljoprivredno zemljište čine: oranice i bašte 49%, voćnjaci 7%, pašnjaci 15% i livade 29%.

Na području Kantona vlada umjereno–kontinentalna klima. Ona se odlikuje toplim ljetima i umjereno hladnim zimama. Prosječna godišnja temperatura je oko 10°C. Padavine su neravnomjerno raspoređene tokom godine, a najviše su u toku maja i juna mjeseca i kreću se od 880 do 1000 milimetara po metru kvadratnom. Kanton se na sjeveru graniči s Republikom Srpskom, od obronaka planine Vlašić do obronaka planine Ozren, te dijelom Sljemenske planine, istočno od Olova. Ovaj dio granice istovremeno predstavlja dio nevidljive granice između dva entiteta u Bosni i Hercegovini.

Na ostalom geografskom području Zeničko–dobojski kanton graniči sa Srednjobosanskim, Tuzlanskim i Kantonom Sarajevo.

1.3. Stanovništvo

Bosna i Hercegovina je multietnička država koju čine Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi, zajedno sa ostalima.

1.3.1. Broj stanovnika

Prema popisu iz 1991. godine, BiH je imala 4.377.033 stanovnika a Zeničko–dobojski kanton je imao 478.279 stanovnika.

OPĆINA	BROJ STANOVNIKA 1991.	
	OPĆINA	%
Breza	17.317	3,62
Doboj – jug	3.259	0,68
Kakanj	55.950	11,70
Maglaj	39.327	8,22
Olovo	16.579	3,47
Tešanj	42.759	8,94
Usora	7.672	1,60
Vareš	22.203	4,64
Visoko	46.160	9,65
Zavidovići	57.164	11,95
Zenica	146.923	30,72
Žepče	22.966	4,80
UKUPNO		100,00 %
ZE-DO KANTON	478.279	

Prema domaćim procjenama u Bosni i Hercegovini živi 4.008.965, od čega u

Federaciji Bosne i Hercegovine živi 2.517.972 stanovnika, a u Republici Srpskoj 1.490.993.

Prema procjeni i projekcijama broj stanovnika na području Zeničko-dobojskog kantona po općinama u periodu 1991. – 2029. godine¹

	1991.	1998.	2000.	2002.	2005.	2015.	2029.
Ukupno	478.279	385.957	394.572	398.419	401.401	390.832	371.249

Pored promjene u demografskoj strukturi i poslijeratnom periodu došlo je do promjene nataliteta i mortaliteta.

1.3.2. Nacionalni i vjerski sastav stanovništva

Nacionalni sastav stanovništva

Bosnu i Hercegovinu čine Bošnjaci, Hrvati, Srbi i ostali.

Bošnjaka je bilo 1.902.956 odnosno 43.47% stanovništva Bosne i Hercegovine, 1.366.104 su bili Srbi ili 31.21% stanovništva, Hrvata je bilo 760.852 odnosno 17.38% stanovništva BiH, kao Jugoslaveni se deklariralo 242.682 ljudi ili 5.54%, a 104.439 stanovnika BiH (2,38%) su činili ostali i nepoznati, i to:

1. Albanci - 4.922
2. Crnogorci - 10.048
3. Česi - 590 (u selima Nova Ves i Maćino Brdo, okolina Srbca i Prnjavora)
4. Italijani - 732 (najviše u selu Štivor kod Prnjavora)
5. Jevreji - 426
6. Mađari - 893
7. Makedonci - 1.596
8. Nijemci - 470
9. Poljaci - 526 (Novi Martinac i druga mjesta oko Srbca i Prnjavora)
10. Romi - 8.864
11. Rumuni - 162
12. Rusi - 297
13. Rusini - 133
14. Slovaci - 297 (u okolini Bijeljine)
15. Slovenci - 2.190
16. Turci - 267

Ukrajinci - 3.929 (okolina Kozarca, Laktaša, Bosanske Gradiške, Prnjavora, ...)

Prema popisu stanovništva održanom 1991. godine, Zeničko–dobojski kanton je imao 478.279 stanovnika. Nacionalna struktura stanovništva u današnjem Zeničko–dobojskom kantonu bila je sljedeća: Bošnjaci 58,60%, Hrvati 18,41%, Srbi 14,77% i ostali 8,23%.

¹ Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku Bosne i Hercegovine

Nacionalna struktura na području Zeničko-dobojskog kantona je izgledala ovako:

Bošnjaci	Hrvati	Srbi	Ostali
13.079	851	2.122	1.265
3.045	97	19	98
30.529	16.555	4.929	3.937
19.269	8.261	9.760	2.037
12.222	642	3.292	423
34.940	4.797	1.576	1.446
715	6.763	61	133
6.714	9.016	3.644	2.829
34.373	1.872	7.471	2.444
34.198	7.576	11.640	3.750
80.359	22.511	23.833	20.220
10.825	9.100	2.273	768
58,60 %	18,41 %	14,77 %	8,23 %
280.268	88.041	70.620	39.350
478.279			

Prema podacima o broju stanovnika po popisu iz 1991. godine, najveći broj stanovništva živjelo je na području općine Zenica 146.923 ili 30,72%, a

najmanji broj živjelo je na području općine Olovo 16.579 ili 3,47%, ne računajući novoformirane općine Doboj Jug i Usoru.

Vjerski sastav stanovništva

Religijska podjela je slična nacionalnoj: 99% Hrvata su katolici, 90% Bošnjaka su muslimani i 95% Srba su pravoslavci.

Prema vjerskoj pripadnosti stanovnike Bosne i Hercegovine čine: muslimani 40%, pravoslavci 31%, katolici 15%, te 14% pripadnici ostalih vjeroispovijesti. Prosječna starost stanovnika zemlje iznosi 35,9 godina. Za muškarce je ona 35,5 a za žene 36,2 godina. Stanovništvo raste otprilike 0,45% godišnje. Ipak bez zvaničnog popisa ne može se pouzdano reći, koliko Bosna i Hercegovina ima stanovnika.

Vjerski objekti

Na području svih dvanaest općina Zeničko-dobojskog kantona evidentiran je ukupno 431 objekat za obavljanje vjerskih obreda, od čega 281 objekat za potrebe stanovnika islamske vjeroispovijesti, 118 objekata za potrebe stanovnika katoličke vjeroispovijesti i 31 objekat za stanovnike pravoslavne vjeroispovijesti.

Detaljan pregled postojeće zastupljenosti po općinama prikazan je u narednoj tabeli:

Općina	Džamija	Mesdžid	Crkva - katolička	Kapela - katolička	Crkva - pravoslavna	Kapela - pravoslavna	Ukupno
Zenica	38		3	7	1		49
Kakanj	24		4	1	2		31
Zavidovići	28	11	2	1	3	1	46
Breza	17		1		1		19
Visoko	27	1	3	1	1	4	37
Olovo	14	13	5		2	1	35
Vareš	11	7	8	21	1	2	50
Maglaj	22		3	8	3	3	39
Tešanj	25	13			1	1	40
Žepče	12	11	6	32	1	2	64

Općina	Džamija	Mesdžid	Crkva - katolička	Kapela - katolička	Crkva - pravoslavna	Kapela - pravoslavna	Ukupno
Usora	1		5	7			13
Doboj-Jug	2	4				1	7
UKUPNO	221	60	40	78	16	15	430

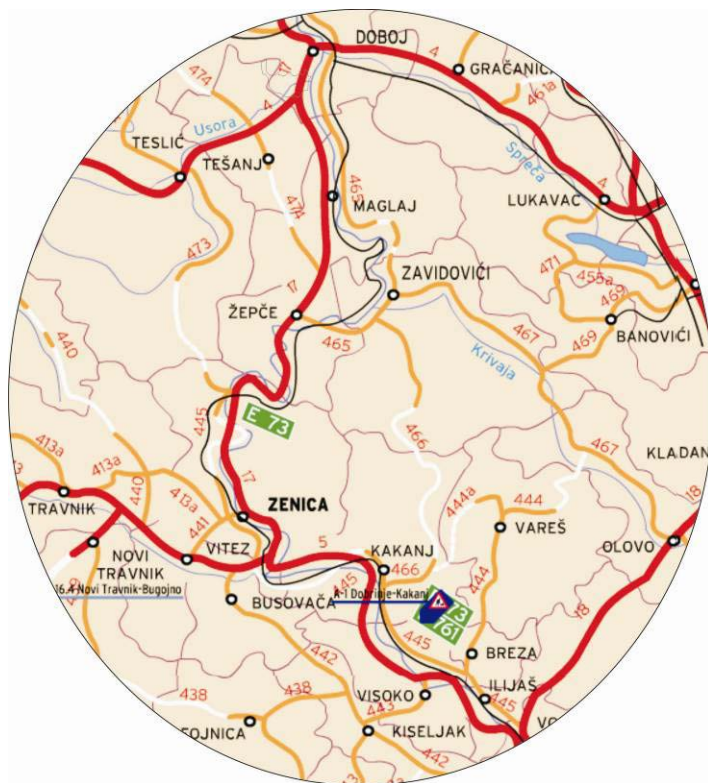
Kod planiranja izgradnje novih objekata neophodno je utvrđivati adekvatne lokacije za njihovu izgradnju kako bi vjerski objekti imali snagu simbola i zadovoljili visoke kriterije u prostornom, funkcionalnom i oblikovnom smislu primjerenom vremenu u kome se grade. Za postojeće objekte obavezujuće je redovno održavanje i obnova na način usklađen sa utvrđenim statusom u pogledu graditeljske vrijednosti.

1.4. Saobraćajni sistem

Zeničko – dobojski kanton graniči na istoku, sjeveru i sjeverozapadu sa Republikom Srpskom, na sjeveroistoku sa Tuzlanskim kantonom, na zapadu sa Srednjobosanskim kantonom i na jugu sa Kantonom Sarajevo.

Kanton ima povoljne geoprometne karakteristike, jer se nalazi u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine kroz koji protiče najvećim dijelom rijeka Bosna, prolazi magistralni put M-17, željeznička pruga i dijelom izgrađena trasa autoputa na koridoru Vc.

Geoprometni položaj Bosne i Hercegovine, a samim tim i Zeničko – dobojskog kantona je veoma povoljan za uspostavljanje najkraćih veza Zapadne Evrope prema Bliskom Istoku, i Srednje Evrope prema Mediteranu.

Putna mreža

Jedan od značajnih instrumenata ubrzanja razvoja Kantona je poboljšanje transportnih uslova, a posebno izgradnja autoputeva i puteva za brzi saobraćaj.

Osnovni pokazatelji kategorizirane putne mreže u Ze-do kantonu:

Putevi	Dužina u km	
	2007.	2029.
Autoputevi	3,00	111,20
Putevi za brzi saobraćaj	-	47,90
Magistralni putevi	172,30	194,20
Regionalni putevi	442,00	663,71
Lokalni putevi	1.078,82	1.127,00
UKUPNO	1.716,12	2.144,01

Podjela puteva po općinama Zeničko-dobojskog kantona, prema vrsti saobraćajnice, data je u tabelama kako slijedi:

BREZA

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	-
Regionalni put	R444 Podžupča (gr.KS i gr. općine Ilijaš) - Mahala R444 Mahala – Vrankamen (kroz centar Breze) R444 Vrankamen – gr. općine Vareš
Lokalni put	Vrbovik – spoj na R444 Potkraj - spoj na R444 Smailbegovići - spoj na R444 gr. općine Visoko - Prhinje - Založje Založje – Breza Centar – spoj na R444 Založje – Mahala – spoj na R444 Založje – Banjevac G. Breza - Banjevac - Breza Centar - spoj na R444 Vardište - Gornja Breza Vardište – gr. općine Vareš Smrekovica – Breza Centar – spoj na R444 Šutješćica – Breza Centar – spoj na R444 Župča - Podgora Župča – Podžupča – spoj na R444 Župča – gr. KS i granica općine Ilijaš Župča – Kahve Župča - Izbod Podgora - Izbod Izbod – Kahve Kahve – spoj na R444 Kahve – Kamenice – Bulbulušići Bulbulušići – Breza Centar – spoj na R444 Vlahinje – Koritnik Koritnik - Bulbulušići Koritnik – Bukovik Bukovik – Vrankamen – spoj na R444 Bukovik – Trtorići Trtorići – Vrankamen – spoj na R444 Trtorići – Slivno Slivno – gr. općine Vareš Slivno – Orahovo – gr. općine Vareš Orahovo – Mahmutovića rijeka – Nasići

DOBOJ JUG

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	M4 – Granica općine Usora – Granica općine Doboj (RS) M17 – Granica općine Tešanj – Spoja sa magistralnim putem M4
Regionalni put	-
Lokalni put	Matuzići – spoj na magistralni put M4 Brezik – spoj na magistralni put M4 Ul. Usorska – spoj na magistralni put M4 Ul. Dobojska – Ul. Usorska Granica općine Tešanj – Tuke – spoj na magistralni put M17 Bare – spoj na magistralni put M17 Brezik – spoj na magistralni put M17 Matuzići – spoj na magistralni put M17 Granica općine Tešanj - Bukvik - spoj na magistralni put M17 Blatnjača – spoj na magistralni put M17 Granica općine Tešanj – Škilje – spoj na magistralni put M17 Granica općine Tešanj – Blatnjača Brezak – Matuzići Blatnjača – Tuke Ul. Čatrlja – Ul. Bosanska Granica općine Tešanj – Škilje

KAKANJ

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	A1 Gr. općine Visoko – Kakanj (ulaz)
Magistralni put	M5 Kakanj – Lašva (dalje prema Travniku) M17 Kakanj (ulaz) – gr. općine Zenica
Regionalni put	R445 Kakanj – Donji Kakanj – Tičići R445 Tičići – gr. općine Zenica R445 Kakanj - Čatići R445 Čatići – gr. općine Visoko R466 Čatići – Kraljeva Sutjeska R466 Kraljeva Sutjeska - Ponjeri R466 Ponjeri – gr. općine Zavidovići R444a Kraljeva Sutjeska – Kovačići – gr. općine Vareš (Dragovići)
Lokalni put	Gora – Donja Slapnica Gornja Slapnica – Donja Slapnica Donja Slapnica – Čatići – spoj na R466 Bijelo Polje – Skokovo – Sarići – Orah – Brežani – spoj na R466 V. Trnovci – Pavlovići – Bijelo Polje

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Lokalni put	<p>Bijelo Polje – Seoce – spoj na R466 Lučići – Gubišća – Papratno – Poljani – spoj na R444a Gr. općine Vareš (Dragovići) – spoj na R466 Spoj na R466 – Bjelavići – Bjeloševići – Haljinići – spoj na R466 Bjeloševići – Kovači – Živalji Ulica Alije Izetbegovića (glavna gradska ulica kroz centar Kaknja od spoja sa R445 do Alagića Alagići – Crnač – Zgošća Zgošća - Pope Pope – Luke – Halinovići – Zgrade Alagići – Zgošća – Ivnicica – Tršće Ivnicica – Skenderovići – Semetiš Ivnicica – Vukanovići – Slagošćići – spoj na R466 Tršće – Ponjeri Kakanj (Centar) - Brnj Brnj – G. Banjevac – Drijen Brnj – Bijele Vode – Kučići – Kondžilo Kondžilo – Dračići – Subotinje Subotinje – Mramor – Ribnica – Groce – Donji Kakanj Kondžilo – Slivani Slivani – Hrastovac – Starposle Kondžilo – Dubovo Brdo – Jarevice – Brnjic – Bašići – Pedići – Varalići - Podborje Briješće – Desetnik – spoj na R445 Jehovina – Alibegovići – Bara – Sopotnica - Modrinje D. Banjevac – Kakanj Javor – Papratnica – Kujavće – Kakanj</p>

MAGLAJ

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	<p>M 17 - Spoj sa granicom općine Žepče – Medići – Čusto Brdo – Čehajići – Misurići M 17 - Misurići – Jelovac – Moševac – Avdidi – Spahići – Osmanovići Spoj sa granicom općine Tešanj</p>
Regionalni put	<p>R 465 - Spoj sa granicom općine Zavidovići – Bočinja Donja – Brdari – D. Ulišnjak – Čojluk – Maglaj (centar) R 465 – Maglaj (centar) – Bijela Ploča – Parnica – spoj sa granicom općine Tešanj R 474 - Spoj sa granicom općine Žepče – Novi Šeher – Andrići – Dunder – Brezove Dane – Crni Vrh</p>
	Kopice – Čope – spoj na regionalni put R

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Lokalni put	<p>Budimiri – Domislica Mladoševica – Domislica – spoj na regionalni put R Čalakovac – Novi Šeher Spoj sa granicom općine Žepče – Čusto Brdo – Čalakovac – Novi Šeher – spoj na regionalni put R Spoj sa granicom općine Tešanj - Brđani – Karašnica – Misurići – spoj na magistralni put M 17 Spoj na magistralni put M 17 – Maglaj (centar) Oručje – Kalabići Kalabići – spoj na magistralni put M 17 Kalabići – Ravna – Moševac – Avdići – spoj na magistralni put M 17 Husići – Smajići – Spahići – spoj na magistralni put M 17 Spoj na regionalni put R 465 – Bijela Ploča - Savići Savići – Puljkovac – Selište – D. Rakovac Savići – Bradarići Spoj na regionalni put R 465 – Borik – G. Ulišnjak Spoj na regionalni put R 465 – Staište Spoj sa granicom općine Žepče – Brdarići Donji – Krušik – Spoj sa granicom općine Žepče Spoj na regionalni put R 465 – Bočinja Donja – Gojkovići – Grabovica Spoj na regionalni put R 465 – Bočinja Gornja – D. Bukovica – G. Bukovica – spoj sa granicom RS</p>

OLOVO

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	<p>M18 Gr. KS i gr. općine Ilijaš – G. Bakići – D. Bakići – Dolovi – Olovo (ulaz) M18 Olovo (ulaz) – Olovske Luke (ulica Tuzlanska kroz Centar Olova) (raskršće sa R468 za Sokolac) M18 Olovske Luke – Bjeliš (raskršće sa R467 za Han-Pijesak) M18 Bjeliš – Paklenik – gr. TK i granica općine Kladanj</p>
Regionalni put	<p>R468 Olovske Luke – Arapovače- Pušino polje – Dugandžići – gr. RS i gr. općine Sokolac R467 Bjeliš – Petrovići – gr. RS i gr. općine Han-Pijesak 300 13980 R467 Olovo (Centar) – Spoj R444 i R467 (skretanje za Križeviče) R467 Spoj R444 i R467 (skretanje za Križeviče) – Hadre – Kovačići – Čuništa – Podkamensko R467 Podkamensko – Borijenovidi – gr. općine Zavidovići (Maoča) R444 Spoj R444 i R467 (skretanje za Križeviče) – Križeviči –</p>

	gr. općine Vareš (Donja Očevija)
Lokalni put	<p>Ajdinovići – Krajišnici Kruševo – Krajišnici Krajišnici – Prgoševo – Dolovi Lišci – Berisalići – spoj na M18 Slivnje – Ajvatovići – spoj na R467 Ulica Branilaca grada (glavna gradska ulica kroz centar Olova od benzinske pumpe na ulazu u Olovo do skretanja za Ponjerku) Olovo (Centar) - Ponjerka Musići – Klinčići – Bogdanovići Križevići – Bogdanovići Bogdanovići – spoj na R467 Rečica – Žunova – Bukov Do Žunova – spoj na R467 Hadovići – Milankovići – Subašići Milankovići – spoj na R467 Gr. općine Vareš (Borovička njiva) – spoj na R467</p>

TEŠANJ

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	<p>M4 – spoj sa granicom općine Tešanj prema Tesliću – Urkići – Jelah M4 – Jelah – spoj sa granicom općine Usora M 17 – Spoj sa granicom općine Maglaj – spoj sa granicom općine Doboj Jug</p>
Regionalni put	<p>R 474 – spoj sa granicom općine Tešanj prema Prijedoru – Zovke – Straševići – Čemani – Kondže – Jelah R 474 – Jelah – Banovci – Ribljak – Marijin Han R 474 – Marijin Han - UL. Kralja Tvrtka – Trg A. Izetbegovića – Ul. Braće Pabrić R 474 – Ul. Braća Pabrić – Dautovača – Mekiš – Ravni Lug – spoj sa granicama općine Maglaj</p>
Lokalni put	<p>Spoj sa granicom općine Usora – Gobelja – Hasići – Okići – Klepići Spoj sa granicom općine Usora – Omerbašići – Samci – Ahmidi – Čeman Omerbašići – Hasići Samci – Okići Spoj sa granicom općine Usora – Čeman Spoj sa granicom općine Usora – Čeman – spoj sa regionalnim putem R 474 Spoj sa granicom općine Tešanj prema Prijedoru – Martinovići –</p>

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Lokalni put	<p>Poljaci Martinovići – Kaloševići Spoj sa granicom općine Tešanj prema Prijedoru – Kaloševići Kaloševići – spoj na magistralni put M 4 Drinčići – spoj na regionalni put R 474 Spoj sa granicom općine Doboj Jug – spoj na magistralnu cestu M 4 Spoj sa granicom općine Usora – spoj sa granicom općine Doboj Jug Spoj na magistralni put M 4 – Putešić – Mrkotić – Orašje Planje Orašje Planje – Huskići – Džimilić Planje Džimilić Planje – Raduša – spoj na regionalni put R 474 Raduša – Dolac – Dobropolje Spoj na magistralni put M 4 – Potočani – Zborište Mrčaj – Zborište – Orašje Planje Spoj na magistralni put M 4 – Mrčaj – Subašići Orašje Planje – Džimilić Planje Spoj na magistralni put M 4 – Mrkotić Spoj na regionalni put R 474 – Subašići – Jevadžije – Kantići – Raduša Spoj na regionalni put R 474 – Ribljak – Cerovac – Gavrići – Krndija – Raduša (Jelah) Spoj na regionalni put R 474 – spoj sa magistralnim putem M4 Spoj sa magistralnim putem M 4 – Vukovo – Pašići Vukovo – Spoj na regionalni put R 474 Novo Selo – Pašići – Kovačevići – Logobare – Osoje – Spoj na regionalni put R 474 Spoj sa magistralnim putem M 4 – Rosulje – Novo Selo Novo Selo – Čostovići – spoj sa granicom općine Usora Spoj sa magistralnim putem M 4 – Ljetnić – Novo Selo Novo Selo – spoj sa granicom općine Usora Spoj na regionalni put R 474 – Čifluk – Križani – Kerići Kerići – Ibrahim-Kadići – Stojčinovići – spoj sa granicom općine Doboj Jug Stojčinovići – Ibrahimovići – Hasanići – spoj na magistralni put M 17 Hasanići – Hafizovići – Hajrići – Rakovica – Kadušići Kadušići – Križani – Kerići Medakovo – Salkovići Kadušići – Hasanbašići – Zlatići – Kamberovci – Tugovići – spoj na regionalni put R 474 Spoj na regionalni put R 474 – Čaglići – spoj na regionalni put R 474</p>

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
	Simhovac – Bašići Bašići – Plančići Bašići – Selimovići – Koprivca – Alispahići – Kiseljak – Ravni Lug – spoj na regionalni put R 474

USORA

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	M4 – Spoj sa granice općine Tešanj – spoj sa granicom općine Tešanj
Regionalni put	-
Lokalni put	Jeleći – spoj sa granice općine Usora sa RS Jeleći – Kovčići Spoj sa granicom općine Tešanj – Kovčići Spoj sa granicom općine Usora sa RS – Erići Erići – Bratići Bratici – Bjeljike – spoj sa granicom općine Tešanj Bratici – Omerbašićka Omerbašićka – Tokići – spoj sa granicom općine Tešanj Omerbašićka – Šivša Omerbašićka – Potok Erići – Mandiri Erići – Matijevići – Bratići Rajkovača – Mandiri Potok – Šivša Šivša – Spoj sa granicom sa općinom Tešanj Rajkovača – Alibegovci – Tokme Rajkovača – Brkovići Uljarice – Brkovići Slatina – Spoj sa granicom sa RS Uljarice – Slatina – Spoj sa granicom sa RS Tokme – Spoj sa granicom općine Tešanj Tešanjka – spoj sa granicom općine Tešanj Tešanjka – Spoj na magistralni put M4 Tešanjka (južno od magistrale) – spoj sa granicom općine Tešanj Spoj na magistralni put M4 - Tešanjka (južno od magistrale)

VAREŠ

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	-
Regionalni put	<p>R444 gr. općine Breza – Pajtov Han 2000 7680 R444 Pajtov Han – Vareš Majdan 2500 3690 R444 Vareš Majdan – Vareš Centar – Ljepovići (izlaz iz Vareša) R444a Ljepovići (izlaz iz Vareša) – Pobrin Han – Borovničina - Pogar R444a Pogar – Dragovići R444a Dragovići – gr. općine Kakanj R444 Ljepovići (izlaz iz Vareša) – Šimin potok R444 Šimin potok – Raskršće (R444 i lokalnog puta za Tramošnjik, Zubeta, Golo brdo i Ravne) R444 Raskršće (R444 i lokalnog puta za Tramošnjik, Zubeta, Golo brdo i Ravne) – Gornja Očevija R444 Gornja Očevija – Donja Očevija – gr. općine Olovo R444 Šimin potok – Ivančevo – Gornja Vijaka – Donja Vijaka – gr. općine Olovo</p>
Lokalni put	<p>Kokošćići – S. Brda - Striježevo Striježevo – Pajtov Han - spoj na R444 Ostrlja – Planinica – Podjavor - Borje – Vareš Majdan Vareš Majdan – spoj na R444 Semizova Ponikva – Ljepovići Miljakovići – Dragovići – gr. općine Kakanj Gornja Borovica – Donja Borovica – Pogar Pogar – Borovička njiva – gr. općine Olovo Pogar – spoj na R444a Zaruđe – Strica – spoj na R444 Javornik – spoj na R444 Osoje – Zabrežje – Ljepovići – spoj na R444 Gornja Vijaka – Glavica – Radoševići – Krčevine – Orlovac – spoj na R444 Mižnevidi – Gornja Očevija – spoj na R444 Šimin potok (spoj na R444) – Tramošnjak – Zubeta – Golo Brdo – Ravne Ravne – Stari Krst – Šehovići – gr. KS i gr. općine Ilijaš Stari Krst – Puškići Puškići – Danilovići – Brgule – Daštansko Daštansko – Kolonije Diknjići - Kolonije Kolonije – Mlakve – spoj na R444 Stupni Do – spoj na R444 Budoželje – spoj na R444</p>

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Lokalni put	Puškići – Pajtovići – Okruglica Okruglica – Kunosići – gr. KS i gr. općine Ilijaš Okruglica – Kolonija – Žalja - Kadarići – Luke – Pomenići – Dabravine Dabravine – spoj na R444 Debela Međa – Neprivaj – gr. općine Breza (Mahmutovića rijeka) Neprivaj – gr. općine Breza (Slivno) Neprivaj – Dabravine

VISOKO

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	A1 Visoko – Čekrčiči – gr. KS i gr. općine Ilijaš A1 Visoko – gr. općine Kakanj
Magistralni put	-
Regionalni put	R445 Visoko (Autobuska stanica) – Lješevo (gr. KS i gr. općine Ilijaš) R445 Visoko (Autobuska stanica) – Visoko (ukrštanje R443 i R445), ulica Branilaca kroz Centar Visokog R445 Visoko (ukrštanje R443 i R445) – Buzić Mahala R445 Buzić Mahala – gr. općine Kakanj R443 Petlja Visoko (spoj na A1) – Visoko (ukrštanje R443 i R445) R443 Visoko (ukrštanje R443 i R445) – Gradska groblja Visoko, ulice Gornje Rosulje, Kraljevac i Kralja Tvrtka, kroz Centar Visokog Gradska groblja Visoko - Buci Buci – Gorani – Podtušnjići – Tušnjići - gr. SBK i granica općine Kiseljak
Lokalni put	Buci – spoj na R443 Buci - Slatina Slatina – Ginje - Dvor Dvor - Ratkovci Buci – Dautovići – Grajani - Ramadanovci Ramadanovci – Bajčići - Goduša Srhinje – Biskupići Biskupići – spoj na R443 Gornja Zimča - Muhašinovići Muhašinovići – spoj na R443 Čakalovići – Orašac - Bradve Dobro Selo - Liješevo Liješevo - Bradve Brezovik - Kondžilo

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Lokalni put	Džindići - Kondžilo Kondžilo – Tujlići – Kalići – Hadžići - Maurovići Lisovo – Maurovići Maurovići – Hlapčevići – Bradve Huskići – Mujići – Hlapčevići - Bradve Bradve – spoj na R443 Gornja Vratnica - Donja Vratnica Donja Vratnica – spoj na R445 Kula Banjer – Taukčići - Arnautovići Prhinje – Veliko Čajno Dolovi – Strane - Podvinci Podvinci – Malo Čajno Bulčići - Hrnkovići Hrnkovići – Lužnica - Malo Čajno Malo Čajno – Veliko Čajno Smršnica - Uvorići Veliko Čajno – Loznik – Tramošnjik – Uvorići - Arnautovići Mulići - Arnautovići Arnautovići – spoj na R443 Topuzovo polje – spoj na R443 Donja Zimča – spoj na R443 Podvinje – Donje Moštre Zagornica – Donje Moštre Poktečići – Donje Moštre Poriječani – Donje Moštre Grđevac – Buzići Buzići – Donje Moštre Radinovići – Donje Moštre – spoj na R443 Buzić Mahala – spoj na R443 Dobrinje – spoj na R443

ZAVIDOVIĆI

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	-
Regionalni put	R 465 – Spoj sa granicom općine Žepče – Spoj sa regionalnim putem R 466 R 465 – Spoj sa regionalnim putem R 466 – Zavidovići (centar) - Spoj sa regionalnim putem R 467 R 465 – Spoj sa regionalnim putevima R 467 – Krčevine – Dolac – spoj sa granicom općine Maglaj R 466 – Spoj sa granicom općine Kakanj – Kamenica

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
	<p>R 466 – Kamenica – Borovnica – Pejići R 466 – Pejići – Sinanovići – Mahovci – Trbići – Poljice – Prnjavor – Petkovići – Potkleće R 467 Vozuća – Mričići – Prisjeka – Spoj sa regionalnim putem R 468 – Ribnica – G.Gosovica – Maoča – spoj sa granicom općine Olovo R 467 – Spoj sa regionalnim putem R 465 – Idrizovina – Brezik – Memići – Tripunovići – Trnići – Adžići – Vozuća</p>
Lokalni put	<p>Brđani – Nikotići – Slavići Slavići – Bjelača – Stojanovići – Mitrovići – spoj sa regionalnim putem R 466 Slavići – Mitrovići – spoj sa regionalnim putem R 466 Borova glava – Ravno borje – Šehići – spoj sa regionalnim putem R 466 Potok- Mahoje – Žioke – Beše – Sinanovići – spoj sa regionalnim putem R 466 Mrđani – Grabovica – Dedići – Marušići – Paravci – Dragovac – spoj sa regionalnim putem R 465 – Živinice (centar) Granica sa općinom Žepče – Fejzić – spoj sa regionalnim putem R 465 Ul. Omladinska – spoj sa granicom općine Žepče Zavidovići (centar) – spoj sa granicom općine Žepče Zavidovići (centar) – Biljačići – Dubrave – spoj sa granicom općine Žepče Spoj sa regionalnim putevima R 465 i R 467 – Majdan – Alići – Dolina – Šimići – spoj sa granicom općine Žepče Spoj sa granicom općine Žepče – spoj sa regionalnim putem R 465 Spoj sa regionalnim putem R 465 – Dolac- Kazići – Luke – Jolde – Husići – Bečkići – Tursići – Merdanovići Spoj sa regionalnim putem R 465 – Mečevići – Krčevine – D. Junuzovići Spoj sa regionalnim putem R 465 – Stavci – Brijeg – Kovači – Vrela – D. Junuzovići D. Junuzovići – Mramorje Mednik – Hadrovići – Mramorje G. Junuzovići – Mramorje Mramorje – Pašin konak Pašin konak – Haliliovići Pašin konak – Ravne – Riječani Pašin konak – Livade Spoj sa regionalnim putem R 467 – Mustajbašići – Braļjevine Spoj sa regionalnim putem R 467 – Smailbašići – Sadići – Svinjašnica</p>

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Lokalni put	Spoj sa regionalnim putem R 467 – Vožuća – Durakovići Durakovići – Crnjevo Spoj sa regionalnim putem R 467 – Balići Spoj sa regionalnim putem R 467 – D. Gosovica – Prisjeka – Gilj – Mričida – Kalajsi – Dorići – Jeličići – Cvijanovići Spoj sa regionalnim putem R 467 – Ribnica – Predražići – Spoj sa regionalnim putem R 467

ZENICA

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	M17 Gr. općine Kakanj - Lašva M5 Gr. SBK i gr. općine Vitez - Lašva M17 Lašva – Zenica (prvi ulaz, Drvena ćuprija) M17 Zenica (prvi ulaz, Drvena ćuprija) – Zenica (drugi ulaz, petlja) M17 Zenica (drugi ulaz, petlja) – Nemila M17 Nemila – gr. općine Žepče
Regionalni put	R445 Gr. općine Kakanj – Lašva R445 Lašva - Janjići R445 Janjići – Drivuša – Zenica (ulaz, raskrsnica kod Drvene ćuprije) R445 Raskrsnica ulica Sarajevska i Krč - Raskrsnica R445 i R441 (raskrsnica ulica Fakultetska – ZAVNOBIH-a – S. Radića – Travnička cesta) R441 Zenica (drugi ulaz, petlja) – Raskrsnica R445 i R441 (raskrsnica ulica Fakultetska – ZAVNOBIH-a – S. Radića – Travnička cesta) R441 Raskrsnica R445 i R441 (raskrsnica ulica Fakultetska – ZAVNOBIH-a – S. Radića – Travnička cesta) – Čajdraš R441 Čajdraš – Miklici – Ladice – Vjetrenice – gr. SBK i gr. općine Vitez R 413a Čajdraš – Grm – Lokvine – Kozarci – Jagodidi – Dolac – Stranjani – Rebrovac – Šušanj – gr. SBK i gr. općine Travnik R441 Raskrsnica R445 i R441 (raskrsnica ulica Fakultetska – ZAVNOBIH-a – S. Radića – Travnička cesta) – Podbrežje – Pridražići – Banlozi R441 Banlozi – Drenjak – Ljubatovo – Hanovi – Koprivna – Gladovići – Nemila R 473 Nemila – Hrašće – Smajići – Bistričak R473 Bistričak - Stolac brdo – Velja – gr. RS i gr. općine Teslić Gorica – Lokve – Putovići – Tišina – Mutnica – Perin Han

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Lokalni put	Zukanovići – Brdo – G. Vraca – Perin Han Perin Han – Radakovo Klopački vrh – Markovići – Radakovo Radakovo – Zenica Centar Puhovac – Arnauti – Varda – Vrhpolje – Gradina – Živkovići Varda – Lijeske Pepelari – gr. općine Žepče Bistrovac – Ravne – Trešnjeva glava – Jasika Kraljevina – Bijela voda – Sebuja – Jasika Jasika – Lijeske Lijeske – Poce – Kasapovići – Kula – Crkvice Smetovi – Perutac – Novo selo – Crkvice Crkvice – Zenica Centar Potok – Drinjani – Mrgodići – Jezero – Rovine – Tuganja – Plahovići – Luka – Bare Bare – Bukovik – Gračanica spoj na M17 Vukotići – Jastrebac – Pužnjak – Šerići – Lipova ravan – Bistričak Imamovići – Spahići – Orahovica – Babići – Hasanovići – Gornja Mahala – Orahovičko polje – Nemila – spoj na M17 Bukovica – Jokovići – Pridražići – spoj na R445 Tavnik – Vražale – Dobriljeno – Urije – spoj na R445 – Zenica Centar Dobriljeno – Čajdraš Raskrsnica "Univerzitetski kampus": krak ulica Fakultetska Raskrsnica "Univerzitetski kampus": krak ulica S. Radića Raskrsnica "Univerzitetski kampus": krak ulica ZAVNOBIH-a Raskrsnica "Univerzitetski kampus": krak Travnička cesta (R441) Raskrsnica "Kamberovića most": krak Bulevar Kulina bana (prema autobuskoj stanici) Raskrsnica "Kamberovića most": krak ulica Školska Raskrsnica "Kamberovića most": krak Bulevar Kulina bana (prema Kučukovićima) Raskrsnica "Kamberovića most": krak Kamberovića most Raskrsnica "Drvena ćuprija" krak Bulevar Kulina bana Raskrsnica "Drvena ćuprija" krak ulica Londža Raskrsnica "Drvena ćuprija" krak Drvena ćuprija Raskrsnica "Drvena ćuprija" krak ulica Sarajevska, R445

ŽEPČE

Vrsta saobraćajnice	Naziv saobraćajnice
Autoput	-
Magistralni put	M17 – Spoj sa granicom općine Zenica – G. Golubinja – Golubinja – Zeleće – Popratnica – Žepče (Centar) M 17 – Žepče (Centar) – Kuševo Brdo – Ozmice M 17 – Ozmice – Liješnica – Brankovići – gr. općine Maglaj
Regionalni put	R 465 Spoj na M17 (ulaz u Žepče) – Žepče (Centar) – Orahovica – Bistrica – Jurišići – Grozdići – Ristići – spoj sa granicom općine Zavidovići R 474 – Ozmice – Takale – Ponijevo – Spoj sa granicom općine Maglaj
Lokalni put	Spoj sa granicom općine Zenica – Mračaj – G.Golubinja – spoj na magistralni put M17 Biljevina – Ivlje – Belačići – Grablje – Orčevići Čolići – Zeleće - spoj sa magistralnim putem M17 Spoj sa magistralnim putem M17 – Popratnica – spoj sa magistralnim putem M17 Vidovići – Tadići – Lupići Lupići - spoj sa granicom općine Zavidovići Žepče (centar) – Vinište – spoj sa granicom općine Zavidovići Vašarište – Bekrin gaj – Selište – Ozmica Lipovac – Kreševac – Ajani – Budimiri – Karse Debelo Brdo – spoj sa granicom općine Zavidovići Lučidi – Gromilice – Brezici – spoj sa granicom općine Zavidovići Brezici – Devetine – Devetinsko Brdo – Golubarica – spoj sa granicom općine Maglaj Brezici – spoj sa granicom općine Zavidovići

Za vanjsku povezanost Kantona najznačajnija saobraćajnica je autoput na koridoru Vc, koji predstavlja kičmu putne infrastrukture u Bosni i Hercegovini.

U periodu 2007.-2010. izgrađeno je oko 30 km autoputa na relaciji Jošanica – Kakanj, a u izgradnji je nastavak koridora Vc prema Sarajevu i Zenici. Zeničko-dobojski kanton ima centralnu poziciju na ovom koridoru tako da će autoput, željeznička pruga, gasovod i naftovod predstavljati multimodalni transportni koridor u čijem području će se razviti brojne industrijske zone, turistički i trgovački centri, tehnološki parkovi i slično. Koridor ukupne dužine od 111,2 km na području Kantona predstavlja najznačajniju razvojnu osovinu.

Drugi transportni koridor Xe, je pravac sjeverozapad – jugoistok od Bihaća, preko Sarajeva prema Goraždu, koji se u području Lašve veže na koridor Vc.

Put za brzi saobraćaj od koridora Vc preko Zavidovića i Banovića prema Živinicama, planiran je u okviru Prostornog plana Zeničko-dobojskog kantona i

Tuzlanskog kantona. On će na najefikasniji način povezati ove dvije najznačajnije industrijske regije u Bosni i Hercegovini, ali i predstavljati jednu od razvojnih osovina na području Zeničko-dobojskog kantona.

Put za brzi saobraćaj Sarajevo-Tuzla ušao je u planove Federacije BiH za realizaciju u srednjoročnom periodu. Već dugo je prisutan izrazit nedostatak povoljne putne veze između Sarajeva i Tuzle. Dio ovog puta koji prolazi preko područja općine Olovo imat će veliki značaj za njen razvoj, ali i razvoj Kantona.

Regionalni put Ribnica-Olovo-Sokolac, odnosno Han Pijesak, treba prekategoriirati u magistralni put, jer povezuje dvije značajne regije Zeničko-dobojsku i Romanijску.

Planirana prekategorizacija regionalnog puta Zenica-Vitez u magistralni je u svrhu povezivanja, odnosno integracije dvije urbane regije.

Regionalni put Čatići-Kakanj-Lašva neophodno je izgraditi kao alternativni put u odnosu na autoput, ali i kao put u svrhu razvoja ovog područja.

Planira se i izgradnja regionalnog puta R-445 (Moštre-Kondžilo-Brezovik) kako bi se povezale aglomeracije u području Visokog i Fojnice.

Veliki značaj ima i planirana rekonstrukcija ostalih regionalnih puteva koji značajno otvaraju područje Kantona (naročito središnji dio) i omogućavaju kvalitetniju integraciju Kantona.

Lokalni putevi trebaju biti planirani u okviru Prostornih planova općina, kao što se i rješenja obilaznica gradova mogu realizovati samo u okviru urbanističkih planova.

Međutim, lokalni putevi imaju nezamjenjivu ulogu u razvoju sela, odnosno, naselja u okviru općinskih područja. Stoga je veoma važno na bazi zajedničkih kriterija na nivou Kantona utvrditi lokalne puteve na području svake općine. Kriteriji trebaju biti zasnovani na veličini naselja koja se povezuju lokalnim putevima (broj stanovnika), gustini lokalnih puteva na području općine (pokrivenosti prostora i njegovoj dostupnosti), kao i potencijalima koji se otvaraju izgradnjom lokalnih puteva. Poseban značaj imaju elementi modernizovanosti lokalnih puteva, kako bi se omogućilo korištenje savremenih motornih sredstava za transport (bez ograničenja).

Na osnovu navedenih kriterija, a u cilju povezivanja naselja većih od 200 stanovnika, dobila se ukupna dužina od 1.127 km lokalne mreže.

Jedno od temeljnih opredjeljenja za koncipiranje putne mreže proizašlo je iz potrebe stvaranja efikasne prostorne organizacije Kantona povezivanjem centara u jednu cjelinu na području Kantona i sa susjednim centrima izvan Kantona.

Željeznički saobraćaj

Na području Zeničko-dobojskog kantona kada je željeznička infrastruktura u pitanju, imamo željezničku prugu Bosanski Šamac – Sarajevo (od Maglaja do Visokog) u dužini od 124,50 km, kao i željezničku prugu Podlugovi – Vareš u dužini od 23,56 km. Pruga Bosanski Šamac – Sarajevo je osposobljena za

brzinu od 50 km/h za teretni i 70 km/h za putnički saobraćaj. Ovaj vid transporta ljudi i roba je nedovoljno iskorišten. U BiH je generalno od završetka rata pa do danas, željeznički saobraćaj bio u potpunosti zapostavljen uz nedovoljna ulaganja u održavanje komunikacija i modernizaciju opreme. Ipak, on je posljednjih godina u blagom rastu, što je pozitivno.

Vazdušni saobraćaj

Na području Zeničko-dobojskog kantona danas nema aerodroma za civilni vazdušni saobraćaj. Najbliži aerodromi su aerodromi u Sarajevu i u Tuzli.

Avionski saobraćaj prema dugoročnim prognozama Evrope i svijeta imat će u budućnosti najveće stope rasta u okviru transportnog sistema.

U skladu s tim, planirana je izgradnja aerodroma u Visokom, na lokaciji Paljike u obuhvatu cca 400 ha, koji će imati važnu ulogu u saobraćajnom sistemu Kantona i Bosne i Hercegovine.

S obzirom da je u Evropi prisutno veliko zagušenje aerodroma, to ukazuje da bi za Bliskoistočne i Dalekoistočne zemlje bio interesantan aerodrom Sarajevo – Visoko, naročito za kargo saobraćaj, boravak i servisiranje letjelica, pogotovo što nijedan od sadašnja četiri aerodroma u Bosni i Hercegovini koji su u funkciji, ne zadovoljava uslove za internacionalni aerodrom.

2. PRIVREDA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

Ciljevi razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period do 2029. godine temelje se na: prognozama razvoja u okruženju, privatizaciji, CEFTA, Koridoru Vc, finansiranju (mikrokrediti, FDI), institucijama za podršku razvoju i Univerzitetu Zenica. Razvoj Kantona vidimo kao sveobuhvatan proces koji treba da rezultira boljim životom njegovih stanovnika.

Privredni razvoj Kantona trebao bi biti usaglašen sa novim trendovima u razvoju u okruženju i na globalnom nivou, ali uz respektiranje potencijala kojima Kanton raspolaže. S obzirom da su ratna dešavanja u velikom obimu uništila privredu, za njen oporavak su potrebne stope razvoja sa znatno višom dinamikom nego je to u okruženju, i to oko ili preko 10% na godišnjem nivou. Pri tome, je veoma bitno uzeti u obzir i mogućnosti po osnovu CEFTA sporazuma.

Privatizacija nudi reorganizaciju i preusmjeravanje privrede. Novi vlasnici privatiziranih kompanija zadržavaju njihov „core“ biznis, međutim, u isto vrijeme realiziraju i preorijentaciju na nova tržišta, oslanjajući se na nove i inovirane proizvode. Dakle, praktički dolazi do manje reorganizacije i preusmjeravanja ovih kompanija i lokalnih zajednica u kojima se iste nalaze.

Privredni razvoj i scenariji na kojima bi se generirao ukupan razvoj Kantona temelje se na izgradnji autoputa koridora Vc, koji bi trebao biti realiziran do kraja 2014. godine. Ključne koristi za Ze-do kanton od koridora Vc manifestirat će se, prije svega, u velikom protoku putnika i turista te robe i kapitala. To će omogućiti otvaranje velikog broja malih i srednjih preduzeća i velikih firmi koje će raditi na projektu izgradnje, što bi pozitivno uticalo na smanjenje nezaposlenosti. Izgradnja koridora Vc značajno će pojačati atraktivnost tzv. prioritetne zone razvoja Bosne i Hercegovine, kao jedan od značajnih pokretača privrednih aktivnosti koji omogućuje uključenje Bosne i Hercegovine u glavne evropske saobraćajne tokove i evropski ekonomski sistem.

Za razvoj Kantona koristiti neke od internih (sredstva Kantona, općina, stanovništva, firmi) ili eksternih izvora. Interno generirani razvoj predstavljat će dugotrajan i spor proces, pa se Kanton mora osloniti na eksterne izvore kapitala (strane investicije i eksterno podržano mikrofinanciranje). Kako bi se obezbijedio rast domaćih i stranih investicija, veoma je bitno podizanje atraktivnosti područja Kantona za domaće i strane investitore i kreiranje okruženja u kome bi investitori bili motivirani.

Izuzetno važnu ulogu u privrednom razvoju u Kantona trebaju i dalje imati i institucije koje su u funkciji podrške, promoviranja i unaprjeđenja ekonomskog razvoja Kantona, kao što su: Univerzitet Zenica, Biznis servis centar (BSC), Zenička agencija za ekonomski razvoj (ZEDA), poduzetnički inkubatori (PI).

Kako su postojeći kapaciteti infrastrukturno uređenih lokacija za razvoj privrede jako ograničeni i gotovo da nema ponude za potencijalne investitore,

veoma je bitno da se osiguraju kvalitetni prostorni resursi i kreiraju pretpostavke za razvoj novih poslovnih lokaliteta, imajući u vidu činjenicu da se jedan od scenarija razvoja Kantona bazira na razvoju malih i srednjih poduzeća. Poslovne/industrijske zone je jedno od rješenja koje bi omogućilo adekvatno upravljanje prostorom, te njegovu izgradnju i upravljanje na znatno efikasniji i racionalniji način.

Razvoj bi se morao najprije usmjeriti ka poboljšanju života koji živimo i sloboda u kojima uživamo kroz povećanje raspoloživosti i proširenje raspodjele osnovnih roba za egzistenciju kao i povećanja nivo života – pored višeg prihoda i osiguranja više radnih mjesta, poboljšati obrazovanje i posvetiti veću pažnju kulturnim i ljudskim vrijednostima te proširiti dijapazon ekonomskih i socijalnih izbora.

S obzirom na veoma izraženi problem nezaposlenosti, temeljni cilj razvoja u periodu do 2027. godine na području Zeničko-dobojskog kantona je ekonomski razvoj mjereno stopom zaposlenosti i ukupnim domaćim proizvodom po stanovniku.

U skladu sa definisanim vrijednostima i ciljevima razvoja Ze-do kantona, osnovne komponente ekonomskog rasta su:

- kumulacija kapitala koji uključuje sve nove investicije u zemljište, fizičku opremu i ljudske resurse kroz poboljšanje zdravlja, obrazovanja i radnih kvalifikacija,
- porast stanovništva i porast radne snage, i
- tehnološki napredak – novi načini izvršavanja zadataka.

2.1. Prerađivačka industrija (značajni privredni subjekti po općinama)

2.1.1. Proizvodnja metala i metaloprerađiva

U ovu oblast spadaju proizvodnja gvožđa, čelika, valjanih i kovanih proizvoda, te odlivaka od gvožđa, čelika i obojenih metala.

Zenica, Tešanj, Vareš i Kakanj su prije rata također predstavljali i područja prepoznatljiva po metaloprerađiva. Dobar dio prerađivačkih kapaciteta svoju razvojnu i proizvodnu politiku su temeljili na potrebama željezara, rudnika, odnosno na njihovom održavanju.

Na prostoru Kantona, u predratnom periodu ove djelatnosti bile su vrlo razvijene i zauzimale su značajno mjesto u privrednoj strukturi.

Značajnu poziciju za ovu djelatnost ima Metalurški institut "Kemal Kapetanović", kao naučno-istraživačka institucija koja se bavi unapređenjem i razvojem proizvodnje u oblasti metalurgije, te proizvodnjom specijalnih materijala manjih količina u sopstvenim poluindustrijskim kapacitetima.

ZENICA

- ArcelorMittal Zenica d.o.o.
- Cimos TMD Casting d.o.o.
- Metalno d.d., ...

KAKANJ

- Rudstroj ex d.o.o., ...

ZAVIDOVIĆI

- Krivaja metali d.o.o.
- Trimont d.o.o., ...

VISOKO

- Kovina d.d.
- Ugarak-produkt d.o.o., ...

VAREŠ

- Livnica d.d., ...

MAGLAJ

- Primus d.o.o., ...

TEŠANJ

- Mann+Hummel BA d.d.
- Fad d.d.
- Pobjeda d.d.
- Enker d.d., ...

ŽEPČE

- Velbos d.o.o.
- Cromont d.o.o.
- Elmont d.o.o., ...

USORA

- Elias d.o.o.
- Gerust und fassadenbau d.o.o., ...

DOBOJ-JUG

- Euro-metali d.o.o., ...

2.1.2. Tekstilna i industrija kože, obuće i gume

Tekstilna i kožarska industrija imaju duži niz godina značajno učešće u privrednoj strukturi na području Kantona. Osnovna karakteristika tekstilne industrije je da se proizvodnja bazirala na uveznoj sirovini i opremi, te uslužnoj proizvodnji.

Mnogi kapaciteti su povezani na sirovinskoj osnovi čiji razvoj je bio zasnovan na velikim kombinatima za preradu vune, akrila, kože, kao i konfekcije.

Pored ranijih državnih preduzeća, koja su u manjoj ili većoj mjeri devastirana tokom rata, osnivaju se mala i srednja preduzeća po svim općinama Kantona. Njihovi proizvodi, zbog zavidnog kvaliteta, plasiraju se na zahtjevno evropsko tržište.

KAKANJ

- Meteortex d.o.o., ...

ZAVIDOVIĆI

- Ziko d.d. , ...

VISOKO

- Prevent BH d.o.o.

- KTK Visoko d.d.

- Tref d.o.o. , ...

OLOVO

- Alma-ras d.o.o. , ...

MAGLAJ

- Bontex d.o.o. , ...

VAREŠ

- Tvornica konfekcije Vareš d.d. , ...

TEŠANJ

- Koteks d.o.o.

- Koža komerc d.o.o.

- Napredak d.o.o. , ...

ŽEPČE

- Car trim BH d.o.o.

- Bositex d.o.o.

- Antilop d.o.o. , ...

DOBOJ-JUG

- Trend-tex d.o.o. , ...

2.1.3. Proizvodnja celuloze, papira, prerada drveta i proizvodnja proizvoda od drveta

Drvoprerađivačka industrija, industrija celuloze i papira, te grafička industrija imaju izuzetno dugu tradiciju u Kantonu.

Na području Kantona, od 3.361 km² površine, oko 59% je pod šumama i neobraslim šumskim zemljištem, što je oko 4% ovih površina u BiH i oko 17% u Federaciji BiH. Raspored i broj drvoprerađivačkih subjekata uvjetovana je, prije svega, lokacijom raspoloživih sirovina - šumskog fonda, industrijskom tradicijom, transportnim mogućnostima, kadrovima i drugim društvenim faktorima. Pored nekoliko velikih privrednih subjekata koji egzistiraju iz predratnog perioda, kao što su: "Krivaja" - Zavidovići, "Stupčanica" Olovo, "Ukus" - Tešanj, "Bosnafurnir" - Visoko, "Zvijezda" - Vareš, nakon rata je došlo do nagle ekspanzije u ovoj djelatnosti. Tako je formirano oko 80 malih pilana i više desetina prerađivačkih kapaciteta.

Proizvodnja celuloze i papira je djelatnost koja je razvijena isključivo oko preduzeća "Natron-Hayat" Maglaj.

Grafička djelatnost također ima dugu tradiciju u Kantonu. Pored ranijih državnih preduzeća, kao što su "Dom štampe" - Zenica i "Bosnagraf" - Visoko i drugih manjih, u posljednje vrijeme osnovan je značajan broj grafičkih subjekata sa novim tehnologijama i mogućnostima u skoro svim općinama Kantona.

ZENICA

- Askokomerc d.o.o
- Aljević d.o.o.
- Zedex d.o.o.
- SZR Fantasy, ...

KAKANJ

- DSM-trade d.o.o.
- Silvestra d.o.o. , ...

ZAVIDOVIĆI

- Krivaja 1884 d.o.o.
- Krivaja-TMK d.o.o. , ...

BREZA

- Kazaz d.o.o. , ...

OLOVO

- Stupčanica d.d.
- Buba komerc m-d d.o.o. , ...

VAREŠ

- Zvijezda d.d. , ...

MAGLAJ

- Natron-Hayat d.o.o.
- Sabix borik d.o.o. , ...

ŽEPČE

- Budo-export d.o.o.
- Đuzel-group-j d.o.o.
- Krivaja-Žepče d.o.o.
- Nansi d.o.o. , ...

USORA

- Paholz d.o.o. , ...

2.1.4. Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda i ostalo

Industrija građevinskih materijala svodi se na proizvodnju materijala ekstraktivnog karaktera (kamen, pijesak, šljunak, malter, beton i sl.). Njih su proizvodile, skoro sva građevinska preduzeća. Pored toga u Kantonu egzistira proizvodnja građevinskih materijala prerađivačkog tipa (cigla, crijep, cement, kreč, betonska galanterija, građevinska stolarija, instalacioni materijali i sl.) organizirana u samostalnim preduzećima.

Osim ovih djelatnosti ovdje se mogu naći i preduzeća specijalizovana za proizvodnju i preradu mesa, eksploataciju vode te trgovinska preduzeća .

ZENICA

- ZIM d.d.
- Almy d.o.o.
- Pariz d.o.o. , ...

KAKANJ

- Tvornica cementa Kakanj d.d.
- Trgošed d.o.o.
- Delibašić-poliuretani d.o.o.
- GMK d.o.o. , ...

ZAVIDOVIĆI

- Seta inženjering d.o.o.
- Sloga Muharemović d.o.o.
- Krivaja metali d.o.o.
- Krivaja gradnja d.o.o.
- Porobić d.o.o.
- E&P d.o.o. , ...

BREZA

- Perutnina Ptuj-BH d.o.o.
- BH asfalt d.o.o.
- TB inženjering d.o.o.
- Termobeton d.o.o. , ...

VISOKO

- Igm d.o.o.
- Asfaltgradnja d.d.
- Brovis d.d.
- Rampart d.o.o.
- Vimes d.o.o.
- Kokos-export import d.o.o. , ...

VAREŠ

- BBM-Vareš d.o.o. , ...

MAGLAJ

- Saraj-milk d.o.o.
- C.G.V. d.o.o.
- Mapex d.o.o.
- Hajdić d.o.o.
- Sirovina eko d.o.o. , ...

TEŠANJ

- AS d.o.o.
- Belif d.o.o.
- Usora d.d.
- Madi d.o.o.
- Meso-produkt d.o.o.
- Celvik kiseljak d.o.o.
- Dukat d.o.o.
- Inženjering 1 d.o.o.
- Kiseljak princess-dc d.o.o.

-
- Oaza d.o.o.
 - SSAM plas d.o.o. , ...

ŽEPČE

- Prograd d.o.o.
- Zovko oil d.o.o.
- Nbi Ćurić d.o.o.
- Adžić-asfalt d.o.o. , ...

DOBOJ-JUG

- Inter d.o.o.
- Dobojsputevi d.d.
- PAM glas d.o.o., ...

USORA

- Ivex d.o.o.
- Liquivex d.o.o. , ...

2.2. Energetika (značajni privredni subjekti po općinama)

2.2.1. Električna energija

U energetske oblasti proizvodnja električne energije ima dominantnu ulogu.

U Zeničko-dobojskom kantonu nalazi se jedna od dvije termoelektrane u Federaciji Bosne i Hercegovine, te je osnovna proizvodnja i bazirana na TE «Kakanj» Kakanj, a preostali, mali dio, na industrijske termoelektrane («Arcelor Mittal» d.d. Zenica i «Natron Hayat» d.d. Maglaj), koje zadovoljavaju samo dio vlastitih potreba.

KAKANJ

- JP-Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo – Podružnica Termoelektrana "Kakanj"

2.2.2. Derivati nafte

Realizacija uvoza u 2007. godini u obimu od 205.365 tona daje podatak godišnjeg izvršenja, što istovremeno ukazuje da je u 2007. godini posvećena veća pažnja mjerama kontrolisanog uvoza naftnih derivata na graničnim prijelazima Federacije Bosne i Hercegovine. I pored pozitivnih pomaka, koji su primjetni u podizanju kvaliteta naftnih derivata, da bi se održao rastući trend neophodne su stalne kontrole.

TEŠANJ

- HIFA-GROUP d.o.o.

2.2.3. Prirodni gas

Potrošnja prirodnog gasa u Zeničko-dobojskom kantonu u 2007. godini ostvarena je u ukupnoj količini 59.944 [1000 Sm³]. Planirani uvoz/potrošnju bilo je potrebno povećati zbog značajnog povećanja planirane potrošnje privrednog društva "Arcelor Mittal"d.d. Zenica.

Bosna i Hercegovina nema svojih izvora prirodnog plina tako da je njena snabdijevanje ovim energentom u potpunosti utemeljena na uvozu.

Postojeća trasa Zvornik-Sarajevo-Semizovac-Zenica u Zeničko-dobojskom kantonu opslužuje potrebe malog broja privrednih subjekata u općinama Visoko, Kakanj i Zenica.

U cilju razvoja plinske mreže i otvaranja mogućnosti zamjene drugih energenata, prvenstveno uglja i mazuta, u planskom periodu kroz područje Kantona planirano je slijedeće:

- izgradnja pravca gasovoda Visoko-Brnjaci, kojim će se omogućiti nastavak gasifikacije Visokog;
- nastavak izgradnje gasovoda Semizovac-Zenica prema Travniku (dionica u dužini od 13 km prolazi kroz naselja Mutnica, Tišina, Dolipolje i Podjele na području Kantona);
- nastavak izgradnje trase gasovoda od Zenice prema hrvatskoj gasovodnoj mreži prolazeći kroz općine Zenica, Žepče, Maglaj, Tešanj, Doboj-Jug i Usora.

2.3. Rudarstvo-eksploatacija mineralnih sirovina (značajni privredni subjekti po općinama)

Proizvodnju uglja, koja je u Zeničko-dobojskom kantonu u oblasti eksploatacije mineralnih sirovina dominantna, obavlja se u rudnicima mrkog uglja u Brezi, Kaknju i Zenici.

Obzirom da je ugalj osnovni domaći energetske resurs, kao i činjenicu da navedena tri rudnika zapošljavaju značajan broj radnika, ovlaštenja i obavezu vlasnika državnog kapitala u navedenim privrednim društvima vrši Vlada Federacije Bosne i Hercegovine.

U Federaciji Bosne i Hercegovine proizvodnja uglja je osnova za proizvodnju električne energije, a ugalj u ukupnom energetske potencijalu zauzima veoma značajan udio.

ZENICA

- JP Elektroprivreda BiH d.d.-Sarajevo, ZD RMU Zenica d.o.o.

KAKANJ

- JP Elektroprivreda BiH d.d.-Sarajevo, ZD RMU Kakanj d.o.o.

BREZA

- JP Elektroprivreda BiH d.d.-Sarajevo, ZD RMU Breza d.o.o.

Zeničko-dobojski kanton na svom području ima ležišta mineralnih sirovina koje su dosta rijetke u zemljama okruženja, a za neke se može tvrditi da se radi i o svjetski raritetnim ležištima. Prije svega se ovdje radi o ležištima metalnih mineralnih sirovina kao što je ceruzit ($PbCO_3$), ruda olova koja je bez posebnih onečišćenja koja bi predstavljala poteškoću kod prerade ovog mineralnog resursa. Ceruzit sadrži samo CO_3 (kalcijum karbonat) iz kog se zagrijavanjem vrlo lako izdvaja, a rezerve i cijena olova na svjetskom tržištu su faktori koji treba da iniciraju otvaranje ležišta olova u Olovu. Također, na području Zeničko-dobojskog kantona postoje ležišta nemetalnih mineralnih sirovina koje su vrlo rijetke u svjetskim razmjerama kao što je ležište gabra sa više varijacija u raznim bojama (bijela, crna, crvena, plava, zelena). Kako zemlje u širem okruženju Bosne i Hercegovine imaju malo ili nimalo ovog mineralnog resursa, postoji velika potražnja za ovim resursima i to dijabaza, spilita, granita itd. Ovo su dobre pretpostavke za razvoj kako Zeničko-dobojskog kantona tako i Bosne i Hercegovine u cjelini.

Metalne mineralne sirovine treba zasebno razmatrati, jer je njihova problematika različita, po pitanju većinskog kapitala uloženog u njihova istraživanja i eksploataciju. Metalna ležišta su istraživana i eksploatirana u vremenu do 1992. godine tj. do početka rata u našoj zemlji, kada prestaje svaka aktivnost na njihovom istraživanju i eksploataciji. **Radi se o ležištima željeza Smreka, Droškovac i Pržići, zatim polimetalno-baritnim ležištima Veovača i Rupice u općini Vareš, te ceruzitno ležište olova u Olovu.** Nemetalne mineralne sirovine u Kantonu su prije rata imale sporedan značaj, dok je u poslijeratnom periodu njihovo istraživanje intenzivirano na brojnim lokalitetima u svim općinama, čime su dobili strateški značaj. Za razliku od metalnih ležišta gdje se još ne zna titular, za ležišta nemetalnih sirovina može se potvrditi da je privatno vlasništvo potpuno.

U eksploataciji nemetalnih mineralnih sirovina osnovne karakteristike proizvodnje u 2007. godini su:

Dominantna je proizvodnja laporovitih krečnjaka za potrebe Tvornice cementa "Kakanj", proizvodnja kamenih agregata za betone, asfalte, tampone i drugu primjenu u građevinarstvu i proizvodnji ciglarskih glina;

Prikaz koncesionara mineralnih resursa u 2007. godini:

Koncesionar	Sjedište	Resurs	Lokacija
“TVORNICA CEMENTA KAKANJ” d.d.	Kakanj	Krečnjak, laporac	Kakanj
“IGM” d.d.	Visoko	Gline	Visoko
“BBM-AMFIBOLIT” d.o.o.	Vareš	Spilit, krečnjak	Vareš
“TRGOŠPED” d.o.o.	Kakanj	krečnjak	Kakanj
“KRIVAJA-GRADNJA” d.o.o.	Zavidovići	krečnjak	Zavidovići
“RKB-Rudnik krečnjaka Breza” d.o.o.	Breza	krečnjak	Breza
“BREZA DOM” d.o.o.	Sarajevo	krečnjak	Breza
“BOSNAPUTEVI” d.d.	Sarajevo	krečnjak	Olovo
“JAŠAREVIĆ KOP” d.o.o.	Tešanj	krečnjak	Tešanj
SANEX d.o.o.	Breza	kvarcni pijesak	Breza
E&P d.o.o.	Zavidovići	dijabaz	Zavidovići

2.4. Trgovina, ugostiteljstvo i turizam (značajni privredni subjekti po općinama)

2.4.1. Opće stanje trgovine

Iako je trgovina prema broju registrovanih privrednih subjekata u Zeničko-dobojskom kantonu dominantna privredna djelatnost, opće stanje može se ocijeniti nepovoljnim. Relativno je malo zastupljena trgovina na veliko, nedovoljan je broj trgovinskih objekata višeg nivoa: hipermarketi, supermarketi, superstore, moderno opremljene samoposluge itd. U toku 2007. godine primjetno je blago povećanje broja supermarketa i savremeno opremljenih trgovačkih objekata čiji su osnivači kako domaće tako i strane firme, kao što su “Konzum”, “Merkator”, “Interex”, “Bingo”, “DP Market” i drugi.

Može se konstatovati da je zbog liberalizacije trgovine, pa i nedovoljne obezbjeđenosti granica, tržište relativno dobro snabdjeveno, posebno proizvodima iz uvoza. Zbog toga su proizvodi domaćeg porijekla, u odnosu na uvezenu robu, još uvijek, nedovoljno zastupljeni, bilo zbog sporog oživljavanja proizvodnje ili nedovoljno razvijene svijesti o kupovini domaćeg proizvoda, naravno uz uslov optimalnog kvaliteta o ispunjavanju ostalih uslova.

Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri Federacije BiH su: Austrija, Češka, Njemačka, Hrvatska, Mađarska, Italija, Slovenija, Turska, Srbija, Švicarska, SAD i Velika Britanija.

Najveći izvoznici iz Zeničko-dobojskog kantona su: „MITAL STEEL” Zenica i „PREVENT CUTING“ Visoko i nalaze se među 10 najvećih izvoznika u FBiH. Najveći uvoznik u Zeničko-dobojskom kantonu su „MITAL STEEL”

Zenica i „HIFA OIL“ Tešanj i nalaze se među 10 najvećih uvoznika u Zeničko-dobojskom kantonu.

2.4.2. Opće stanje ugostiteljstva i turizma

Na području kantona ugostiteljsko-turističkom djelatnošću bavi se oko 100 privrednih subjekata i 25 agencija. Veliki broj je onih koji se ovom djelatnošću bave kao sporednom. Osnovni problemi koji karakteriziraju ovu granu su: nedovoljna uređenost prostora, nedefinisan turistički proizvod, nedovoljan kvalitet ugostiteljsko-turističkih usluga i izraženo mišljenje da se ovim djelatnostima može baviti svako, bez obzira na stručnost, stepen obrazovanja, starost itd.

U poglavlju 10. TURISTIČKA PONUDA PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA mogu se pronaći neki privredni subjekti.

3. KULTURNO-HISTORIJSKI SPOMENICI PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

3.1. Najznačajniji kulturno-historijski spomenici po općinama zeničko-dobojskog kantona

Okolnosti da ovim geografskim prostorom prolazi ona znamenita euroazijska granica svjetova, civilizacija, religija i svjetonazora, opredijelila je historijsku sudbinu Bosne i Hercegovine. Otuda je i područje Zeničko-dobojskog kantona vrlo bogato kulturno historijskim spomenicima koji datiraju od najstarijih vremena do danas. U ovom priručniku navode se samo najznačajniji.

ZENICA

Historija kaže da je još u doba neolita ovaj kraj bio naseljen. U zeničkoj kotlini živjeli su Iliri, a kasnije su na ovom tlu bili naseljeni Rimljani, koji su na mjestu današnje Zenice formirali municipij Bistua Nuova.

U historiografiji se posebno spominje 8.april 1203.godine, kada se znameniti bosanski vladar Kulin ban, na Saboru sa starješinama bosanskih krstjana, na Bilinom polju, u ime svojih 10.000 kršćana odrekao bogumilstva i tim državničkim potezom izbjegao krstaški pohod protiv Bosne.

Ploča Sudije Gradješe

Ploča velikog sudije Gradješe je veoma značajan arheološki nalaz iz doba Kulina bana. To je nadgrobni spomenik iz XII stoljeća, ispisan bosančicom, gdje se spominje dvorski sudija Gradješa. To je do danas prvi i jedini izvorni dokumenat koji govori o instituciji sudstva u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Ploča velikog sudije Gradješe proglašena je Nacionalnim spomenikom-pokretno dobro i smještena je u Muzeju grada Zenice.

Sultan Ahmedova (Čaršijska) džamija

Najstariji pisani dokument o ovoj džamiji napisan je na jednoj kamenoj ploči, pronađenoj u podnožju munare Sejmenske džamije u Zenici. Natpis je na turskom jeziku, a u prijevodu na naš jezik glasi "datum obnove Čaršijske džamije je u godini 912.h.g." (1506/1507.g.).

Dostupni historijski dokumenti navode na zaključak da je ovu džamiju, na temeljima Sultan Sulejmanove džamije, sagradio Sultan Ahmed 1720. godine.

Ne postoje nikakvi podaci o džamiji sve do 1872.g., kada je izvršena restauracija iste, nakon katastrofalne poplave, te je džamija dobila prepoznatljiv izgled koji je zadržan do danas, što se može zaključiti po arhitekturi i materijalu od kojeg je građena.

Ova džamija je u Zenici imala veoma značajnu prosvjetiteljsku i kulturnu ulogu, pa se iz tog razloga jako puno ulagalo u njeno održavanje. Sultan Ahmedova džamija proglašena je nacionalnim spomenikom.

Sejmenska džamija (munara)

Na ovoj, kao i na brojnim drugim džamijama širom BiH, građenim u osmanlijskom vremenu, ne postoji natpis o vremenu njene gradnje i njenom utemeljenju. Postoji navodno predanje koje kazuje da je ovu džamiju sagradio oficir janičarske vojske, koja se sastojala od pješadije – sejmen. Tako se pretpostavlja, da je Sejmenska džamija podignuta prije 1506.godine. Zidovi džamije izgrađeni su od masivne građe i ima izuzetno lijepu kamenu munaru, visoku 25 metara.

Džamija je sa sve četiri strane okružena haremom. Kamena munara je proglašena nacionalnim spomenikom kod Zavoda za zaštitu kulturno historijskih spomenika, jer je ona jedini izvorni dio džamije.

Sultan Mehmed Fatihova (Carska) džamija

Nalazi se u naselju Vranduk. U literaturi se pretpostavlja da je džamija u Vranduku sagrađena u ime Sultana Mehmeda II El-Fatiha, te da je sagrađena u vremenu vladavine tog sultana, u periodu od 1451-1481.godine. Prema tome, Vranduk spada među prva mjesta u Bosni i Hercegovini u kojima je podignuta džamija. Pretpostavka je da je ova džamija sagrađena na temeljima katoličke crkve sv.Tome, koju su Osmanlije srušili. Džamija je zajedno sa utvrdom proglašena nacionalnim spomenikom.

Medresa

Zenička medresa nalazi se preko puta Sultan Ahmedove ili Čaršijske džamije, na lijevoj obali rijeke Bosne. Pretpostavlja se da je Medresa sagrađena krajem XVII ili početkom XVIII stoljeća. Napravljena je u orijentalnom stilu, pravougaonog oblika sa prostorijama okolo i dvorištem u sredini. Medresa je u to vrijeme bila jedina obrazovna ustanova, u kojoj se sticalo šire znanje, internatskog tipa i raspolagala je salom za predavanje, prostorijama za učenike i profesore, bibliotekom, kupatilom, abdesthanom i mokrim čvorovima. Zgrada Medrese je vremenom dotrajala i postala neuslovna, tako da je stara zgrada srušena, a nova je izgrađena u periodu od 1923.-1927 godine, koja je svoj izgled i dimenzije sačuvala i do danas. Medresa je 1946.godine prestala sa radom, a 1969.godine prostorije Medrese su renovirane i adaptirane za potrebe Muzeja grada Zenice, koji je kao arheološki muzej postojao sve do 1992.godine, kada su prostorije nakadašnje Medrese predate Islamskoj zajednici Zenica na korištenje. Medresa je proglašena nacionalnim spomenikom.

Musalla

Musalla je vrijedan spomenik kulture na kojem se prema usmenim predanjima nalaze nišani nastali u XVI stoljeću, odnosno najstariji nišan datira iz 1585.godine. U turbetu su pokopana četiri putujuća trgovca koja su porijeklom iz Sirije. U jednom sukobu, koji je izbio iz nepoznatih razloga oni su izginuli, a nakon četrdesetak godina, njihovi rođaci su im oko 1500.godine podigli turbe.

Hadži Mazića kuća

Hadži Mazića kuća spada u objekte bosanske stambene kulture i sagrađena je oko 1835.godine. Nalazi se u neposrednoj blizini Sultan Ahmedove (Čaršijske) džamije i Medrese. U prizemlju, koje je građeno od kamena i ćerpića, nalaze se dvije sobe sa starinskim vratima, kahvedžik i četiri zanatska dućana.

Na spratu su kamarija i sedam prostorija. Na sobama su starinska vrata, šiše od šašavaka, a zidovi o dizme. Za vrijeme okupacije 1878.g. u ovoj kući, prema priči mještana, neko vrijeme je bio smješten štab generala Filipovića.

Za vrijeme Austrougarske vladavine, ovaj objekat je služio kao sudnica zeničkog naiba, u zeničkoj mahali Jalija, a od druge polovine XIX stoljeća, zgrada je pretvorena u stambeni objekat. Danas, u ovom objektu smješten je Muftijin ured. Kuća Mazića Hadžije stavljena je pod okrilje Zavoda za zaštitu spomenika i kulture.

Katolička crkva Svetog Ilije i župni dvor

Graditeljska cjelina - Crkva sv. Ilije sa župnim uredom u Zenici proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Nacionalni spomenik čine objekti crkve i župnoga ureda i pripadajući park između ta dva objekta.

Prvobitna župna crkva u Zenici izgrađena je 1870. god., a sada postojeća 1909.-1910., po projektu Josipa Vancaša. Na njoj prevladavaju arhitektonski oblici secesije. U crkvi se nalazi glavni oltar iz god. 1837. s reljefom Sv. Ilije i skulpturama Sv. Barbare i Sv. Florijana. Na zvoniku crkve nalaze se tri zvona.

Sadašnja župna kuća izgrađena je 1910. godine, a 1930. je rekonstruirana i znatno proširena. U vrijeme nakon Drugog svjetskog rata, tadašnja vlast oduzela je dio prostorija (oko 200 četvornih metara - tri dvosobna stana), koji su vraćeni tek 1993. godine.

Crkva posjeduje orgulje (8 registara) koje je 1933.godine poklonio visoki činovnik željezare Faulend. Orgulje je izgradila tvrtka Heferer iz Zagreba. Od drugih instrumenata postoje električne orgulje, harmonij i gitare.

Pravoslavna crkva Rođenja Presvete Bogorodice

Crkva Rođenja Presvete Bogorodice u Zenici počela je da se gradi 1883. godine. Završena je i posvećena na Malu Gospojinu 8. septembra - 21. septembra. Posvetio ju je mitropolit Sava Kosanović. Zahvaljujući zeničkim

sveštenicima Milojku Topaloviću, Miroslavu Drinčitu i Jadranu Daniloviću i zeničkim vjericima, u spomen stogodišnjice, 29. augusta 1984. godine počelo se sa živopisanjem hrama. Živopis je radio Dragomir Jašović Jaša, akademski slikar iz Beograda. Živopisanje je završeno 1990. godine. Crkva Rođenja Presvete Bogorodice proglašena je nacionalnim spomenikom.

Sinagoga

Jevrejsko stanovništvo naseljavalo je Zenicu negdje između 1858. i 1864.godine, a kao svjedočanstvo postojanja ovog naroda u Zenici je jevrejska bogomolja Sinagoga i jevrejsko groblje, koje se nalazi u zeničkom naselju Raspotočje. Zenička Sinagoga je jedna od rijetkih sačuvanih bogomolja jevrejskog naroda u Bosni i Hercegovini. Izgrađena je 1903.godine u pseudomaurskom stilu. Do 1941.godine služila je kao vjerski objekat. U toku Drugog svjetskog rata, Sinagoga je pretvorena u konjušnicu, a nakon 1945.godine u ovom objektu je bio salon namještaja. Od 1966.godine Sinagoga je pretvorena u gradski muzej sa stalnom postavkom historijske zbirke.

Austrijska ili Konjska česma

Iz perioda Austrougarske monarhije sačuvana je stara česma, poznata u narodu kao «Konjska česma». Nalazi se u srcu Stare čaršije, a svjedoči o dolasku cara Franje Josipa u Zenicu, u čiju čast je izgrađena. Još i danas služi žednim i «pregrijanim» za rashlađivanje.

Spomen obilježje poginulim zeničanima u ratu 1992.-1995. – Kameni spavač.

Dana 15. Aprila 2009. godine, u centru grada, otkriveno je spomen obilježje «Kameni spavač» poginulim borcima i svim civilnim žrtvama u toku rata 1992. – 1995. godine na području općine Zenica. Na ovom spomeniku ispisana su imena svih poginulih boraca i civilnih žrtava rata.

Muzej grada Zenice

U užem centru grada nalazi se novoizgrađeni Muzej grada Zenice, sa izuzetno bogatom riznicom kulturno historijskih eksponata i narodnih umotvorina, koji svakako treba posjetiti.

Utvrda Vranduk

Utvrda – tvrđava Vranduk nalazi se na oko 14 kilometara nizvodno od grada Zenice. Izgrađen je na stijeni iznad klisure, ispod koje rijeka Bosna svojim polulučnim tokom gradi prirodni ukras i zaštitu.

U srednjem vijeku Vranduk je bio jedan u nizu kraljevskih gradova, u kome su stolovali bosanski kralj Stjepan Ostoja, nešto kasnije i posljednji bosanski kralj Stjepan Tomaš, kao i njegov protivnik protukralj Radivoje. Prvi spomen

Vranduka datira od 11. marta 1410. godine, u žalbi dubrovačkih građana upućenoj ugarskom kralju Sigismundu na postupak njegovih vojnika.

O periodu Osmansko-turske vlasti tvrđava krije mračne uspomene kao politički zatvor, u kojem su živote skončali brojni politički krivci i to pretežno kadije i muftije. Godine 1697. za vrijeme razornog pohoda Eugena Savojskog, kada je gotovo čitava Bosna ostala u pepelu i dimu, Vrandučka tvrđava je ostala jedina neosvojena.

Grad i tvrđava Vranduk je stoljećima odolijevao svakojakim neprijateljima, nepogodama, da li ljudskim ili elementarnim, ali je skoro uvijek vješto istrajavala čuvajući od davnine naziv "Kapija Bosne". I samo njegovo ime – Vranduk, za koje se pretpostavlja da je izvedeno od riječi branduk (braniti), dovoljno govori o njegovoj ulozi koju je odigrao u historiji Bosne.

Grad Vranduk-srednjovjekovna utvrda sa džamijom proglašena je nacionalnim spomenikom.

MAGLAJ

Općina i grad Maglaj nalazi se na magistralnom putu M - 17, na dijelu Zenica - Doboj.

Nastao je u 15. vijeku. Rijeka Bosna ga dijeli na desni - stari dio sa svojim mahalama, starim bosanskim kućama i javnim česmama, a krasi ga Tvrđava - Gradina sa svojih pet kuća (Dizdareva, Kapi, Širbegova, Kapetanova i Sahat kula). Od tri džamije najpoznatija je Kuršumlija ili Jusuf pašina džamija. Lijevi dio grada nastao je u drugoj polovini 19. vijeka sa školskim, sportskim i kulturnim objektima.

Maglajska gradina/tvrđava - nalazi se iznad desne obale rijeke Bosne i nastala je u XIII stoljeću. Prva srednjovjekovna utvrda koju su kasnije nadograđivali Turci. Uz nju je i sahat-kula u kojoj je nekada bio zlatni čan, odnosno zvono koje danas nije u ispravnom stanju. Stari grad je bio u funkciji do 1878.godine, kada je izgubio strateški značaj i postepeno postao napušteni grad.

Srednjovjekovna tvrđava Maglaj proglašena je nacionalnim spomenikom.

Kuršumlija džamija/Kalaun Jusuf-Pašina džamija - ime je dobila po turskoj riječi za olovo – kuršum jer joj je kupola od olova, a podigao ju je Jusuf-Paša Kalaun, u drugoj polovini XVI stoljeća, a obnovljena je 1867-68.godine o trošku sultana Abdul – Aziza.

Desno od ulaza u dvorišnu zgradu nalazi se česma, u narodu prozvana Hadžina voda, izgrađena 1813.godine. Pretpostavlja se da je prije nje postojala stara, koju je izgradio osnivač džamije Kalaun Jusuf-paša, a snabdijevala se vodom sa starog vodovoda, koji je prolazio pored džamije.

Kuršumlija džamija je proglašena nacionalnim spomenikom kulture I kategorije, od strane Zavoda za zaštitu kulturno – historijskih spomenika.

Crkva Svetog Leopolda Mandića nalazi se na lijevoj obali rijeke Bosne. Godine 1919. podignuta je katolička crkva Svetog Ante Padovanskog, a šezdeset godina poslije na istom je mjestu otvoreno novosagrađeno svetište Leopolda Mandića, sa križolikim zvonikom i tri zvona posvećena Svetom Bogdanu, Blaženoj Katarini Kosača-Kotromanić i Svetom Nikoli.

Pravoslavna Crkva Sv.Ilije Proroka nalazi se u novom dijelu Maglaja i datira iz austrougarskog perioda. Gradnja crkve počela je 1906.godine, a osvećena je 1908.godine. Izgrađena je u pseudobizantskom stilu, karakterističnim za sakralne objekte pravoslavne provinijencije sa kraja 19. i početka 20.stoljeća.

Uzeirbegov konak je izuzetno lijep objekat, uz samu obalu rijeke Bosne. Sagrađen u starobosanskom stilu XIX vijeka, negdje oko 1875. godine. Priča se da je prizemlje urađeno od tesanih kvadera koji su bili pripremljeni za gradnju mosta koji je Maglajlijama ponudio Jusuf-Paša. Konak je sagradio jedan od potomaka maglajskih kapetana Salih-beg Uzeirbegović i bio je poznat po tome što je njegov vlasnik svojim gostima pružao besplatan konak i hranu. Uzeirbegov konak proglašen je nacionalnim spomenikom.

Spomenik austro-ugarskim vojnicima - Austro-ugarske trupe okupirale su Bosnu i Hercegovinu 1878. godine, a 3. augusta VII husarska regimenta upala je u zasjedu kod Maglaja izgubivši 46 vojnika. O tom događaju svjedoči i spomenik koji su Austrijanci podigli na obali rijeke Bosne.

VISOKO

Općina i grad Visoko nalazi se na raskrsnici puteva, u središtu regiona Sarajevo – Zenica.

Najznačajnije arheološko nalazište iz neolitskog perioda je Arheološki lokalitet Okolište, najveće naselje butmirske kulture, koje je proglašeno nacionalnim spomenikom.

Utvrđeni kraljevski grad Visoki pominje se prvi put 1355.godine, a izgrađen je brdu Visočica. Osim vojno – odbrambene funkcije bio je povremeno sjedište bosanskih kraljeva. Stalno sjedište velikog bosanskog kneza, a dolaskom turaka 1463.godine, grad je velikim dijelom razoren i do danas nije obnovljen. Pripada tipu starih srednjovjekovnih bosanskih utvrđenih gradova na uzvišenju, izdužene pravougaone kompaktne osnove koja prati oblik i veličinu brda. Neposredno pored ovih zidina postojala je trasirana stara antička i srednjovjekovna cesta. Od polovine XIV do polovine XV vijeka Visoki je

pored Bobovca bio najpoznatiji utvrđeni grad bosanskih kraljeva. Arheološki lokalitet-ostaci utvrde Stari grad Visoki proglašen je nacionalnim spomenikom kulture.

U blizini ušća rijeke Goruše u rijeku Bosnu nalaze se ostaci najstarijeg upravnog, kulturnog i vjerskog centra srednjovjekovne bosanske države, zatim ruševine crkava sv.Kuzme i Damjana (XII stoljeće) i crkve sv.Nikole (XIV stoljeće). Oko 1340.godine, bosanski ban Stjepan II Kotromanić osnovao je franjevački samostan u Milima i na tom mjestu, na mjestu stare crkve dao izgraditi novu crkvu sv.Nikole, u kojoj je 1377.godine krunisan za bosanskog kralja Tvrtko I Kotromanić. Historijske činjenice ukazuju da su Mile, odnosno crkva sv.Nikole bili mjesto krunisanja bosanskih kraljeva, bez obzira na to što je tokom vremena dvor bio dislociran iz Visokog u Kraljevu Sutjesku odnosno Bobovac. Ovaj lokalitet proglašen je nacionalnim spomenikom.

Duhovnost Visokog simbolizira stara **Tabhanska džamija** izgrađena u 17.stoljeću, kao vakuf visočkih tabaka (zanatlije koje su se bavile preradom kože). Tabhanska džamija izgrađena je u vrijeme kada se u Visokom osnažio tabački esnaf.

Smještena je na lijevoj obali rijeke Fojnice i to malo prije njenog ušća u rijeku Bosnu. U prošlosti je stradala od poplava i požara više puta. U poplavi 1871.godine rijeka je odnijela i tabhanu i stupe i džamiju. Ubrzo potom, izgrađen je današnji postojeći objekat. Džamija je jednostavan objekat četvrtaste osnove, zidan od ćerpiča uz mjestimičnu upotrebu kamena. Iz četverovodnog krova izvedena je visoka veoma vitka drvena munara, sa velikim lučnim otvorima na šerefetu i šatorskim krovom.

Do današnjeg dana sačuvana je izvorna arhitektura džamije i ona svojom ljepotom plijeni pažnju. Tabhanska džamija je proglašena nacionalnim spomenikom.

Prvi franjevački samostan podignut je na širem području Visokog, vjerovatno početkom četrdesetih godina 14. stoljeća. Uz Samostan se nalazila i krunidbena crkva bosanskih kraljeva posvećena Sv. Nikoli. Godine 1450. Samostan je razoren i tom je prilikom stradalo nekoliko franjevac. Samostan je ubrzo obnovljen.

Dva stoljeća nakon rušenja visočkog samostana franjevci su se ponovno vratili u Visoko, gdje su podigli zgradu gimnazije 1899-1900. godine i time započeli novu etapu u srednjoškolskoj izobrazbi svojih kandidata. U Franjevačkoj gimnaziji nalazi se veći broj rimskih spomenika sakupljenih u Visokom i okolini. Najvrjednija je Batonova ploča, vođe ilirskog plemena Desitijata, od kristalnog dolomite, nađena kod sela Župče u općini Breza.

Crkva Sv. Prokopije je najstarija crkva na potezu od Sarajeva do Bosanskog Šamca. Izgrađena je 1853.godine i građena je u dvije etape. Crkva je bila glavni centar vjerskog, kulturnog, nacionalnog i prosvjetnog života Srba. Krajem 19.stoljeća bila je više od vjerskog objekta i jako je uticala na razvoj kulturnog života među malobrojnim pravoslavnim življem u Visokom. Tako je 1892.g. formiran hor crkvenog Srpskog pjevačkog društva „Milutinović“. Društvo je, pored hora, imalo tamburaški orkestar i dramsku sekciju, koja je u periodu od 40 godina izvela gotovo svu dramsku klasiku srpske i neka djela iz hrvatske književnosti. Crkva je danas u prilično lošem stanju i proglašen je nacionalnim spomenikom.

Bosanske piramide

Danas, u cijelom svijetu, Visoko je poznato kao arheološka destinacija i mjesto piramidalnog kompleksa sa perspektivom da Bosanska piramida Sunca i druge (Bosanska piramida Sunca, Bosanska piramida Mjeseca, Piramida bosanskog Zmaja – istraživanja počela u aprilu 2005. godine), svojim konačnim pomaljanjem iz zemljine utrobe, promijene arheološko - civilizacijsku i historijsku sliku ne samo Bosne i Hercegovine, nego i cijelog svijeta. Više informacija na: www.piramidasunca.ba.

TEŠANJ

Tešanj leži među brdima uz rječicu Tešanjku, petnaestak kilometara od Doboja i približno isto od Teslića. U Tešanj se može doći iz pravca Doboja i iz pravca Banja Luka-Teslić.

Pored prirodnih ljepota Tešanj ima bogatu kulturno-historijsku prošlost. Pod današnjim imenom Tešanj se prvi put spominje 1461. godine u povelji, kojom kralj Stjepan Tomašević svome stricu Radivoju Krstiću pored ostalog daruje "i na Usori grad Tešanj". Tešanj u svom gradskom jezgru baštini niz kulturno - historijskih spomenika kao što je stara Gradina, jedna od najznačajnijih i prostorno najvećih tvrđava na prostoru BiH, zatim džamija Ferhadija, izgrađena 1564.godine.

Tešanjaska tvrđava jedna je od najvećih (6.296 kvadratnih metara površine) i najznačajnijih objekata te vrste u BiH. Višeslojno kulturno – historijsko područje koje se sastoji iz dva dijela – prvi je nastao u doba srednjovjekovne bosanske države, a drugi u doba osmanske uprave. Tačno vrijeme njene gradnje nije poznato, jer je dugo građena i dograđivana. Arhitektonsku strukturu kompleksa čine dvije prostorne cjeline u bliskoj funkcionalnoj vezi: Gornji grad (srednjovjekovni utvrđeni grad), Donji grad (tvrđava iz doba osmanske uprave i prigradsko naselje-varoš). Brojni fragmenti keramike i ostaci fortifikacijske arhitekture iz srednjeg vijeka i doba osmanske uprave, potvrđuju kontinuitet i slojevitost lokaliteta. Zbog svog položaja najviše je služila odbrani od

neprijatelja. Sa čaršijom čini jedan skladan ambijentalni prostor bosanskog stila. Tvrđava ili kako je još zovu Gradina, proglašena je nacionalnim spomenikom.

Sahat-kula podignuta je u 17 stoljeću. Od ukupno 21 sahat-kule koje su sagrađene u Bosni i Hercegovini spada u 4 koje i danas rade. Visoka je 18,5 metara. Do 1890. godine pokazivala je alatursko vrijeme, ali je te godine Fehim-beg Smailbegović donio sahat koji pokazuje evropsko vrijeme. Taj sahat i danas radi.

U Tešnju su ranije sve džamije, osim Čaršijske ili Ferhadije, imale drvenu munaru.

Danas, u Tešnju postoji samo jedna džamija sa drvenom munarom, a ranije ih je bilo šest.

Avdi-pašina ili Drvena džamija vjerovatno potiče iz XVII stoljeća, jer je sačuvano predanje da je stara 350 godina. Iznad ulaza se nalazi natpis iz 1781. godine, u kome se samo navodi ime Abdulah-paša Bošnjak, ali se ne navodi da li je džamiju sagradio ili samo obnovio. Ova džamija je vrijedan arhitektonski objekat, koji je sačuvan u izvornom obliku.

Gazi Ferhad-begova ili Čaršijska džamija izgrađena je negdje oko 1564. godine, a sagradio ju je Ferhad-beg, sin Skenderov. Džamija je u vrijeme svog postojanja zapaljena u pohodu hordi princa Eugena Savojskog 1697. godine, zbog neuspjeha da osvoji stari grad Tešanj. Nad ulazom u džamiju sačuvan je kronogram i odnosi se na obnovu džamije 1882-83.godine. Iz tog vremena potiče minber, ćus i musandra.

Džamija je proglašena nacionalnim spomenikom.

Eminagića konak-najstariji i najljepši objekat porodičnog graditeljskog naslijeđa u Tešnju. Smatra se da datira još iz 1860. Na prvoj geodetskoj snimci Tešnja iz 1882.godine, nalazi se ucrtan i ovaj objekat sa istovjetnim dimenzijama. Objekat je raskošnih dimenzija, lociran na padini u samom naselju. Od 1980.godine, objekat je napušten. Graditeljska cjelina proglašena je nacionalnim spomenikom.

Mezar pjesnika Muse Ćazima Ćatića nalazi se u greblju "Obješenica" u samom gradu. Iako je rođen u Odžaku 1880. godine, svoj život i stvaralaštvo posvetio je gradu Tešnju, gdje je umro 1915. godine.

ZAVIDOVIĆI

Zavidovići su mlad grad, nastao krajem 19. vijeka. Kao i ostala mjesta Zeničko - dobojskog kantona, Zavidovići su bogati vodenim tokovima, te se oslanjaju na tri rijeke Bosnu, Krivaju i Gostović.

Manastir Vozučica sagrađen je najvjerojatnije u XVI stoljeću, a prvo pominjanje manastira Vozučje u dokumentima datira iz 1617.godine. Manastir se sastoji od manastirske crkve sv.Trojice, parcele na kojoj se nalazila koliba i škola, izvora kaluđerice i groblja.

Nakon poraza Austrije u austrijsko-turskom ratu krajem XVII stoljeća, monasi su napustili manastir, koji je ostao pust narednih sto godina.

Po povratku kaluđera, manastir je obnovljen u periodu od 1856. do 1859 godine. U to vrijeme, uz manastir je sagrađena osnovna škola, u kojoj su nastavu održavali sveštenici, a 1894.godine dograđen je zvonik od kamena koji je pokriven šindrom.

Danas, manastir je napušten i nalazi se u jako lošem stanju, mada se čine naponi kako bi se manastir zaštitio i sačuvao od propadanja.

Manastir sa pratećim objektima proglašen je nacionalnim spomenikom.

Fenomen “Kamene kugle” naselje Grab - neobično nalazište kamenih kugli koje se istražuje u okviru svjetski poznatog kompleksa Fondacije Arheološki park: "Bosanska piramida Sunca". Pronađene su 43 kamene kugle, što predstavlja najveće nalazište u Evropi, i nakon mnogo istraživanja još uvijek su velika nepoznanica.

ŽEPČE

Grad Žepče smješten je u centralnoj Bosni, na putnoj komunikaciji M – 17, općina Žepče. Historijski izvori kažu da prvi pisani spomen Žepča datira od 14.oktobra 1458.godine, kada je kralj Stjepan Tomaš izdao povelju visokom činovniku Stjepanu Ratkoviću.

Na području općine Žepče postoji nekoliko vjerskih objekata različitih konfesija, kao što su džamije i crkve.

Katolička crkva Sv. Antuna Padovanskog - hodočašće u čast Velike Gospe 15.08. u mjestu Osova koja je jedna od najstarijih župa u kraju.

Ferhad-pašina džamija - izgradio ju je Ferhad-beg sredinom XVI stoljeća, a uz nju je izgrađena i vakufska zgrada

Pravoslavna crkva Rođenja Presvjetle Bogorodice - sagrađena s kraja XIX stoljeća

BREZA

Općina Breza nalazi se u sastavu Zeničko - dobojskog kantona i graniči sa četiri općine: Ilijaš, Kakanj, Vareš i Visoko. Geografski položaj, konfiguracija i kvalitet tla, klima, područje bogato vodom, historijsko naslijeđe te postojeći ugostiteljski i sportsko - rekreativni objekti, predstavljaju vrijednu perspektivu za razvoj turističke privrede. Breza kao naselje u historijskim karakteristikama datira od drugog stoljeća naše ere sa imenom "Hedum Kastelum" (naseljena tvrđava).

Brojni arheološki ostaci na čelu sa monumentalnom kasnoantičkom bazilikom iz VI stoljeća, svjedoče o Brezi kao važnom mjestu susreta ranih kultura i civilizacija.

Najstariji arheološki ostaci kasnoantičke **bazilike iz VI i VII stoljeća**, koji svjedoče o vrlo ranom ukrštanju kultura i civilizacija Istoka i Zapada na ovim prostorima. Pretpostavlja se da je Bazilika izgrađena negdje u vrijeme cara Justiniana, odmah nakon pada države Istočnih Gota ili još u toku bizantsko – gotskog rata, čim su bili osvojeni ovi prostori (oko 537.godine).

Arheološki lokalitet proglašen je nacionalnim spomenikom.

Džamija u Podgori datira iz Osmanskog perioda i predstavlja autohtoni primjer džamije centralnog unutrašnjeg potkupalnog tipa pod četvorovodnim krovom i sa kamenim minaretom. Nije tačno utvrđeno vrijeme izgradnje džamije, niti ko je osnivač. Prema pretpostavkama džamija datira iz XVII stoljeća, na što upućuje i njen izgled, koji je arhaičnog izgleda, iz ranijeg perioda otomanskog carstva, prije klasičnog stila izgradnje.

OLOVO

Olovo je gradić smješten 50 km sjeveroistočno od Sarajeva, na magistralnoj cesti što vodi od Sarajeva prema Tuzli. Olovu se može doći iz pravca Sarajeva, Vareša, Zavidovića i Tuzle. Svaki od njih vodi kroz živopisni planinski ambijent visoke crnogorice optočen bistrim vodotocima bezbroj planinskih vrela i potočića, a sama Krivaja nudi izazovne mogućnosti uzbudljivog raftinga. U Olovu su još od srednjeg vijeka poznata nalazišta olovne rude, po čemu je grad i dobio ime.

Crkva Olovske Gospe, Obelisk Tvrтка visok preko 4 metra, Crkvište sv. Roka, samo su neki od historijsko-duhovnih vrijednosti ovog kraja koje, pored historijsko - arhitektonske imaju i svoju edukativnu dimenziju.

Na oko 38 lokaliteta u okolini Olova ima stećaka i drugih kulturno – historijskih spomenika, među kojima se posebno ističu Obelisk kralja Tvrтка, koji potiče iz XIV stoljeća, a koji je visok preko 4 metra. Po legendi podignut je nakon ranjavanja kralja Tvrтка u lovu.

Crkva Olovske Gospe izgrađena je na temeljima starog Gospinog svetišta koje je podignuto prije šest stoljeća, u čast Gospe olovske. Četrdesetih godina prošlog stoljeća izgrađena je nova katolička crkva, koja predstavlja stjecište vjernika iz zemlje i svijeta.

Stara džamija u Olovu izgrađena je 1716.godine i proglašena ja nacionalnim spomenikom.

VAREŠ

Vareš je brdski gradić s nadmorskom visinom od 829 metara, koji se smjestio u kotlini rječice Stavnje, 45 km od Sarajeva. Okružen je visokim planinskim masivima: Kapijom, Stijenama, Zvijezdom i Perunom.

Kraljevski grad Bobovac

Vareški kraj je od davnina predstavljao strateški značajno mjesto za državu Bosnu i Hercegovinu. To se može jasno vidjeti iz činjenice da se u ovoj općini nalazi Bobovac, nekadašnja prijestolnica Bosne, grad u kome se čuvala bosanska kruna i posljednje uporište bosanskih vladara, pred najezdom Osmanskog carstva 1463. godine.

Srednjovjekovni grad Bobovac prvi put se spominje 1350.godine, u vrijeme ratnog pohoda cara Dušana na Bosnu. Grad Bobvac čine četiri prostorno – strukturalne cjeline: branič-kula sa kompleksom utvđenog vladarskog dvora; dugačko, bedemom ozidano dvorište sa sistemom isturenih kula; kompleks sakralnih objekata na vještačkom zaravanku crkvice; malo naselje sa zanatskim radionicama unutar bedema; dva manja naselja izvan gradskih bedema i srednjovjekovno groblje.

Kroz više od jednog stoljeća grad se širio kako su zahtijevali odbrana i udobnost njegovih gospodara Kotromanića, banova i kraljeva. Grad najveći procvat doživljava u vrijeme vladavine kraljeva Tvrtka II (1421.-1443.) i Stjepana Tomaša (1443.-1461.), koji su rado boravili u stolnom mjestu Bobovcu. Osmanlije su Bobovac prvi put ugrozili 1459.godine, a 1463.godine su ga zauzeli.

Bobovac je imao dvije palate, veliku za prijem poslanstva i drugu manju za kraljevsku porodicu, koja je bila na gornjoj terasi i dobro utvrđena. Ostaci portala i prozora potvrđuju da su građeni u stilu gotike, a na velikoj palati stupovi su bili ukrašeni ljiljanima.

Poseban lokalitet starog grada su Crkvice, gdje je obnovljena kapela sv.Mihovila. Tu postoje ostaci započete gradnje velike crkve.

U Bobovcu su se primala strana poslanstva i pisale povelje. Ulaskom Bosne u sastav Osmanskog carstva bio je sjedište dizdara i čehaje, a napušten je početkom XVII stoljeća.

Od tog utvrđenog grada i banskih dvora sada su ostale samo ruševine, ali i one dovoljno govore o nekadašnjoj snazi i sjaju srednjovjekovne bosanske države i burnim stoljećima prohujalim u nepovrat. Srednjovjekovni kraljevski grad Bobovac, utvrda i dvor sa crkvom proglašeni su nacionalnim spomenikom.

Bazilika u Dabrinama

U Dabrinama kod Vareša nalazi se kasnoantički crkveni kompleks na 80m² prostora i još 150 metara visoko na stijeni iznad rijeke Stavnje.

Otkopavanjem je pronađena crkva, temelji crkve, koja se sastojala od trodijelnog nartekusa, dvije južne prostorije i baptisterija, koji je prema istoku završavao apsidom.

Kasnoantička bazilika, ostaci zidova i arheološki materijal proglašeni su nacionalnim spomenikom.

Drvena džamija u Karićima je najpoznatije kulturno mjesto i vjersko okupljalište muslimana vareškog kraja. Džamija je imala svoju osobitu vrijednost među najstarijim sačuvanim džamijama, sa drvenom munarom u Bosni i Hercegovini. Džamija je sagrađena 1716.godine.

Mala crkva

U Varešu se nalazi stara drvena crkva, koja je najstariji očuvani objekat rimokatoličke sakralne arhitekture u Bosni i Hercegovini. Stara vareška crkva ili, kako je još zovu "Mala crkva", posvećena svetom Mihovilu, postoji na ovom mjestu od XVI stoljeća. Pored nje, postoji i nova župna crkva sv.Mihovila Arkandela, sa pokretnom imovinom, koja svojim izgledom podsjeća na sarajevsku katedralu i koja je, kao i Mala crkva proglašena nacionalnim spomenikom.

U njenoj blizini su i pravoslavna crkva i džamija, kao simboli različitih konfesija koje su oduvijek živjele u Varešu.

Očevijski kovački majdan

U ovim kovačkim majdanima u srcu planine Zvijezde već 800 godina na isti način kuje se željezo uz pomoć vodene energije. Ovakav način kovanja željeza sačuvao se još samo na planini Schwarzwald u Njemačkoj, te su zbog toga Očevijski majdani ujedno i jedinstveno mjesto.

KAKANJ

Kakanj je danas jedan moderan, urbani grad u kome sve vrvi od života i ubrzanog tempa privrednog razvitka, ali koji je i pored toga zadržao bogatu kulturno-historijsku tradiciju i gostoljubivost svojih žitelja.

Područje općine Kakanj bogato je kulturno – historijskim spomenicima, od nekadašnjeg kraljevskog grada Bobovca, samostana Kraljeva Sutjeska, u čijoj blizini se nalazi i džamija Sultan Mehmeda El Fatiha, do nekropola i stećaka.

Kraljevski grad Bobovac, smješten u brdima srednje Bosne, na području gdje graniče općine Kakanj i Vareš. Prvi put se spominje u pisanim dokumentima oko 1350.godine, a u njemu se čuvala bosanska kraljevska kruna. Tu se nalazi i kraljevska grobna kapela, u kojoj su bila sahranjena tri bosanska kralja: Stjepan Ostoja, Tvrtko II Kotromanić i Stjepan Tomaš. Kraljevski grad Bobovac proglašen je nacionalnim spomenikom.

Ostaci banskih i kraljevskih dvora srednjovjekovne Bosne – nalaze se u neposrednoj blizini današnjeg Franjevačkog samostana. U tim dvorima zajedno sa onima na Bobovcu stolovali su bosanski banovi i kraljevi od 1353. do 1461. godine. Kompleks kraljevskog dvora i pokretno naslijeđe koje se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, proglašeno je nacionalnim spomenikom.

Samostan Kraljeva Sutjeska iz XIV stoljeća svjedoči o duhovnom životu ovog kraja a i o bogatoj historiji. Franjevački samostan Kraljeva Sutjeska nalazi se na desnoj obali Trstionice, u podnožju brda Teševo, uz konzervirane arheološke ostatke srednjovjekovnog dvora bosanskih kraljeva, dvorske kapele sv.Grgura, nedaleko od srednjovjekovnog kraljevskog grada Bobovca.

U franjevačkom samostanu, nalazi se arhiva kulturno - historijskog materijala, bogata biblioteka i veliki broj djela likovnih majstora, kao i metalnih i tekstilnih predmeta umjetničkih zanata. U arhivu se čuvaju matične knjige još od 1641.godine, brojni rukopisi i hronike. Samostan je sagrađen u prvoj polovini XIV stoljeća, a kroz svoju dugu historiju je rušen u više navrata. Godine 1658. Samostan je izgorio sa svim dragocjenostima (arhiva, biblioteka), a novi je podignut 1664.godine. Njegovo sadašnje zdanje je iz 1890.godine, sagrađeno po projektu Ivana Holca.

Istu sudbinu imala je i crkva sv. Ivana Krstitelja. U kripti crkve čuva se sarkofag iz XV stoljeća, preposljednjeg bosanskog kralja. Iako se ne zna vrijeme izgradnje prve crkve, sa sigurnošću se može tvrditi da je to jedna od prvih franjevačkih crkava u BiH.

Franjevački samostan sa arhivom, bibliotekom i muzejem i crkva sv. Ivana Krstitelja proglašeni su nacionalnim spomenikom.

U Samostanu se čuva zbirka od 22 inkunabule (knjige tiskane do 1500.godine), koje su proglašene za pokretno nacionalno dobro.

Džamija u Kraljevoj Sutjesci - jedna od najstarijih džamija u BiH. Sagrađio ju je Sultan Mehmed Fatih 1463.godine i smatra se da je ovo prva izgrađena džamija u Bosni i Hercegovini. Prema predanju, turska vojska odmarala se u sutješkoj dolini, nakon osvajanja Bobovca. Tada je El Fatih, na mjestu današnje

džamije zabio štap da klanja. Džamija u Kraljevoj Sutjesci po tipu je džamija sa drvenim krovom i drvenim minaretom, pravougaone osnove sa četvorovodnim krovom, pokrivenim crijepom. Na ovom mjestu je jedno od 4 najveća dovišta u BiH, na kojem se održava tradicionalni mevlud. Džamija je proglašena nacionalnim spomenikom.

Stara bosanska kuća Ivica Duspera nalazi se u Kraljevoj Sutjesci. Kuća je stara oko 300 godina i

posebna je po stilu gradnje. Posjeduje dvije verande, zidani šporet, ognjište, peć sa lončićima koja je atrakcija kuće.

Kuća je nekada bila vlasništvo Mate Duspera, koji je u to vrijeme obavljao dužnost načelnika Kraljeve Sutjeske.

Dugi niz godina je pod zaštitom države, a proglašena je nacionalnim spomenikom.

Stećak - Razdoblje srednjovjekovne bosanske historije obilježeno je velikim brojem do danas očuvanih spomenika, kao što su nekropole i stećci, od kojih je posebno interesantan stećak pronađen kod Zgošće, na periferiji Kaknja.

DOBOJ JUG

Prostor općine Doboj Jug nalazi se u regiji Sjeverne Bosne, na ušću rijeke Usore u Bosnu, uz magistralne ceste M-17 Bosanski Šamac-Sarajevo-Mostar i M-4 Doboj-Teslić-Banja Luka.

Naseljenost prostora kojeg zahvata općina Doboj-Jug seže u prahistorijsko doba, što potvrđuje jedno od najznačajnijih arheoloških lokaliteta, uzvišenje Vila. Na tom lokalitetu pronađeno je rimsko groblje, nadgrobna ploča od kamena krečnjaka, sa natpisom koji nam otkriva i prva poznata imena stanovnika tog kraja, komadi novca (veliki bronzani Aleksandra Severa, Mali bronzani carici Magniae Urbicae i Cripsa).

USORA

Tokom srednjeg vijeka čitav kraj uz rijeku Usoru zvao se Usora, o čemu nažalost, gotovo nema nikakvih spomenika. Posljednji stećak u ovom kraju, što je ležao u mahali Bedaci, tridesetih godina prošlog stoljeća je izdrobljen i upotrebljen za gradnju. Danas jedino što nas veže za taj period jesu dva karavanska puta 'Drum' i 'Grabik', kojima se sve do polovine XIX stoljeća odvijao glavni promet u dolini Usore, te lokalitet zvani 'Gradina'u Mravićima.

Usora je pala u Turske ruke 1512. godine. Prvi pisani dokument iz turskog perioda koji govori o ovom prostoru je zapisnik što su ga vodile tešanjске kadije negdje između 1639. i 1642. U tom zapisniku se govori o muslimanima među Bosnom i Usorom. Ovaj prostor je sve do 1952. godine bio pod

patronatom Sreza Tešnja, kada je novom administrativno-teritorijalnom podjelom pripojen Doboju.

U Usori se njeguje vjerski turizam, a proglasom Biskupa fra Grge Varešanina, župa je od 1802.godine.

Crkva Sv. Ante Padovanskog, iako je izgrađena početkom XX stoljeća (1929.-1931.godine), stekla je izuzetno mjesto u katoličkom svijetu. Svake godine 13.juna u ovoj crkvi okupljaju se hodočasnici iz okolnih krajeva.

Pored ove crkve, veoma je interesantna crkva Sv. Ane izgrađena 1911.godine. Crkva se nalazi u Žabljaku u općini Usora. Svake godine, 26.jula u ovoj crkvi okupljaju se hodočasnici.

Takođe, vrlo je interesantno i nalazište stećaka u Ularicama.

U svim općinama Zeničko – dobojskog kantona nalazi se veći broj nekropola stećaka koji imaju regionalni i lokalni značaj. Lokaliteti su uglavnom neobilježeni, nedostupni ili su ugroženi izgradnjom objekata u blizini naselja.

3.2. Zaštićeno prirodno naslijeđe

Prirodno naslijeđe se svrstava u slijedeće kategorije:

- prirodni predjeli, predjeli prirodnih ljepota,
- spomenici prirode,
- ugrožene vrste flore i faune.

U narednoj tabeli je dat pregled zaštićene prirodne baštine po općinama.

OPĆINA	ZAŠTIĆENO PRIRODNO NASLIJEĐE
Kakanj	Zaštićeno šumsko – gospodarsko područje Žuča – Ribnica (Directive 92/43/EEC-Annex I) - šumski ekosistemi unutar GJ Žuča –Ribnica pripadaju skupini ekosistema od interesa za zaštitu. Prašuma Trstionica S obzirom na propise prema Habitat Directivi (Directive 92/43/EEC-Annex I) ove šume trebaju svrstati u najviši stupanj zaštite po IUCN kategoriji – specijalne rezervate prirode, GJ“Gornja Trstionica-Bukovica“, GJ „Tribija-Duboštica“. Spomenik prirode „Tajan“- II zona zaštite(Zakon o proglašenju spomenika prirode),površina 910,0ha, ŠGP“Kakanjsko“.
Zenica	Zaštićeno stablo: Tisa (Taxus baccata L.). Zaseok Šahinovići, selo Pepelari, općina Zenica, državno vlasništvo (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 1195/55). - dendrološka rijetkost .

OPĆINA	ZAŠTIĆENO PRIRODNO NASLIJEDE
Olovo	<p>Zaštićeno područje: klisura Čude (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 1078/55). Odlikuje se specifičnom geomorfologijom, kao i azonalnim sastojinama crnoga bora.</p> <p>Zaštićeno stablo: Tisa – <i>Taxus baccata</i> L. Nalazi se u selu Bukov Do, (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti 1079/59). Starost tise je oko 600 godina.</p>
Vareš	<p>Zaštićeno stablo: Gigantska lipa– <i>Tilia grandifolia</i> L. (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-433/1-59). Starost se procjenjuje na 350 godina.</p> <p>Zaštićeno stablo: Stara lipa - <i>Tilia grandifolia</i> L.</p> <p>Ova velika lipa nalazi se u groblju u Očevlju, Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-432/1-59). Starost se procjenjuje na 300 godina.</p> <p>Zaštićeno Tresetno područje - na planini Zvijezda kod Vareša, općina Vareš, u državnom vlasništvu (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-429/1-59), 10 ha.</p> <p>Izvor rijeke Stavnje - općina Vareš, državno vlasništvo (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-275/1-58).</p> <p>Pećina Ponikva - općina Vareš, državno vlasništvo (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-276/1-58).</p>
Maglaj	<p>Vrsta: Halačija, Cvakija - <i>Halacsya sendtneri</i> (Boiss.) Dörf. S obzirom na njenu rijetkost i endemni karakter ova vrsta se predviđa za zaštitu u prijedlogu za Crvenu knjigu flore BiH: Šilić, Č 1996: «Spisak biljnih vrsta (PTERRIDOPHYTA i SPERMATOPHYTA) za Crvenu knjigu Bosne i Hercegovine»- GZM (PN), sv. 31, str.: 323-367.</p>
Zavidovići	<p>Spomenik prirode „Tajan“- I zona zaštite (Zakon o proglašenju spomenika prirode), površina 4.038,35ha, ŠGP“Krivajsko“.</p> <p>Masiv Veleža-serpentinske vrste biljaka.</p> <p>Masiv Rapte-Mašica - špilje, ponori, kanjoni, klisure, točila, spel. objekti, kam. mostovi, kugle .</p> <p>Zaštićena vrsta: Gregresenova mlječika – <i>Euphorbia gregersenii</i> K.Maly.</p> <p>Vrsta je zaštićena i nalazi se na međunarodnoj crvenoj listi ugroženih biljnih vrsta (1997 IUCN Red list of threatened plants), kao i u Šilić, Č 1996: «Spisak biljnih vrsta (PTERRIDOPHYTA i SPERMATOPHYTA) za Crvenu knjigu Bosne i Hercegovine» - GZM (PN), sv. 31, str.: 323-367.</p>
Žepče	<p>Zaštićena vrsta: Bekova ljubica – <i>Viola beckiana</i> Fiala. Kao stenoendemna vrsta nalazi se na spisku za Crvenu knjigu flore Bosne i Hercegovine (Šilić, Č 1996: «Spisak biljnih vrsta (PTERRIDOPHYTA i SPERMATOPHYTA) za Crvenu knjigu Bosne i Hercegovine» - GZM (PN), sv. 31, str.: 323-367).</p>

3.3. Zaštićena područja kulturno – historijskog naslijeđa

Prostor Ze-do kantona ima bogato višeslojno kulturno-historijsko naslijeđe, koje govori o kontinuitetu života na ovim prostorima. Posebno su značajna pojedina prahistorijska, antička, a naročito srednjevjekovna nalazišta.

Kulturno-historijsko naslijeđe se nalazi na području svih dvanaest općina Kantona. Od 568 pojedinačnih objekata i ambijentalnih cjelina, iz perioda prahistorije datira njih 59, iz antičkog perioda 36, iz perioda srednjeg vijeka najviše 244, iz otomanskog perioda 154, iz austro-ugarskog perioda 74 i jedan iz perioda između dva rata u općini Usora.

Najveći broj objekata ovog karaktera nalazi se na području općine Kakanj, ukupno 196 iz svih perioda, a najviše iz perioda srednjeg vijeka, ukupno 112.

Kulturno-historijski identitet otomanskog perioda zadržan je naročito u općinama Tešanj i Maglaj, dok je austrougarski period uglavnom zastupljen objektima ambijentalne vrijednosti lokalnog karaktera. S druge strane u općini Kakanj, bez obzira na najveći broj ovih objekata, identitet ne postoji ili je vremenom uništen.

Veći broj ovih objekata ima lokalni značaj sa aspekta spomeničke i arhitektonske vrijednosti, ali su bitni kao dokumentaciona osnova radi saznanja o počecima života na prostorima pojedinih općina u Kantonu.

Ključni objekti na području Kantona su Bobovac, Vranduk, maglajska tvrđava i Tešanjaska tvrđava, kao nosioci identiteta ovog prostora.

Zaštita i održavanje spomenika i spomeničkih cjelina je sporadična, nesistematska, ali je bilo i dosta radova koji su stručno izvedeni kao što je obnova Vranduka, džamije u Tešnju i Maglaju.

Spomenici i cjeline su najviše ugroženi neodržavanjem, te agresivnom izgradnjom novih objekata u njihovoj blizini.

Da bi se adekvatno i trajno riješila zaštita potrebno je:

Uspostavljanje cjelovitog i usklađenog pravnog sistema zaštite integralnih prirodnih i kulturnih vrijednosti prostora.

Jedini adekvatno zaštićeni spomenici na prostoru Ze-do kantona su nacionalni spomenici.

Pregled nacionalnih spomenika po općinama:

OPĆINA	NACIONALNI SPOMENICI	UKUPNA POVRŠINA
Zenica	6 (Crkva Rođenja Presvete Bogorodice, Crkva sv. Ilije, Ploča Velikog Sudije Građeše, Sejmenska džamija, Vranduk, Sultan Ahmedova džamija i Medresa)	30.384 m ² Od čega groblja 2.800 m ²
Visoko	5 (Okolište, Mile, Stari Grad Visoki, Tabačica i Crkva sv. Prokopja)	46.225 m ² Od čega groblja 13.000 m ²

OPĆINA	NACIONALNI SPOMENICI	UKUPNA POVRŠINA
Kakanj	5 (Kuća Ive Duspera, džamija u Kraljevoj Sutjesci, Vladarski Dvor iz 14 i 15. vijeka, 22 Inkunabule, Franjevački samostan sa Crkvom)	76.515 m ² Od čega groblja 31.215 m ²
Vareš	3 (Bobovac, Župna Crkva, Dabravine, bronzano doba i kasna antika)	9.765 m ²
Olovo	1 (Džamija u Miljevićima)	24.395 m ² Od čega groblja 10.500 m ²
Breza	1 (Kasnoantička Bazilika na Crkvini)	10.895,5 m ²
Maglaj	3 (Stari grad Maglaj urbana cjelina, Uzeirbegov konak i Kuršumlja džamija)	25.767 m ² (sa urb. cjelinom) Od čega groblja 4.500 m ²
Zavidovići	1 (Manastir Vozuća)	16.480 m ²
Tešanj	3 (Eminagića kuća, urbana cjelina sa utvrdom, Čaršijska džamija)	27.866 m ² Od čega groblja 3.000 m ²
Usora	nema (moguće nominirati Župnu Crkvu)	1.300m ²

3.4. Zone posebne zaštite

Zaštita historijskih urbanih cjelina

Mnogo je važnije imati zaštićenu kulturno-historijsku cjelinu (urbanu ili kompleks), nego samo pojedinačne objekte, jer njihov međusobni odnos, kontekst i ambijent dodaju vrijednost pojedinačnim objektima i od manjeg značaja. Također pojedinačno, mnogi objekti ne mogu sami svjedočiti o životu u datom periodu, nego je njihovo funkcionalno i kontekstualno povezivanje i prezentacija od presudnog značaja (npr. Kraljeva Sutjeska – Bobovac, Arnautovići, Mile – Stari grad Visoki).

Zaštita prirodnih cjelina

Kao i kod urbanih cjelina, važno je zaštititi što veći obuhvat, sa tampon zonom kako bi se omogućilo funkcioniranje zaštićenog prirodnog pojasa.

Zaštita kulturnih krajolika

U Zeničko – dobojskom kantonu kulturni krajolici su ujedno i najvrijedniji nacionalni spomenici koji su dokumentaciono detaljno obrađeni i imaju zaštitu

propisanu odlukama Komisije.

ZAŠTIĆENA ZONA	KARAKTER
Tešanj – uža jezgra grada	Historijska urbana cjelina sa tvrđavom, kompaktna, očuvana.
Maglaj – uža gradska jezgra	Historijska urbana cjelina sa tvrđavom, kompaktna, većim dijelom očuvana.
Kraljeva Sutjeska - naselje	Historijska urbana cjelina sa vrijednim pokretnim nasljeđem i tradicijom.
Bobovac	Kulturni krajolik – nacionalni spomenik, izuzetan spoj morfologije terena sa ostacima dvora.
Vranduk	Kulturni krajolik-nacionalni spomenik, urbana cjelina na dominantnom uzvišenju.
Tajan	Spomenik prirode.
Babino (Lastavica, Smetovi, Kraljevine, Vranice, Pepelari, Bristovac i dolina Babine rijeke)	Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe.
Čajograd Muhašinovići	Historijska cjelina.
Bosanska piramida Sunca	Geološki, arheološki fenomen

4. PRIRODNA BAŠTINA OPĆINA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

4.1. Rijeke, kanjoni, pećine, parkovi prirode i izletišta

Načini zahvatanja pitke vode

Cijeli prostor Zeničko – dobojskog kantona u hidrološkom pogledu se nalazi u slivu rijeke Save, odnosno skoro u cijelosti u slivu rijeke Bosne, osim manjih dijelova na istoku i sjeveroistoku Kantona koji pripadaju slivu rijeke Drine. Rijeka Bosna protiče južnim, jugozapadnim, zapadnim i sjevernim dijelom područja Kantona. Duž toka kroz područje Kantona u rijeku Bosnu se ulijevaju veći vodotoci: **Stavnja, Fojnička rijeka, Goruša, Radovljanska rijeka, Trstionica, Zgošća, Ribnica, Lašva, Babina rijeka, Kočeva, Gračanička rijeka, Bistričak, zatim Željeznica, Papratnica, Lješnica, Gostovička rijeka, Krivaja i Usora**, kao i veliki broj manjih vodotoka. Većina njih izvire na području Kantona i na kraju se ulijevaju u rijeku **Bosnu**.

Rijeka Lašva spada u veće vodotoke, čije se samo ušće nalazi na teritoriji Kantona, a ostali dio sliva pripada Srednjobosanskom kantonu. Također i sliv Fojničke rijeke, najvećim dijelom, leži van područja Kantona, a samo manji dio nizvodno od Kiseljaka pripada Kantonu.

Hipsometrijske karakteristike Kantona čine da je rijeka Bosna najdominantniji recipijent za vode sa teritorije Kantona i sa susjednih kantona koji svojim dijelovima leže u slivu rijeke Bosne. Ovaj vodotok evakuiše preko 90% voda sa područja Kantona prema rijeci Savi.

Zahvatanje voda na Kantonu se obezbjeđuje putem:

- prirodnih izvora,
- zahvatanja podzemnih voda,
- zahvatanja voda na otvorenim vodotocima.

Izvori (vrela) predstavljaju površinsko isticanje podzemnih voda kao posljedica specifičnih – hidro-geoloških odnosa. Prirodni izvori vode za piće na području Kantona locirani su na teritorijama svih općina. U Kantonu egzistiraju značajni izvori pitke vode kao što su: vrelo Vrutak – Visoko, Milkino vrelo i vrelo Izbod, Laz, i Mahmutovića rijeka (Breza), vrelo Očevja (Vareš), vrelo Izron (Zavidovići), Stog i Bukovica (Kakanj), te vrelo Zeleni vir za vodosnabdijevanje Olova.

Kada je u pitanju vodosnabdijevanje većih mjesta u Kantonu, može se konstatovati da tu postoji značajan problem. Zenica najveći dio vode za piće obezbjeđuje sa izvorišta Kruščica, koje se nalazi na području Srednjobosanskog kantona, dok je vodosnabdijevanje općina Maglaj, Žepče, Tešanj i Usora, u sadašnjim uslovima opterećeno problemima.

Najkvalitetniji oblik vodosnabdijevanja vodom za piće obezbjeđuje se eksploatacijom prirodnih akumulacija podzemne vode stacioniranih u akviferima

intergranularnog ili karstno – pukotinskog tipa poroznosti.

Podzemne vode na teritoriji Zeničko – dobojskog kantona nalazimo u zaobaljima većih vodotoka. U prvom redu treba izdvojiti rijeku Bosnu u čijem aluvijonu egzistira akumulacija podzemnih voda koje se trenutno koriste na području Maglaja i općine Doboj – Jug. Pored zaobalja rijeke Bosne akumulacije podzemnih voda nalaze se i u zaobalju rijeke Usore odakle se vrši vodosnabdijevanje općine Tešanj i Usora. Iako i uz ostale vodotoke na prostoru Kantona postoje indikacije o nalazištima podzemnih voda, te rezerve nisu detaljno istražene.

Pored podzemnih voda u integranularnoj sredini u zaobaljima vodotoka, u dijelovima Kantona gdje se pojavljuju karbonatne stijene nalazimo i podzemne vode u akviferima karstno – pukotinskog tipa poroznosti. To su područja u općinama Breza, Vareš, Olovo, Zavidovići i pojedinim dijelovima općina Kakanj i Visoko.

Voda za piće se zahvata i na otvorenim vodotocima za potrebe vodosnabdijevanja Zenice, Žepča, Maglaja i Kaknja.

Najznačajniji zahvati voda za snabdijevanje pitkom vodom većih gradova u Kantonu nalaze se na vodotocima: Babina rijeka (Zenica), Ravna rijeka (Žepče), Bosna i Bistrica (Maglaj), na Trebačkoj rijeci, Mekiš potoku i potoku Ponikva (Tešanj) za vodosnabdijevanje Tešnja i manjih naselja, zatim na rijeci Bukovici za vodosnabdijevanje Kaknja.

Prostorna neujednačenost raspoloživih količina vode za posljedicu ima veoma skromne količine vode za piće u pojedinim općinama Kantona. U narednoj tabeli dat je pregled izvorišta sa kojih se pitkom vodom snabdijevaju pojedini općinski centri u Kantonu sa procijenjenom minimalnom izdašnosti ranga pojave jednom u dvadeset godina.

Zaštita voda

Prema projekciji stanovništva i razvoju privrede do 2030. godine za Kanton će biti potrebno obezbjediti dodatnih 1,39 m³/s pitke vode što zajedno sa trenutno zahvaćenim čini 25% raspoloživih količina u minimumu.

Ukoliko se značajnije ne pokrenu aktivnosti na adekvatnoj zaštiti voda na teritoriji Kantona, zahvatanje dopunskih 1,39 m³/s pitke vode neće biti moguće, pa se planira slijedeće:

- zaštita izvorišta,
- izgradnja akumulacija,
- izgradnja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda.

Zaštita izvorišta vode za piće

Najkompleksniji vid zaštite vode je zaštita izvorišta vode za piće.

Pregled izvorišta po općinama sa utvrđenim sanitarnim zaštitnim zonama:

OPĆINA	VRELO/VODA
Breza	Mahmutovića Rijeka - vrelo
Doboj-Jug	Havdine - podzemna voda
Kakanj	Bukovica – zahvat površinske vode,
Visoko	Pitka voda - podzemna voda Vrutak - podzemna voda
Vareš	Očevje - vrelo (usvojena odluka)
Usora	Bare – vrelo Alibegovići – vrelo Žabljak – vrelo Beglerovac – vrelo Ularice – vrelo Makljenovac –vrelo
Maglaj	Misurići - podzemna voda
Tešanj	Jelah – podzemna voda Stupa-Mekiš - zahvat vodotoka
Zavidovići	Izron suha – vrelo
Zenica	Kruščica– vrelo Babina rijeka – zahvat vodotoka Strmešnjak – vrelo Klopče – vrelo
Žepče	„Ravna rijeka“ sa izvorima „Matina voda, „Novo vrelo“, „Klarića izvor“, Mala rijeka“, „Ograjna“, izvori Bukovik, Jakovac, izvor III Žepačkog vodovoda

Zaštita izvorišta podrazumijeva u najširem smislu zaštitu kompletnog hidrogeološkog sliva izvorišta. Zaštita cijelog sliva vrši se u tri različita režima, pri čemu se prva i druga zona štite strogim režimim zaštite, a treća zaštitna zona najslabijim režimom zaštite, ali sa jasno definiranim ograničenjima u korištenju prostora.

Kod projektovanja zaštitnih zona veoma je važno izvršiti potreban obim istražnih radova, u cilju prikupljanja relevantnih parametara, za racionalno i pouzdano definiranje područja koje treba štititi, a sve u cilju optimiziranja veličina zaštićenog područja i dobre zaštite bilo kog izvorišta.

Planirane akumulacije

Zbog izgrađenosti područja realno je očekivati da se izgradnja većine planiranih akumulacija (u njihovom maksimalno planiranom kapacitetu) neće dogoditi u skorije vrijeme. S druge strane, korisno djelovanje ovih akumulacija na popravljivanje režima voda i odbrane od poplava, moglo bi uticati na opravdanost njihove izgradnje.

Planirane akumulacije na području Ze-do kantona su: Buci (Fojnička rijeka), Gostović (Gostovića rijeka), Ribnica, Buk i Kamenica (Krivaja), Kruševo (Bioštica / Krivaja) i Vranduk (Bosna).

Uređaji za prečišćavanje otpadnih voda

Izgradnja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda značajno bi popravila sadašnje stanje.

Prioritet pri izgradnji uređaja za prečišćavanje otpadnih voda treba da budu aglomeracije od preko 10.000 ekvivalentnih stanovnika i općinski centri bez obzira na teret zagađenja koji ispuštaju.

Ovakvim principom prečišćavanja otpadnih voda, komunalne otpadne vode prečišćavale bi se preko 70 %, a industrijske čak i preko 90%, s obzirom da bi izgradnjom uređaja u glavnim općinskim centrima bio obuhvaćen i najveći broj industrijskih pogona. Na ovakav način došlo bi do značajne redukcije tereta na teritoriji Kantona, te bi u tom smislu bilo moguće jednostavnije odabrati potencijalne lokalitete i vodotoke na kojima bi se mogli graditi vodozahvati za nedostajuće količine pitke vode, odnosno vode upotrebljivog kvaliteta i za sve druge industrijske, poljoprivredne, rekreativne i druge potrebe.

Najveći dio Kantona proteže se duž rijeke Bosne.

Rijeka Bosna izvire ispod planine Igman na poznatom sarajevskom izletištu Vrelo Bosne, općina Ilidža, na 500 metara nadmorske visine, udaljenom svega 70-tak km od Zenice.

Rijeka Bosna je duga 273 km, duboka je 1-3 m (u virovima dostiže dubinu i do 10m), a široka 35-170m. Najviše je sužena između Maglaja i Doboja. Obale su joj visoke od 1,5 do 6m, a djelomično su obrasle šumom i žbunjem. Prosječan pad joj iznosi 1,48 m/km. Najveći vodostaj je u periodu mart-maj i u novembru, a najniži u augustu i septembru. Na više mjesta pravi slapove i brzake, pa je ova rijeka postala izuzetno atraktivna za ljubitelje raftinga.

Nizvodno od Maglaja je moguće splavarenje za vrijeme srednjeg i visokog vodostaja.

Rijeka Bosna protiče centralnim dijelom Bosne, a kod Bosanskog Šamca se ulijeva u rijeku Savu te pripada crnomorskom slivu. Dolinom rijeke Bosne prolazi magistralna cesta M-17, koja povezuje autoput Zagreb-Beograd, od Slavenskog Broda do Sarajeva, a dalje prema Metkovićima, Opuzenu, Neumu, Dubrovniku, Splitu i dalje.

PARK PRIRODE TAJAN zahvata područje općine Zavidovići i Kakanj, na 50 km².

Tajan je istinsko odmorište za oči i dušu onih koji čeznu za nepatvorenom ljepotom, sa gusto obraslim šumama punim divljači, endemskim biljkama dinarskog sistema. Područje Parka prirode stanište je mnogim divljim životinjama jer je cijelo područje nenastanjeno i prekriveno šumama.

U tom području žive: mrki medvjedi, vukovi, lisice, srne, zečevi, divlje svinje, tetrijeb i dr. Na području Tajana postoje mnogobrojne pećine i podzemne šupljine koje nastanjuju razne vrste insekata, pauka, gmizavaca i šišmiša.

Kanjon Mašice je jedan od najljepših kanjona u ovom dijelu Bosne i Hercegovine.

Nastao je presijecanjem vode kroz trijaski krečnjak, uz pomoć tektonskih poremećaja, tako da je došlo do razdvajanja krečnjačkog masiva na dva dijela, Mašicu i Srednju stijenu. Najveća dubina kanjona je 350 metara, a dno je prepuno malih pećina koje su idealna prebivališta medvjedima tokom njihovog zimskog sna.

Kanjon Duboke Tajašnice je gotovo neistražen kanjon, kroz koji protiče izuzetno čist potok Duboka Tajašnica. Potok se strmo spušta sa samih vrhova Tajana niz brojne vodopade, kroz uski kanjon.

Kanjon Suhe, putnom komunikacijom spaja izletišta Kamenicu i Ponijere. Obale kanjona su prepune speleoloških objekata koji su karakteristični kao arheološka i paleontološka nalazišta.

Cijelo područje Tajana, izuzev vrhova planine je sastavljeno od trijaskog krečnjaka u kome su nastale mnogobrojne pećine i jame, a registrovano ih je stotinu.

Lukina pećina je smještena u podnožju vertikalnih litica Srednje stijene. Svih dvjesto metara je oivičeno naslagama kalcijum-karbonatnog kristala, čije boje variraju od bijele do tamno crvene. U pećini su pronađeni ostaci izumrlog pećinskog medvjeda koji su stari preko 15.000 godina. Ova pećina je pristupačna čak i amaterima.

Pećina Srednje stijene nalazi se u blizini Lukine pećine i otkrivena je u maju 2004. godine. To je pećina sa velikim dvoranama izuzetne ljepote pećinskih ukrasa.

Takođe, na ovom području raste nekoliko endemskih biljaka dinarskog sistema kao što je Gregersenova mlječika, a na ulazu u Lukinu pećinu raste bršljan i bosanski ljiljan.

Izletište Kamenica udaljeno je oko 17 kilometara od centra Zavidovića. Smješteno je na obalama rijeke Gostović i njenih pritoka. Na rijeci Gostović nalazi se veliki vodopad, koji je postao i zaštitni znak izletišta. Izletište se nalazi na nadmorskoj visini od 400 metara, ali bez obzira na to u Kamenici vlada planinska klima.

Na Kamenici su izgrađeni sportski tereni za košarku, nogomet i odbojku u pijesku, uređene su staze za pješaćenje i brdski biciklizam. Pored 100 vikendica, na području Kamenice nalaze se i dvije lovačke kuće i to u Trbušnici i Staroj Kamenici.

IZLETIŠTE SMETОВI su poznato izletište zeničana, koje je od centra grada udaljeno oko 8 kilometara i nalazi se na 1025 metara nadmorske visine.

Na Smetovima su uređene staze za šetnju, mjesta za odmor, rekreaciju, roštilj i izgrađeni su sportski tereni za košarku, nogomet i odbojku na pijesku.

Na Smetovima se nalazi Informativno turistički centar, koji je izgradila Turistička zajednica Ze-do kantona, zatim Planinarski dom “Željezara” i Dom Saveza izviđača (objekat Radio-amatera).

Takođe, na Smetovima se nalazi i Sportsko – rekreacioni centar “ABC – SCORPIO”, sa uređenim stazama za brdski biciklizam dužine 5500 metara,

vještačkom stijenom za penjanje u sklopu adrenalinskog tornja visokog 15 metara.

Klub ekstremnih sportova “SCORPIO” organizuje i školu paraglajdinga za početnike i napredne letače, a za vrijeme zimskog raspusta školu skijanja, za učenike osnovnih i srednjih škola, a tokom cijele zime programe turnog skijanja, kroz najljepše predjele Smetova, uz kompletnu opremu, stručne vodiče i instruktore.

IZLETIŠTE PONIJERI

Na planinskom kraju Kaknja, samo dvadesetak kilometara od centra grada nalazi se poznato izletišće Ponijeri.

Na nadmorskoj visini od 1200 metara, Ponijeri su izletišće koje pruža mogućnost ugodnog boravka ne samo ljeti nego i zimi.

Izletišće Ponijeri bogato je raznovrsnom florom i faunom. Ovo izletišće je i poznato lovište, jer se u okolnim šumama mogu naći zečevi, lisice i jazavci, a dublje u šumi mogu se uloviti srna i medvjed.

U zimskim mjesecima Ponijeri su idealno sankalište i skijalište sa uređenom ski stazom i ski liftom dužine 1100 metara.

5. SPORT

5.1. Sportski klubovi i objekti u općinama Zeničko-dobojskog kantona

Krovna institucija pod čijim se okriljem odvija sportski život u Zeničko-dobojskom kantonu je Sportski savez Zeničko-dobojskog kantona.

Sportski savez Zeničko-dobojskog kantona (daljem tekstu: Sportski savez) je udruženje-asocijacija strukovnih–granskih sportskih saveza, sportskih saveza općina sa područja Zeničko-dobojskog kantona i drugih asocijacija i udruženja koja u svojoj misiji imaju i aktivnosti vezane za sport.

Sportski savez je registrovan 22. maja 1998 godine kod nadležnog ministarstva Zeničko-dobojskog kantona i od tada djeluje kao pravni subjekt u skladu sa Zakonom.

Sportski savez je nevladina, nestranačka i multinacionalna organizacija osnovana u skladu sa odredbama Zakona o udruženjima i fondacijama Federacije BiH.

Programska orijentacija Sportskog saveza zasniva se na kontinuiranoj koordinaciji aktivnosti svih relevantnih subjekata u oblasti sporta na implementaciji Zakona o sportu i drugih dokumenata koji imaju za cilj razvoj i jačanje sporta kao djelatnosti od posebnog interesa za građane Kantona.

Članice Sportskog saveza su:

- Nogometni savez ZDK ,
- Košarkaški savez ZDK,
- Šahovski savez ZDK,
- Savez za sport i rekreaciju invalida ZDK,
- Karatei savez ZDK,
- Sportski savez studenata,
- Sportska mediiena Zenica,
- Općinski sportski savezi Zenica,
- Općinski sportski savezi Kakanj,
- Općinski sportski savezi Visoko,
- Općinski sportski savezi Breza,
- Općinski sportski savezi Zavidovići,
- Općinski sportski savezi Maglaj i
- Općinski sportski savezi Tešanj,
- Društvo pedagoga za tjelesni odgoj Zenica,
- Planinarski savez ZDK,
- Savez slijepih i slabovidnih osoba ZDK i

- Sekcija sportskih novinara ZDK.

U okviru navedenih članica djeluje oko 200 klubova i drugih oblika udruživanja i aktivnosti u sportu koji okupljaju preko 10.000 članova. Putem raznih oblika aktivnosti članica Sportskog saveza ZDK (ligaška takmičenja, turniri, smotre, Male olimpijske igre, studentske igre, akcije „Sport za sve“ i sl.) u toku godine angažovano je preko 70.000 građana kantona raznih uzrasta .

Iz gore navedenog pregleda se vidi da na nivou kantona, osim nogometnog saveza, postoje još i košarkaški, šahovski, karate i savez za sport i rekreaciju invalida Zeničko-dobojskog kantona, a u Zenici je i sjedište Ragbi saveza BiH. Sportski savezi na nivou općina postoje u svim većim općinama, osim u općinama Olovo, Vareš, Žepče, Usora i Doboj-Jug. Kada se uzme u obzir da gotovo sve sportske grane imaju saveze na nivou FBiH i na nivou BiH, to znači da u nekim sportovima postoje savezi na četiri nivoa.

U slijedećoj tabeli dat je prikaz broja klubova u pojedinim sportovima, iz koje se vidi da su najmasovniji sportovi na području Zeničko-dobojskog kantona: nogomet, košarka, karate, taekwondo, rukomet i šah.

Rb	Naziv sporta	Broj klubova – društava po sportovima												
		Breza	Doboj-Jug	Kakanj	Maglaj	Olovo	Tešanj	Usora	Vareš	Visoko	Zavidovići	Zenica	Žepče	SVEGA
1.	Atletika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2
2.	Nogomet	4	-	2	3	-	2	3	1	8	1	6	2	32
3.	Košarka	1	-	1	2	-	3	-	-	2	1	5	1	16
4.	Rukomet	-	-	-	1	-	3	-	-	3	2	2	-	11
5.	Odbojka	1	-	2	1	1	1	-	-	-	-	2	-	8
6.	Kick-box	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	2
7.	Taekwondo	1	-	2	-	1	1	1	-	-	-	6	-	12
8.	Karate	2	-	2	1	-	-	1	-	4	1	5	1	17
9.	Judo	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1	4
10.	Tenis	-	-	2	-	-	-	-	-	1	1	3	-	7
11.	Stoni tenis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
12.	Kuglanje, boćanje	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1	1	-	5
13.	Boks	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2
14.	Plivanje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
15.	Kajak, kanu	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	3
16.	Streljaštvo	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	4
17.	Skijanje	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	2
18.	Biciklizam	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3
19.	Auto-moto	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3	-	4

Rb	Naziv sporta	Broj klubova – društava po sportovima												
		Breza	Doboj-Jug	Kakanj	Maglaj	Olovo	Tešanj	Usora	Vareš	Visoko	Zavidovići	Zenica	Žepče	SVEGA
20.	Aero sport	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2
21.	Šah	1	1	2	-	-	1	-	-	1	2	2	-	10
22.	Ritmika	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
23.	Ekstr. sportovi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
24.	Korfbal	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
25.	Ragbi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3
	UKUPNO:	11	1	16	13	2	12	6	1	24	13	51	5	155

Također se iz navedene tabele vidi da Zenica prednjači po broju klubova, zatim slijede općine Visoko, Kakanj, Maglaj, Zavidovići, Tešanj i Breza, dok, prema raspoloživim podacima, u Varešu i Doboj-Jugu postoje samo po jedan sportski klub. U Zenici su zastupljene sve sportske discipline osim kajaka, a u nekim sportovima klubovi postoje samo u Zenici (biciklizam, stoni tenis, plivanje). Među sportovima izrazito je najmasovniji nogomet i to je jedini sport koji je zastupljen u svim općinama na području kantona a neki sportovi koncentrisani su samo na područja dvije do tri općine, napr. Atletika, kajak, ragbi, judo i tenis. Žene sportisti predstavljaju 17,6% od ukupnog broja sportista što je malo, s obzirom na ukupnu brojnost ove populacije.

Zeničko-dobojski kanton u Premijer nogometnoj ligi BiH predstavlja NK „Čelik“ iz Zenice, a u rukometu predstavnici kantona na državnom nivou su RK „Bosna“ iz Visokog i RK „Krivaja“ iz Zavidovića, u košarci i ŽKK „Čelik“ iz Zenice, u odbojci na nivou BiH takmiči se OK „Kakanj“ iz Kaknja (je najuspješniji i najtrofejniji odbojkaški klub u Bosni i Hercegovini) i ŽOK „Kakanj“ iz Kaknja. Zenica sa ragbi klubovima „Čelik“, „Rudar“ i „Zenica 72“, glavni je centar ovog sporta u BiH.

Najznačajniji sportski objekti po općinama u Zeničko-dobojskom kantonu su:

1. Olovo - fudbalski stadion "STUPČANICA" Olovo,
2. Vareš - fudbalski stadion "MAJDAN" Vareš,
3. Breza - fudbalski stadion FK "RUDAR" Breza; sportsko rekreacioni centar "ADA" Breza i sportska dvorana Breza - u izgradnji,
4. Visoko - fudbalski stadion "LUKE" Visoko; KSC "MLADOST" Visoko,
5. Kakanj - fudbalski stadion FK "RUDAR" Kakanj; fudbalski stadion NK "MLADOST" Kakanj i sportska dvorana Kakanj,

-
6. Zenica - fudbalski stadion "BILINO POLJE" Zenica, sportsko rekreacioni centar "ARENA" Zenica, atletski stadion Kamberovića Polje Zenica i ostali sportski objekti (dvorane, kuglane, teniski tereni itd.),
 7. Žepče - fudbalski stadion NK "ŽEPČE" Žepče i sportska dvorana Žepče - u izgradnji,
 8. Zavidovići - fudbalski stadion FK "KRIVAJA" Zavidovići i gradska sportska dvorana Zavidovići,
 9. Maglaj - fudbalski stadion NK "NATRON" Maglaj; NK "NOVI ŠEHER" Maglaj i kuglana "GALEB" Maglaj,
 10. Usora - fudbalski stadion NK "PROLETER" Makljenovac i fudbalski stadion NK "USORA" Tešanjka,
 11. Tešanj - fudbalski stadion "ŠIBOVI" Jelah; fudbalski stadion "LUKE" Tešanj i sportsko rekreativni centar Tešanjka Tešanj,
 12. Doboj Jug - fudbalski stadion "BH BARCA" Doboj Jug.

6. MUZIKA I POZORIŠNI ŽIVOT PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

6.1. Muzika

Muzičko život i obrazovanje u Zeničko-dobojskom kantonu se uglavnom odvija kroz tri muzičke osnovne (Osnovna muzička škola Zenica, Osnovna muzička škola "Avdo Smajlović" Visoko i Osnovna glazbena škola „Katarina Kotromanić-Kosaća“ Žepče) i jednu srednju školu (Srednja muzička škola Zenica), kao i kulturno umjetnička društva okupljena oko lokalnih JU za kulturu. Muzička djelatnost je zastupljena i kroz druge vidove organizovanja od kojih su najznačajniji:

Direkcija BH Muzičkih festivala Zenica, već nekoliko godina zaredom organizuje manifestaciju BH muzički festivali. Muzički događaj sastoji se iz tri programa:

- BH pop noći novih pop zvijezda
- Euro pop festival novih zvijezda Evrope
- Regionalnog radijskog festivala mega zvijezda bivše Jugoslavije

Na Festivalu su pored mladih neafirmisanih pjevača nastupile regionalne zvijezde poput Zdravka Čolića, Dine Merlina, Severine, Željka Joksimovića i dr.

U Mulićima kod Visokog, djeluje Institut Sevdaha Omera Pobrića koji se bavi očuvanjem bošnjačke muzičke tradicije i sevdalinke. Institut nudi kolekcije sevdalinki na raznim nosačima zvuka, kao i knjige vezane za muzičku tradiciju Bošnjaka.

U Visokom egzistira i Urban Sevdah Band koji redovno održava koncerte širom Bosne i Hercegovine uključujući Visoko, Sarajevo, Brčko, Zvornik, Zenicu, Tuzlu, Bihać, Sanski Most i ostala mjesta. Bend se bavi neobičnim zvukom sevdaha koji odstupa od tradicionalnog ali zadržava osnovu sevdaha. Grupu čine sedam mladih entuzijasta i to dvije djevojke i pet momaka. Urban Sevdah bend nailazi na razumijevanje kako kod starije tako i kod mlađe publike.

Hor ilahija i kasida 'REVDA' iz Maglaja, osnovan je polovinom 2006 godine, pri džematu Jusuf Pašine Kuršumlije džamije.

Gradski mješoviti hor iz Maglaja osnovan je 1997.godine. Hor uz umjetničkog rukovodioca i dirigenta broji 40 ženskih i 10 muških članova, a na repertoaru je preko 400 kompozicija velikih horskih majstora muzike, stiliziranih sevdalinki, ilahija i pjevaju na 11 jezika svijeta.

U većini gradova su aktivni i pop rok bendovi, koji svojom popularnošću prelaze granice općina i kantona. U nekim gradovima aktivne su i amaterske pleh glazbe.

Zeničko-dobojski kanton, a osobito Zenica, veoma često ugošćuju najpopularnije pjevače i skupine raznih muzičkih vrsta, s prostora bivše Jugoslavije i šire, te organizira i neke festivale.

Centar muzičkog života u kantonu je Zenica, u kojoj djeluju raznolike muzičke skupine ali ipak izdvajamo Kamerni simfonijski orkestar i hor i Omladinski hor.

Kamerni simfonijski orkestar i hor Zenica

Kamerni simfonijski orkestar djeluje od 1989, a hor od 1993. godine. Njeguje klasičnu, narodnu, duhovnu i opersku muziku. Predstavlja jednu od najbitnijih kulturnih institucija u gradu i zemlji koja okuplja veliki broj učenika, studenata, nastavnika i profesora muzike iz Zenice, BiH i drugih zemalja.

Omladinski hor

Djeluje od 1992. godine. Tokom rata u horu su pjevale samo djevojke. Nakon rata horu se priključuju i mladići. Njeguje različite žanrove muzike. Dosad održao veliki broj koncerata u zemlji i inostranstvu.

6.2. Pozorišni život

Centar pozorišnih aktivnosti svakako predstavlja Bosansko narodno pozorište u Zenici koje bogatstvom repertoara i izuzetnim glumačkim i rediteljskim ostvarenjima bogati kulturni život Kantona, pa i cijele Federacije Bosne i Hercegovine.

Na području Zeničko-dobojskog kantona, egzistiraju i amaterska pozorišta u Tešnju i Visokom, a ostali amaterski pozorišni život se odvija kroz lokalna amaterska udruženja okupljena uglavnom oko kulturno-umjetničkih i kulturno-prosvjetnih društava.

Bosansko narodno pozorište Zenica

Bosansko narodno pozorište Zenica osnovano je početkom 1950. godine. Repertoar Pozorišta brižljivo je sastavljan s ciljem da bude savremen i angažiran. Postavljana su djela najznacajnijih svjetskih dramatičara te brojnih bosanskohercegovačkih i južnoslovenskih autora. Tokom svoje istorije BNP Zenica je izgradilo prepoznatljiv stil i zauzelo značajno mjesto u porodici bosanskohercegovačkih teatar. Prezentirajući vrhunska teatarska ostvarenja BNP Zenica je učestvovalo i bilo laureat na brojnim teatarskim festivalima, smotrama i susretima na prostorima ex-Jugoslavije – Pozorište je gostovalo u Crnoj Gori, Češkoj, Hrvatskoj, Italiji, Kazahstanu, Makedoniji, Njemačkoj, Poljskoj, Sloveniji, Srbiji i Vojvodini. Za plodan rad i umjetnička dostignuća Pozorište je dobilo brojne nagrade i društvena priznanja.

Osim teatarskih, BNP Zenica organizator je i domacin različitih kulturnih i zabavnih programa i manifestacija, značajnih za cjelokupan kulturni život u Gradu Zenici, u Zeničko-dobojskom kantonu i šire.

Bosansko narodno pozorište Zenica u okviru svojih produkcijskih mogućnosti tokom jedne pozorišne sezone premijerno izvodi 9-11 predstava namijenjenih publici različitih uzrasta. Dvije do tri predstave namijenjene su djeci i omladini,

ostatak „odrasloj“ publici. Vođeno ambicijom da ide ukorak s vremenom, da doprinosi rješavanju dilema savremenog čovjeka, BNP Zenica se u svom kreativnom postupku jasno opredjeljuje za njegovanje i afirmisanje bosanskohercegovačkog književnog i dramskog naslijeđa. Također, posebna pažnja u repertoarskoj politici poklanja se dramatizacijama značajnih domaćih i stranih prozних djela, te stimulisanju i afirmisanju mladih dramatičara.

Tokom 50 godina postojanja BNP Zenica je izraslo u najznačajniju umjetničku instituciju u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine. Kroz svoje umjetničko djelovanje BNP Zenica postalo je središte i stjecište ne samo teatarskog, nego svekolikog umjetničkog i kulturnog života.

Bosansko pozorište Tešanj

Pozorišna tradicija u gradu Tešnju datira od davne 1865. godine kada je lokalni učitelj Stevo Petranović sa grupom građana postavio na pozorišne daske i odigrao Hebelovu «Juditu», a odmah slijedeće godine Šilerove «Razbojnik», što spada u red prvih pozorišnih javnih predstava u Bosni i Hercegovini. U svom bogatom i plodonosnom radu, grad Tešanj i Bosansko pozorište Tešanj, 7 (sedam) puta je bilo domaćin festivala amaterskih pozorišta Bosne i Hercegovine i to: 1962, 1965, 1971, 1981, 1982, 1983. i 1988. godine, za koje organizacije su dobili mnoštvo priznanja širom ex- Jugoslavije. O učešćima na festivalima amaterski pozorišta BiH svjedoče mnogobrojan priznanja i nagrade, koje i danas krasi prostorije Pozorišta.

Teatar Total Visoko

Teatar Total je amatersko pozorište koje već dugi niz godina djeluje u Visokom. Učestvovali su na različitim festivalima amaterskih pozorišta i osvajali različite nagrade.

Priredivali su različite predstave od kojih su najpoznatije 'Hasanaginica' i 'Huseinkapetan beg Gradašćević', te predstava Ezena Joneska „Kralj umire“.

7. RADIO, TELEVIZIJA I ŠTAMPA PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

7.1. Radio

Na području kantona svi događaji iz bilo kojeg segmenta života su popraćeni medijski putem radio stanica, lokalnog karaktera, lociranih u svim općinama a kojih u kantonu ima 18 (osamnaest). Među najslušanijim radio stanicama su: „BM radio“ Zenica, Radio „Zenica“ i „Radio Q“ Visoko.

7.2. Televizija

Na području kantona Reginalna agencija za komunikacije (RAK) registrirala je pet televizijskih kuća, devet operatora koji kablovskom tehnikom distribuiraju RTV program i 6 operatora koji pružaju audiviziulne usluge.

Od pet televizijskih kuća koje egzistiraju na području kantona, ni jedna se nije nametnula da svoje usluge pruža na cijelom njegovom području i postane kantonalna televizija. Takve ambicije za sada ispoljavaju „Televizija Zenica“, Nezavisna televizija „Amna“ iz Tešnja i Nezavisna televizija „IC Kakanj“ iz Kakanja.

7.3. Štampa

Na području kantona izlazi nekoliko novina među kojima su: „Naše novine“ Doboj Jug, „Krivaja 1884“ Zavidovići, „MIN“ u Maglaju, „Kakanjske novine“ u Kakanju, „Bobovac“ list vareških hrvata, „Planjaksov oglasnik“ i „Enigmatski đerdan“ iz Jelaha-Tešanj, a najzapaženiju ulogu na području kantona ima „Naša riječ“ iz Zenice.

Prvi broj lista "Naša riječ" izašao je u februaru davne 1956. godine. Od tada, „Naša riječ“ je postala neotkidivi dio zeničke svakodnevnice. „Naša riječ“ je decenijama u domove svojih sugrađana donosila vijesti nekad dobre, nekad lošije. Ali uvijek je bila s njima i uz njih, dijeleći s njima dobro i pomažući im da lakše prebrode zlo. Nikada ih nije ostavila, nikada ih nije izdala. Mnogi ugledni novinari sa prostora eks Jugoslavije svoje prve novinarske korake načinili su upravo u „Našoj riječi“.

Za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu, kada je nedostajalo svega osim entuzijazma njenih novinara i drugih uposlenika, „Naša riječ“ nije prestajala sa izlaženjem. Njeni novinari i foto-reporteri dane i noći su provodili na prvim linijama fronta, bilježeći radost ratnih pobjeda i tugu poraza, zapisujući priče o podvizima branilaca. Godine nakon rata bile su godine postepenog uspona „Naše riječi“. List, koji je dugi niz godina izlazio kao prioritetno zeničko

glasilo, stasao je do sedmičnih novina čija „zona odgovornosti“ se „prelila“ preko granica zeničke Općine. Danas, „Naša riječ“ donosi informacije sa područja cijelog Zeničko-dobojskog i većeg broja općina Srednjobosanskog kantona i broj njenih čitalaca se povećava iz dana u dan.

Izdavanje sedmičnog lista samo je jedna od djelatnosti kojim se uspješno bavi Novinsko-izdavačko privredno društvo „Naša riječ“. Veoma važan segment ove firme svakako je izdavačka djelatnost. Tokom posljednjih nekoliko godina, u izdanju „Naše riječi“ ugledalo je svjetlo dana više od 30 knjiga, a u ovoj kući svoja djela su objavljivali i objavljuju brojni poznati autori iz Bosne i Hercegovine, poput Kemala Mahmutefendića, Selima Arnauta, Bojana Bogdanovića. Vrijeme koje predstoji sigurno će biti vrijeme još intenzivnijeg uspona ove medijske kuće, a garancija za ovo je polustoljetna tradicija objektivnog, sveobuhvatnog izvještavanja.

U kantonu postoji još nekoliko izdavačkih kuća a najpoznatije su „Vrijeme“ iz Zenice i „Planjax“ iz Jelaha-Tešanj, a aktine su i fondacije „Kulin ban“ iz Zenice i „Arheološki park, piramida sunca“ iz Visokog.

8. KULTURNE, UMJETNIČKE I ZNANSTVENE INSTITUCIJE PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

8.1. Kulturne institucije

Kulturni život Zeničko-dobojskog kantona obuhvata gotovo sve oblike kulturnog izražavanja savremenog čovjeka. Obzirom na nacionalni i religijski pluralizam kultura, u Kantonu je potrebno stalno stimulirati sve kulturne vrijednosti koje su usmjerene na afirmaciju izvornih nacionalnih i religijskih kultura.

Kulturne potrebe stanovnika u većini općina zadovoljavaju kulturno-umjetnička i kulturno-prosvjetna društva, koja svojim lokalnim muzejskim postavkama njeguju uspomenu na prošla vremena.

Najznačajnije kulturne institucije u kantonu su locirane u Zenici i Visokom.

Muzej grada Zenice

Muzej grada Zenice je javna institucija, osnovana 1966, a osnivač je bila tadašnja Općina Zenica. Muzej spada u kategoriju općih muzeja. Administrativni aparat, biblioteka i 3 muzejske zbirke (arheološka, historijska i etnološka) bile su smještene u više objekata (zgradi bivše Medrese, Hadžimazića kući, Sinagogi i spomen-kući u Šerićima). Godine 1982. Muzeju grada se priključila i gradska galerija zajedno sa svojim prostorom (Dom kulture). U toku ratnog perioda (1992-1995), Muzej grada Zenice ostao je bez tri objekta, a veći dio muzejskoga materijala bio je deponovan na više neuvjetnih lokacija u gradu. Muzej grada Zenice djeluje u novoj zgradi počev od septembra 2007.

Sinagoga

Ovo je jedan od rijetkih, sačuvanih, bogomolja jevrejskoga naroda u Bosni i Hercegovini. Izgrađena je 1903. u pseudomaurskom stilu. Do 1941. služila je kao vjerski objekat. U toku Drugog svjetskog rata, okupator je od sinagoge načinio konjušnicu. Nakon 1945, u objektu sinagoge je bio prvo salon namještaja, a od 1966. u njoj se nalazila historijska zbirka. Objekat sinagoge se sada koristi za manifestacije širokog spektra.

Zavičajni muzej grada Visoko

Zgrada Zavičajnog muzeja izgrađena je davne 1902. godine i u njoj je tada bila smještena Općina – beledija. Zavičajni muzej u Visokom osnovan je 1953., a u zgradu, u kojoj se danas nalazi, smješten je 1957. godine. Zgrada je izgrađena u neo-maurskom stilu i odražava arhitektonski stil gradnje karakterističan za vrijeme u kome je nastala.

Fundus Zavičajnog muzeja obuhvata muzejsku građu prikupljenu na području visočke općine i sistematiziranu u nekoliko zbirki:

- Etnološka zbirka,
- Numizmatička zbirka,
- Historijska zbirka,
- Arheološka zbirka,
- Umjetnička zbirka,
- Geološko-paleontološka zbirka,
- Arhiv.

Zavičajni muzej nudi nekoliko tematskih izložbi godišnje svim svojim posjetiocima, a također značajnu pažnju poklanja očuvanju tradicije starih zanata u Visokom.

8.2. Umjetničke institucije

Umjetničke potrebe stanovnika u većini općina zadovoljavaju kulturno-umjetnička i kulturno-prosvjetna društva. Umjetnici se okupljaju u redovnim kolonijama u Visokom i Vranduku. Aktivno je i udruženje likovnih umjetnika Zeničko dobojskog kantona. Jedna od značajnijih institucija je i likovna galerija u Visokom.

Galerija „Likum “76““ u Visokom, otvorena je 1976.godine. Za proteklih 30 godina svoga rada galerija je primila veliki broj umjetnika i priredila preko 350 izložbi. Pored pojedinačnih izložbi galerija svake godine priređuje i zajedničku izložbu pod nazivom „Visočki likovni susreti“. U proteklih 30 godina tu su izlagali eminentni svjetski umjetnici poput Albrechta Džrera. Gabrijele Jurkića, Vlahe Bukovca, Roman Petrovića, Ismeta Mujezinovića, Afana Hozića,

Mersada Berbera, Safeta Zeca, Petra Vidića, Petera Waldega, Halila Tikveše i drugih.

8.3. Znanstvene institucije

Biblioteke

Skoro sve općine u kantonu preko svojih JU za kulturu ili JU biblioteke, raspolažu vrijednim istorijskim i naučnim knjižnim fondom. Posebno se itiču biblioteke u Tešnju i Karaljevoj Sutjesci.

Biblioteka u Tešnju datira iz 19. stoljeća, a u kontinuitetu egzistira od 1946. godine. U prostorijama biblioteke nalazi se čitaonica i 3 odjeljenja: dječije odjeljenje, odjeljenje za odrasle i posebno odjeljenje. Tešanjaska biblioteka je najbogatija biblioteka u Zeničko-dobojskom kantonu a spada u red najbogatijih biblioteka u Bosni i Hercegovini. Njeno bogatstvo se ogleda u raritetima koje posjeduje a između ostalih to su: Biblioteka Hamida Dizdara, Biblioteka Mesuda Smailbegovića (Tešanjaski muftija), Razni časopisi koji su stari preko stotinu godina.

U sklopu biblioteke postoje i dvije knjige sa početka 17. stoljeća, tačnije iz 1603. i 1605. godine, kao i rukopis iz 1417. godine.

Knjižnica samostana Kraljeva Sutjeska, po fondu starih knjiga ide u red najvrijednijih i najzanimljivijih u Bosni i Hercegovini. Muzejski dio knjižnice, s raritetnim izdanjima, ima 4 770 svezaka, dok ukupan broj knjiga premašuje 11 tisuća. Osobita njezina vrijednost jesu 31 inkunabula (knjige štampane do 1500. g.) što je više od polovice svih inkunabula u Bosni i Hercegovini. Samostan posjeduje 453 knjige iz 16. stoljeća, 541 iz 17. st., 1687 iz 18. st., te 1050 knjiga iz prve polovice 19. stoljeća. Važno mjesto u knjižnici imaju i djela starih bosanskih pisaca, od kojih su neka pisana bosančicom (Divković, Margitić I. T. Mrnavić); 37 starih bosanskih pisaca, koji su pisali latinicom, zastupljeno je s

oko stotinu djela. Ne izostaju ni pisci izvan bosanskohercegovačkog područja, poput Kačića, Kataničića, Levakovića, i dr. Brojni su naslovi i periodičnih publikacija već od prve polovice 19. stoljeća (lirske narodne novine, Narodne novine, Srpske novine...).

Školstvo

Školstvo u kantonu je sveobuhvatno a obuhvata predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i odgoj, specijalno obrazovanje, visoko obrazovanje, naučno-istraživačku djelatnost.

Predškolskim obrazovanjem obuhvćena su djeca u svim skoro svim općinama kantona. Također, učenici se školuju 60 osnovnih i 34 srednje škole.

Od svih srednjih škola po svojoj jedinstvenosti izdvajaju se dvije srednje škole u Visokom, Franjevačka klasična gimnazija i Medresa „Osman-ef. Redžović“ u Čajangradu.

Franjevačka klasična gimnazija sa samostanom, njeguje tradicije Prvog samostana u Bosni od 1339 godine kojeg je ustanovio poglavlar Franjevačkog

reda fra Gerald Odonis, uz odobrenje bana Stjepana drugog Kotromanića. Fra Ignacije Gavran, danas u ovom samostanu predstavlja sinonim franjevačke istrajnosti i ljubavi prema Bosni. Ovaj prvenstveno intelektualni radnik koji je nizom knjiga i novinskih rukopisa ovjekovječio bitnost franjevaca za Bosnu, zaštitni je simbol knjižnice u samostanu koja broji preko 60 hiljada naslova otvorene za sve ljubitelje knjige, kao i osnivač «LAPIDARIJ»-a (spomen sobe) u kojoj se čuvaju mnogobrojni historijski ostaci i znamenja.

Medresa je srednja škola koja svoje učenike odgaja i obrazuje u duhu islamskih propisa, na taj način ih osposobljavajući za imamsko-muallimski i dažavetski rad, za nastavak školovanja i usavršavanja na islamskim i drugim fakultetima. U Bosni i Hercegovini danas ima šest medresa. Najmlađa od njih je Medresa „Osman-ef. Redžović“ u Čajangradu kod Visokog.

Medresa „Osman-ef. Redžović“ sa đačkim domom je četverogodišnja srednja škola, koja je počela sa radom školske 1992./1993. godine. Medresa je smještena u Čajangradu, općina Visoko.

Visoko školstvo u Bosni i Hercegovini

Univerzitet u Zenici

Istorija visokog školstva u Zenici počinje prije ravno 40 godina kada je osnovana Visoka tehnička škola metalurške struke. U toku 1959. i 1960. godine intenzivno se radilo na osnivanju fakulteta, a odlukom Narodnog odbora Sreza Zenica i potvrdom ove odluke od strane Izvršnog viijeća NRBiH 1961. godine Visoka tehnička škola prerasta u Metalurški fakultet u Zenici u sklopu Univerziteta u Sarajevu.

Sljedeći korak u razvoju naučne misli i razvoju visokog školstva u Zenici je predstavljalo osnivanje Metalurškog instituta "Hasan Brkić" (sada "Kemal Kapetanović") 1. oktobra 1961. godine.

Na osnivanje drugog zeničkog fakulteta se čekalo do 1977. godine. 31. marta te godine je, odlukom Radničkog savjeta Zajednice osnovnih organizacija Željezare Zenica i Skupštine Općine Zenica o izdvajanju specijalističkih mašinskih odsjeka pri Metalurškom fakultetu u Zenici u samostalan fakultet, osnovan Mašinski fakultet u Zenici. Dva spomenuta fakulteta su čitav niz godina bili okosnica visokog obrazovanja u Zenici, i na njima se obrazovao veliki broj stručnih kadrova koji su bili oslonac industrije u zeničkom području, pa i šire. Shodno potrebama razvoja nauke i njene primjene u praksi na Mašinskom fakultetu je 1981. godine konstituisan Zavod za mašinstvo koji 1989. godine prerasta u Institut za mašinstvo Mašinskog fakulteta u Zenici. U periodu do agresije na Bosnu i Hercegovinu u Zenici su otvarana odjeljenja fakulteta iz Sarajeva (Ekonomski, Pravni...), ali ova odjeljenja nisu zaživjela, tako da su ubrzo bila i zatvorena.

Sa početkom rata u BiH, za visoko školstvo u Zenici, kao i za društvo u cjelini, nastaje jedan veoma težak period. Bili su ugroženi osnovni egzistencijalni uslovi, a veliki broj studenata i nastavnog osoblja se aktivno uključio u odbranu domovine. Međutim, i pored svih problema visokoškolske ustanove u Zenici ne prestaju sa radom.

Šta više, osnivaju se i nova odjeljenja, fakulteti i akademije. Tako su jedno vrijeme u Zenici djelovala isturena odjeljenja Elektrotehničkog i Medicinskog fakulteta iz Tuzle, zatim odjeljenje studija kriminalistike itd. Sva navedena odjeljenja su po završetku rata prestala sa radom.

Odlukom Predsjedništva R BiH, a shodno veoma izraženoj potrebi za nastavnicima razredne nastave, učiteljima, na najširem području BiH, dana 10.03.1994. godine u Zenici je osnovana i Pedagoška akademija u okviru Univerziteta u Sarajevu. Paralelno sa osnivanjem Pedagoške osnovana je i

Islamska pedagoška akademija u Zenici, a konačnu odluku o njenom osnivanju donio je najviši organ Islamske zajednice u BiH 30.09.1993. godine. Pored navedenih odjeljenja i akademija u Zenici počinju sa radom i odjeljenja Ekonomskog i Pravnog fakulteta iz Sarajeva, a kako je potreba za obrazovanim stručnim kadrovima iz ovih oblasti bivala sve veća, ova odjeljenja rade i danas. Uz navedene ustanove u zajednicu visokog obrazovanja u Zenici ulazi i Javna biblioteka sa čitaonicom i svojim odjeljenjima, čija je literatura iz stručne zbirke dostupna svim studentima zeničkih fakulteta.

Univerzitet u Zenici je formiran 18. oktobra 2000. godine Odlukom Skupštine Zeničko-dobojskog kantona.

Sveučilište u Mostaru, dislocirani studij u Žepču

U školskoj godini 2008/09, uspostavljan je dislocirani studij Sveučilišta u Mostaru u općini Žepče u KŠC „Don Bosco“ u okviru kojeg je otvoren odjel računarstva za buduće akademske polaznike trogodišnjeg studija po principu Bolonjske deklaracije.

9. MANIFESTACIJE PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

9.1. Kulturno – zabavne i sportske manifestacije

Značajnije tradicionalne manifestacije koje se održavaju na području Zeničko – dobojskog kantona

ZENICA

Februar

- Izbor najboljih sportista ZDK na kojem se vrši izbor najuspješnijih sportista, sportskih organizacija i sportskih radnika

Mart-April

- Dan općine Zenica - obilježava se 20. marta
- Kulturna manifestacija “Zeničko proljeće” sa priredbama različitog kulturnog sadržaja (koncerti, izložbe, pozorišne predstave, promocije, tribine...), u organizaciji Općine Zenica
- Aprilski salon – smotra likovnih stvaralaca Zenice i Zeničko – dobojskog kantona
- Karate kup u organizaciji Karate kluba “Hasen Do” iz Zenice
- Čimburijada, Prvi dan proljeća

Maj

- Festival Bosanskohercegovačke drame u organizaciji Bosanskog narodnog pozorišta
- Evropski teniski turnir “Zenica open” za juniore i juniorke

Juni

- Smotra folklora u organizaciji KUD-a “Željezara” Zenica, na kojem se predstavljaju kulturno – umjetnička društva iz naše zemlje, sa folklornim igrama, muzikom, pjesmom i bogatom izvornom narodnom nošnjom svih naroda Bosne i Hercegovine
- Moto club “Condor” Old timer iz Zenice već nekoliko godina zaredom organizator je Motorijade, koja se održava u Zenici i na kojoj uzme učešće nekoliko stotina motorista iz zemlje i inostranstva

Avgust

- Omladinski festival ilahija i kasida u organizaciji Bošnjačke zajednice kulture “Preporod” iz Zenice
- Smotra duvačkih orkestara BiH u organizaciji KUD-a “Željezara” iz Zenice
- Festival sevdaha na Vranduku
- Radijski festival na kojem pored mladih neafirmisanih pjevača nastupaju i regionalne zvijezde

Septembar

- MESS u Zenici – realizacija dijela Festivala MESS Sarajevo u Zenici

Decembar

- Novogodišnji koncert Omladinskog hora iz Zenice i Novogodišnji koncert Simfonijskog orkestra, u dane pred Novu godinu
- Bajramski i Božićni malonogometni turniri
- Doček Nove godine na otvorenom u organizaciji Općine Zenica

MAGLAJ

Februar

- Tradicionalna manifestacija “Izbor sportiste godine” u organizaciji Radio televizije Maglaj

Maj i juli

- Smotra hrvatskog folklora i Šehersko prelo u organizaciji HKUD “Gromovnik” iz Novog Šehera
- Tokom ljeta održava se niz kulturnih manifestacija kao što su Veče opernih arija, Veče stiliziranih sevdalinki i koncerti u organizaciji Gradskog mješovitog hora

Avgust

- Studentsko ljeto – tradicionalni festival neafirmisanih pjevača narodne i zabavne muzike u organizaciji JU Dom culture Maglaj
- Mulabdićevi dani kulture – književne i poetske večeri, promocije knjiga, štampanje i izdavanje knjiga, literarni natječaji, izložbe u organizaciji JU Opća biblioteka Maglaj
- Međunarodna smotra folklora u organizaciji Gradskog folklornog ansambla

Septembar

- Dan općine Maglaj - obilježava se 18. septembra
- Manifestacija “Pipijada” čiji je cilj upoznavanje i druženje djece s knjigom u organizaciji JU Opća biblioteka

Decembar

- Zimski turnir u malom nogometu u organizaciji Nogometnog kluba “Natron” iz Maglaj

TEŠANJ

Januar

- Međunarodna izložba sitnih životinja, na kojoj se izloži oko 1000 životinja, u organizaciji Udruženja za zaštitu i uzgoj sitnih životinja

Mart – April

- Tešanjско proljeće je manifestacija sa priredbama različitog kulturnog sadržaja. U okviru manifestacije redovni programi su:
- Sjećanje na Musu Ćazima Ćatića uz pjesničko veče i program učenika Gimnazije

-
- Dan otpora fašizmu - obilježava se 4. aprila
 - Sajam privrede u organizaciji udruženja privrednika
 - Veče sevdaha na Starom gradu u organizaciji Udruženja muzičara “Sevdah-Te”, koji se održava na Gradini u Tešnju

Juni-Juli

Jelaško ljeto obuhvata manifestacije različitog karaktera od kulturnih, zabavnih pa do sportskih

U okviru ove manifestacije održavaju se slijedeći program:

- Međunarodno takmičenje ribolovaca u organizaciji Udruženja sportskih ribolovaca “Jelah” iz Tešnja
- Dječiji festival – Djeca pjevaju hitove u organizaciji KUD-a Izudin Mulabećirović – Izo iz Jelaha
- Tradicionalni nogometni turnir “Sakib Subašić – Manga” u organizaciji NK “Borac”, a turnir se održava na nogometnom stadionu u Jelahu
- U organizaciji Kick boxing kluba “Borac” iz Jelaha održava se tradicionalni turnir u kick box-u “Šehidi pousorja”
- Međunarodni Festival folklora koji svake godine okupi oko 1000 učesnika, u organizaciji KUD-a “Izudin Mulabećirović-Izo” iz Jelaha
- Rock festival “Rastok” u organizaciji Jedinственe organizacije mladih iz Jelaha okuplja mlade neafirmisane muzičare iz regije
- Izložba starih radio aparata, poseban događaj u organizaciji Radio historijskog udruženja, koje sakuplja, popravlja i čuva stare radio aparate
- Nogometni turnir u organizaciji Nogometnog kluba “Pobjeda” iz Tešanjke
- Međunarodna smotra folklora u organizaciji KUD-a “Behar” iz Tešanjke
- Tešanjsko ljeto je manifestacija u okviru koje se organizuje niz kulturnih i sportskih događaja (koncerti, izložbe, turniri, sajmovi, tribine.....)

Septembar

- Dan oslobođenja od fašizma - obilježava se 9. septembra

Oktober

- Dani Hamida Dizdara je kulturna manifestacija u okviru koje se održava Konferencija bibliotekara Bosne i Hercegovine i književne večeri u organizaciji Biblioteke iz Tešnja

Decembar

- Dan grada Tešnja - obilježava se 10. decembra, u okviru kojeg se održava naučni skup – povodom obilježavanja godišnjice vakufa Gazi Ferhat bega, zatim pozorišne predstave i koncert domaćih KUD-a

ZAVIDOVIĆI

April

- Atletski klub “Krivaja”, svake godine na ulicama grada Zavidovića organizuje međunarodnu utrku, a u isto vrijeme Košarkaški klub “Krivaja”, u sportskoj dvorani organizuje košarkaški turnir.

-
- Društvo pedagoga fizičke kulture svake godine organizuje male olimpijske igre, za učenike osnovnih i srednjih škola.
 - Karate klub “Krivaja” iz Zavidovića, svake godine organizuje karate turnir
 - Međunarodna utrka VIVICITTA i košarkaški turnir VIVICITTA, tradicionalno se održavaju u aprilu svake godine na području općine Zavidovići.

Maj

- Likovna kolonija “Proljeće u Zavidovićima” u organizaciji Društva likovnih umjetnika “Impresija” iz Zavidovića, održava se na izletištu Kamenica, nedaleko od Zavidovića i od izuzetne je važnosti za afirmaciju i popularizaciju likovnog stvaralaštva
- Rafting klub Krivaja” iz Zavidovića, svake godine, zadnje sedmice maja mjeseca, organizuje rafting na rijeci Krivaji, koji se održava na dionici dužine 71 kilometar. Start je u gradu Olovo, a cilj u Zavidovićima
- Rukometni klub “Krivaja”, organizator je Državnog prvenstva kadeta u rukometu
- Sportski naučni i istraživački klub “Atom” iz Zavidovića organizator je Mountain bike trke na poznatom izletištu Kamenica

Juni

- Invalidni odbojkaški klub “Zavidovići” organizator je Međunarodnog turnira u sjedećoj odbojci, koji se održava svake godine u Sportskoj dvorani u Zavidovićima

Juli – Avgust

- “Ljeto u gradu”, tradicionalna kulturna manifestacija, u organizaciji JU “Centar za kulturu”. Manifestacija je kulturno – zabavnog karaktera sa različitim sadržajima: likovne izložbe, književne večeri, koncerti popularne muzike, sportovi na vodi, biciklistički i planinski pohodi, smotre folklor, a ova kulturna manifestacija pruža mogućnost kulturnim i sportskim udruženjima sa područja općine Zavidovići da prezentiraju svoj rad i udruženje.

Septembar

- Dan općine Zavidovići - obilježava se 15. septembra

Novembar

- Festival zabavne muzike “Raspjevana jesen” je festival na kojem se predstavljaju mladi i neafirmisani pjevači iz regije, starosne dobi od 16 do 26 godina. Cilj festivala je promovisanje mladih i talentovanih pjevača, a organizator je KUD “Krivaja” iz Zavidovića

Decembar

- Festival “Mini play back show”, jedna je od najstarijih muzičkih manifestacija koju organizuje Radio Zavidovići, a održava se u Domu kulture Zavidovići.

-
- Božićni koncert, u organizaciji HKD “Napredak” podružnica Zavidovići, održava se tradicionalno svake godine u povodu vjerskog praznika Božića.
 - Bajramska akademija i Bajramsko sijelo, u organizaciji BZK “Preporod” i KBD “Zavidovići” održava se u povodu obilježavanja vjerskih praznika Ramazanskog i Kurban Bajrama.

KAKANJ

Januar

- Sportska manifestacija “Svi na snijeg” koja se održava na poznatom kakanjskom skijalištu Ponijeri
- Izbor sportiste godine

April

- Dan općine Kakanj - u organizaciji općine Kakanj obilježava se 15. aprila

Maj

- Dani Romske kulture i tradicije
- Dan maturanata svih osnovnih i srednjih škola sa područja općine Kakanj

Avgust

- Kakanjski dani trgovine i kulture
- Lastavica - tradicionalno dovište

Decembar

- Veče Kur'ana – obilježava se svakog 31. decembra

ŽEPČE

Januar

- Tokom zimskog raspusta, JU Dom kulture organizuje za učenike malu školu novinarstva, malu školu glume i malu školu za mažoretkinje

Februar

- Zabavni koncert za mlade, povodom praznika “Valentinovo”, u organizaciji JU Dom kulture
- U povodu Poklada, JU Dom kulture, HKUD “Naši korijeni” i HKUD “Ognjišta”, organizuju Pokladnu večer, koja se održava nedjeljom uoči Poklada, Maškaradu za sve učenike osnovnih škola, koja je zabavnog i natjecateljskog karaktera i Pokladno sijelo za sve uzraste, koje je takođe zabavnog i natjecateljskog karaktera.

Mart

- JU Dom kulture i Plesna skupina “Let's dance forever” organizuju turnir u modernim plesovima
- Proletna revija filma održava se od 21.03. – 28.03., u organizaciji JU Dom culture Žepče

April

- U organizaciji JU Dom kulture i JU Opća biblioteka u prostorijama Opće biblioteke održavaju se susreti djece osnovnih škola sa piscima

Maj

- JU Dom kulture organizuje kazališne predstave za svu djecu od 1 – 4 razreda osnovne škole
- KUD “Ilhamija” organizator je kulturne manifestacije “Željeznopoljsko sijelo”

Juni

- HAKD “Concordia” i JU Dom kulture organizuju dječiji festival zabavnih pjesama “Prvi pljesak” i Međunarodni rock festival
- Takođe, Dom kulture organizator je Turističke i gastro ponude općine Žepče
- Karate klub “Viktorija” iz Žepča organizator je karate kupa

Juli

- Za vrijeme ljetnog raspusta, za školsku djecu i omladinu, Središte za mladež “Putokazi” organizuje ljetnu školu glume
- HKUD “Naši korijeni” organizator je “Hrvatske smotre folkloru” i kulturne manifestacije “Bistričko prelo”, čiji je cilj njegovanje tradicije naroda žepačkog kraja

Avgust

- Rukometni klub “Žepče” organizator je regionalnog turnira u rukometu pod nazivom “Rukomet u srcu”

Septembar

- HKUD “Ognjište” organizator je kulturne manifestacije “Dani miholjskog ljeta”, a KUD “Gromovnik” tradicionalne manifestacije pod nazivom “Šehersko prelo”

Oktoibar

- Festival “Od ljeta jeseni”, u organizaciji Središta za mladež “Putokazi” održava se u dvije festivalske večeri. Prva večer je posvećena mladima do 15 godina, a druga je rezervisana za odrasle
- KUD “Slovo o Žepču” organizator je Smotre bošnjačkog folklore
- Dan općine Žepče - obilježava se 14. oktobra

Novembar

- Općina Žepče svake godine organizuje javnu tribinu za mlade na temu “Utjecaj droge na zdravlje”

Decembar

- Osnovna glazbena škola “Katarina Kosača Kotromanić” iz Žepča svake godine organizuje Božićni koncert
- U centru Žepča organizuje se doček Nove godine na otvorenom u organizaciji Općine Žepče i JU Dom kulture

BREZA

April

- Dan općine Breza - obilježava se 6. aprila

Maj

- Turnir u ženskom nogometu, održava se u organizaciji ženskog nogometnog kluba "Breza" iz Breze
- U organizaciji Škole fudbala "Osmica" iz Breze, održava se turnir u nogometu pod nazivom "Osman Omanović-Osmica"

Avgust

- "Bazenijada" je kulturno – zabavna i sportska manifestacija koja se održava svake godine u organizaciji Općine Breza
- Turnir u nogometu "Šehidima Bosne" održava se svake godine, a organizator turnira je Općina Breza i Nogometni klub "Mladost" Župča

Septembar

- U drugoj polovini septembra mjeseca održava se tradicionalna berba voća čiji su organizatori Općina Breza, Poljoprivredna zadruga "Breza" iz Breze i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede ZDK

OLOVO

Mart

- "Ženi u čast" kulturna manifestacija u povodu 8.marta Dana žena

Maj

- Turnir u malom nogometu u organizaciji MZ Bakići Olovo
- Rafting na rijeci Krivaja u organizaciji rafting klubova iz Olova i Zavidovića, održava se posljednjeg vikenda u maju mjesecu, ukupne dužine 71 km od Olova do Zavidovića

Juli

- Međunarodni festival folklora održava se 25. i 26. jula u organizaciji KUD-a "Olovo" iz Olova

Avgust

- Dan općine Olovo - obilježava se 20. avgusta

Decembar

- Djeca pjevaju hitove, dječiji festival koji se održava 25.decembra

VAREŠ

Juli

- Vareško ljeto je tradicionalna petodnevna manifestacija sa kulturnim dešavanjima izložbama, književnim večerima, koncertima i sportskim turnirima
- "Dani Karića" dova u Karićima održava se zadnji vikend u julu mjesecu

Septembar

- Obilježavanje Miholjdana u Patronu župe u Varešu

Oktobar

- Pokrov Presvjetle Bogorodice – Patron Pravoslavne crkve u Varešu

DOBOJ JUG

Mart

- Obilježavanje Dana općine Doboj jug, obilježavanje godišnjice osnivanja KUD-a “Đerdan” iz Doboj juga, Dan OŠ “21.mart” Matuzići, organizovanjem brojnih sportskih i kulturnih manifestacija tokom čitavog mjeseca marta, a centralna svečanost je 21. marta

Juni

- Kulturna manifestacija “U susret ljetu”, održava se 21. juna

Juli

- Sportska manifestacija “Obuka djece neplivača” – pet dana u toku jula mjeseca

Avgust

- Sportska manifestacija “Otvorena zabavna škola fudbala” – pet dana u toku mjeseca avgusta

USORA

Februar

- Pokladno sijelo u organizaciji Mjesne zajednice Omanjska, održava se na Pokladnu večer
- Bal pod maskama, karneval u organizaciji KUD-a „Izvor“ iz Žabljaka,

April

- Tradicionalna uskrсна ljuljačka u organizaciji MZ Alibegovci, odražva se za Uskrs
- Koncert KUD-a „Izvor“ iz Žabljaka organizira se u povodu Uskrsa

Maj

- Pvosvibanjski malonogometni turnir u organizaciji MZ Sivša, organizuje se svake godine u povodu Prvog maja
- Dan općine Usora - obilježava se 15. maja

Juni

- Dani Hrvatske kulture općine Usora u organizaciji Općine Usora, Hrvatskog kulturnog društva i MZ Sivša

Juli

- Spomen turnir Makljenovac „Bitka za putnikovo brdo“ u organizaciji MZ Makljenovac
- U organizaciji MZ Žabljak i KUD „Izvor“ iz Žabljaka, održavaju se Srpanjski susreti sa priredbama različitog kulturnog sadržaja kao što su večeri stiliziranog folklora, smotre izvornog folklora, dječiji glazbeni festival „Mladost protiv ovisnosti“, večer zabavne, narodne i izvorne glazbe, turnir u malom nogometu, te književne večeri i likovne kolonije

Avgust

- Tradicionalni malonogometni turnir Anto Blažević – Polje u organizaciji MZ Omanjska
- Memorijalni turnir Ivan Bratić Macare u organizaciji MZ Omanjska

Novembar

- Napretkova jesen naziv je književnih večeri koje se održavaju u organizaciji HKD Napredak

Decembar

- Humanitarni koncert „Izvor od srca“ za pomoć oboljeloj djeci, održava se u organizaciji KUD-a „Izvor“ iz Žabljaka

VISOKO

Februar

- Izbor sportiste godine

April

- Otvaranje arheološke sezone manifestacijom Srcem za piramide, u organizaciji Općine Visoko i Fondacije arheološki park: Bosanska piramida Sunca

Juli

- Manifestacija "Visočko ljeto" je tradicionalna manifestacija u organizaciji Općine Visoko i RTV Visoko. U sklopu ove manifestacije održavaju se dani turizma, trgovine, kulture i sporta

Avgust

- Dan općine Visoko - obilježava se 29. avgusta

Oktobar

- Međunarodno takmičenje u ritmičkoj gimnastici

Novembar

- Dani Zaima Muzaferije je kulturna manifestacija koja traje četiri dana i u okviru koje se održava niz kulturnih događaja od izložbi, promocija knjiga, revija filmova itd.

Decembar

- Novogodišnji turnir u malom nogometu

9.2. Sajmovi i vašari

Sajmovi

Od 1993.godine, krajem septembra ili početkom oktobra, u Zenici se održava Generalni BH sajam «ZEPS», koji je središnji godišnji privredni događaj u Bosni i Hercegovini. Sajam daje najcjelovitiju sliku proizvodnih, izvoznih i uslužnih mogućnosti zemlje, a u državama prvog okruženja, stekao je renome sajma koji omogućava kontakte i promociju roba i usluga na bosansko-hercegovačkom tržištu.

Ovaj sajam nudi mogućnost kolektivnih nastupa pojedinih zemalja i regija, a posebno mjesto u tome svakako zauzima predstavljanje zemlje – partnera. Kako je po profilu opšti sajam, to ZEPS programom izlaganja obuhvata sve investicione proizvode, ali i sve robe široke potrošnje, čija se prezentacija organizira u zasebnim cjelinama – sajamskim blokovima.

U Visokom se u **oktobru** od 2004. godine organizira Izložbeno-prodajni sajam poljoprivredno-prehrambenih proizvoda "Jesen u Visokom".

Vašari

VISOKO

Visočko ljeto je tradicionalna manifestacija sa tradicijom dugom preko 100 godina.

U početku je to bila jednodnevna manifestacija koja se održavala samo 2. augusta na Alidun ili u kršćanskoj tradiciji poznat kao Ilindan.

Kasnije se pretvorila u dane kulture, sporta i trgovine i traje skoro cijeli mjesec juli sa završnom ceremonijom 2. avgusta.

Prvih petnaestak dana su dani kulture i sporta gdje se sa različitim sportskim i kulturnim sadržajima obogaćuje ljetna ponuda Visokog, a zadnjih sedam dana otprilike od 26.7. do 2.8. su dani trgovine ili tradicionalni vašar.

KAKANJ

Kakanjski dani trgovine i kulture održavaju se početkom avgusta mjeseca i traju 7 dana, sa obiljem kulturnih manifestacija.

JELAH

Proslava 2.maja je jednodnevna manifestacija koja se održava svake godine u Jelahu. Obogaćena je mnogim zabavnim i rekreativnim sadržajima, od kojih su najznačajnija takmičenja u tradicionalnim narodnim igrama, kao što su takmičenja u trčanju u vrećama, bacanje kamena sa ramena i druge.

TEŠANJ

Mjesna zajednica Tešanjka iz Tešanjke, svake godine organizuje proslavu 27.jula Dan ustanka u BiH. Julska manifestacija je kulturno – sportsko – zabavnog karaktera i uveliko obogaćuje ljetnu ponudu ove općine.

BREZA

Već nekoliko godina na bazenima u Brezi se tokom avgusta mjeseca, organizuje popularna Bazenijada, koja privlači mnogobrojne posjetioce. Za vrijeme ove manifestacije organizuje se bogata ponuda trgovačke robe, ugostiteljskih usluga, zabave i razonode.

VAREŠ

Vareško ljeto je manifestacija koja se održava svake godine u periodu od 19. – 27.jula. Manifestacija je kulturnog, zabavnog i sportskog karaktera, a u okviru nje održavaju se i dani trgovine ili tzv. vašar.

10. TURISTIČKA PONUDA PO OPĆINAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

Turizam je široka društvena aktivnost zasnovana na putovanjima radi potreba koje se ne mogu zadovoljiti u mjestu stanovanja. Ljudi najčešće putuju zbog odmora, zdravlja, želje za promjenom svakidašnje okoline ili druženja. Prema mnogim teoretičarima, turizam spada u aktivnosti koje čovjek ostvaruje u slobodnom vremenu, u smislu relaksacije i zabave.

Turističko tržište, kao dio općeg tržišta, podrazumijeva sučeljavanje turističke ponude i tražnje. Turističko tržište je specifično s obzirom na neka svojstva koja nisu karakteristična za tržišta drugih proizvoda i usluga.

Turistički proizvod je skup različitih međusobno povezanih pojedinačnih turističkih, ugostiteljskih, trgovačkih, saobraćajnih i drugih usluga, koje se prodaju u jednom turističkom aranžmanu – u paketu.

Turistički proizvod je specifična roba koja se nudi i prodaje na turističkom tržištu.

Turistički proizvod ima svoju upotrebnu vrijednost i vrijednost, kao i svaka druga roba.

Proizvod ili roba koji nema svoju upotrebnu vrijednost i vrijednost, ne može biti predmet prometa.

Formirati turističku ponudu znači uraditi ocjenu stanja smještajnih kapaciteta i drugih ugostiteljskih objekata, cestovnih i željezničkih saobraćajnica, avio prijevoza, tele komunikacija, komunalne infrastrukture, naročito u oblasti ekologije, te drugih resursa koji utiču na ugodan i prijatan boravak turista na jednom području.

Pod turističkom ponudom podrazumijeva se ponuda turističkih resursa, turističkih proizvoda i turističkih usluga na turističkom tržištu.

Po svom karakteru, razlikuju se dva tipa turističke ponude: opća i posebna turistička ponuda.

Opća turistička ponuda

Pod općom turističkom ponudom podrazumijeva se ponuda koja općenito govori o:

- prirodnom bogatstvu određenog područja, planinama, rijekama, jezerima, termalnim izvorima, izvorima ljekovitih mineralnih voda, špiljama i svemu onom što priroda pruža za zadovoljenje određenih potreba ljudi u prirodi,
- objektima i uređenim mjestima – turističkim destinacijama u brdsko-planinskim područjima za odmor i rekreaciju, sport, lov i ribolov, te druge aktivnosti ljudi (planinarenje, izviđanje, ekstremni sportovi i slično),
- kulturno-historijskom naslijeđu, kao što su: stari gradovi, tvrđave, naselja i drugi objekti iz davne prošlosti, stećci, kulturno-historijski spomenici, muzeji, stare džamije, crkve, sinagoge, groblja iz starijeg doba, itd.,
- značajnijim privrednim događajima: sajmovima, šoping centrima i drugim privrednim, poslovnim, naučnim i stručnim skupovima, tradicionalnim vašarima i pijacama,
- značajnijim sportskim, kulturnim i kulturno-zabavnim tradicionalnim manifestacijama, izložbama i drugim događajima iz kulture i sporta,
- značajnim tradicionalnim vjerskim skupovima,
- turističkim smještajnim i drugim ugostiteljskim kapacitetima, te njihovoj specifičnoj ponudi,
- muzejskim objektima i bogatstvu njihovih kulturno-historijskih eksponata i druge kulturno-historijske baštine,
- objektima za sport i kulturu,
- drugim znamenitostima na tom području.

Kada se govori o općoj turističkoj ponudi na području Zeničko-dobojskog kantona², s pravom se može govoriti o:

1. Turističkoj ponudi za odmor i rekreaciju u **brdsko-planinskim turističkim** destinacijama:

- Smetovi kod Zenice; skijanje, planinarenje, izviđačke aktivnosti, radio amaterske aktivnosti, sportske aktivnosti, brdski biciklizam, odmor i rekreacija djece i omladine, te jednodnevni i višednevni izleti,
- Bistričak kod Zenice; planinarenje, odmor i rekreacija za sve uzraste, škola u prirodi, sportske pripreme i sportske aktivnosti, jednodnevni i višednevni izleti,
- Ponijeri kod Kaknja; skijanje, planinarenje, odmor i rekreacija za sve uzraste, škola u prirodi, sportske pripreme i sportske aktivnosti, jednodnevni i višednevni izleti,

² Izvor: www.zedoturizam.ba i prospekti Turističke zajednice Ze-do kantona, monografije i druge publikacije koje je izdao Zeničko-dobojski kanton, općine, muzeji i druge organizacije, društva, udruženja i pojedini autori

-
- Doli kod Vareša: planinarenje, odmor i rekreacija za sve uzraste, škola u prirodi, lov,
 - Kamenica, Maoča i Tajan kod Zavidovića; planinarenje, odmor i rekreacija za sve uzraste, škola u prirodi, jednodnevni i višednevni izleti, lov i ribolov,
 - Zeleni vir i Buk kod Olova; odmor i rekreacija za sve uzraste, škola u prirodi, jednodnevni i višednevni izleti, ribolov,
 - Kiseljak kod Tešnja; odmor i rekreacija za sve uzraste, jednodnevni i višednevni izleti.

2. Turističkoj ponudi za ribolov i sport na vodi:

- ribolov na rijekama: Bosni, Lašvi, Krivaji, Gostovičkoj rijeci, Usori, Fojnici, Stavnji, Orliji, Stupčanici, Trstionici, Ribnici, Babinoj rijeci, Bistričkoj rijeci i drugim rijekama u slivu rijeke Bosne,
- sport na vodama rijeka Krivaja i Bosna (rafting na Krivaji).

3. Turistička ponuda za odmor, rekreacija i liječenje u **banjskim termalnim izvorima** u Olovu, Brezi, Kaknju, u kojima postoje izgrađeni određeni kapaciteti (Banja Olovo i termalni bazeni u Brezi),

U ovu grupu može se svrstati ponuda za odmor i rekreaciju na izvorištima zdrave pitke slatke i mineralne vode (Kiseljak Tešanj), pogodni su za razvoj zdravstvenog i sportskog turizma.

4. Turistiška ponuda vezana za posjete i obilazak objekta **kulturno-historijskog naslijeđa**. Kulturno-historijsko naslijeđe je turističko blago Bosne i Hercegovine i jedan od najvažnijih BH brendova u turizmu BiH. Na području Zeničko-dobojskog kantona, nalazi se nekoliko starih gradova i tvrđava, arheološki park bosanskih piramida, te bezbroj stećaka koji predstavljaju vrlo zanimljivu ponudu stranim turistima.

Najznačajnije destinacije kulturno–historijskog naslijeđa na području Ze-do kantona:

- srednjovjekovni grad Visoki, prijestolnica bosanskih kraljeva,
- ostaci srednjovjekovne krunidbene i grobne crkve bosanskih vladara u Arnautovićima–Mile kod Visokog, (Povelja Kulina bana iz 1189. godine, najstariji pisani spomenik bosanskog jezika, napisana u Milima),
- bosanske piramide u Visokom – pretpostavlja se da su stare oko 7000 godina (Bosanska piramida Sunca, Bosanska piramida Mjeseca, Piramida bosanskog Zmaja – istraživanja počela u aprilu 2005. godine),
- ostaci vladarskih dvora, kraljeva iz roda Kotromanića i poznati franjevački samostan Kraljeva Sutjeska kod Kaknja,
- kraljevski grad Bobovac kod Vareša (nekadašnja prijestolnica Bosne u kome se čuvala kruna bosanska, vjenčanje bosanske kraljice Katarine),
- tvrđava Vranduk kod Zenice (legenda govori da je na tom mjestu bila Arduba, posljednje uporište Ilira u Batonovom ustanku od 9.-6. godine prije naše ere, u Vranduku su stolovali bosanski kraljevi Stjepan Ostoja i Stjepan Tomaš),

-
- Gradina Maglaj (pretpostavlja se da je sagrađena u XIV. vijeku, a prema Povelji ugarskog kralja Sigmund, prvi spomen Maglaja datira iz 1408. godine),
 - Tešanjaska tvrđava - Gradina Tešanj (gradnja tvrđave započela je u vrijeme Ilira, dograđivali su je Rimljani i Slaveni, a njen konačan izgled potiče od 1703. godine, kada su Turci sagrađili donji grad),
 - ostatci srednjovjekovne kulture (kasnoantička bazilika iz VI stoljeća u centru Breze),
 - stečci (nekropola stečaka i «Zgoščanski stečak» u Zgošći kod Kaknja - stečak se nalazi u botaničkoj bašti Zemaljskog muzeja u Sarajevu),
 - veliki stečak Kralja Tvrtka kod Olova),
 - mjesta na kojima su se u davnoj prošlosti dogodili značajni historijski događaji (Bilino Polje Zenica, 1203. godine Kulin ban u ime svojih podanika odrekao se bogumilstva i izbjegao krstaški rat protiv Bosne), sinagoga u Zenici, itd.

5. Turistička ponuda **vjerskog turizma**, vezana za posjete i obilazak starih džamija, dovišta i crkava, koje imaju svoje vjersko značenje i tradiciju, gdje se na određeni datum okuplja veliki broj vjernika islamske, katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti, što daje realne šanse za razvoj i unapređenje vjerskog turizma (Lastavica kod Zenice, Džamija «Kuršumlja» iz 1560. godine u Maglaju, «Olovska gospa» u Olovu, Crkva Sv. Ante Padovanskog Usora, Stara vareška crkva «Mala crkva» iz XVI stoljeća u Varešu, itd.).

6. U turističkoj ponudi **kulturnog turizma**, u svakoj prilici treba planirati posjete i obilazak muzeja u Zenici, Visokom, Kraljevoj Sutjesci, sa željom za informacijom više o historiji ovog kraja, kulturom i običajima, bogatom riznicom arheoloških eksponata, pisanih tragova i umjetničkih dijela.

7. U turističkoj ponudi vrlo značajno mjesto imaju **kulturno-umjetničke, sportske** i druge tradicionalne manifestacije.

Na području Zeničko-dobojskog kantona, po svojim umjetničkim kvalitetima i uspjesima, poznata su pozorišta u Zenici, Visokom, Tešnju, galerije i domovi kulture, dobro organizirana kulturno-umjetnička društva koja njeguju tradicionalnu nacionalnu kulturu i običaje, što je uvijek zanimljivo za turiste.

Pretpostavke za razvoj turizama, odnosno za izradu turističke ponude vezane za kulturu i umjetnost, su: pozorišta, galerije, domovi kulture, dobro organizirana kulturno-umjetnička društva, tradicionalne kulturno-umjetničke manifestacije, tradicionalni narodni skupovi, i slično.

8. Turistička ponuda **sportskog turizma** obuhvata posjete sportskim takmičenjima i sportskim manifestacijama.

Na području Ze-do kantona postoje realne pretpostavke za razvoj sportskog turizma: dobro organizovana mreža sportskih organizacija i sportskih klubova, objekti, kao što su sportski tereni, sportske dvorane, zatvoreni i otvoreni bazeni,

što u okviru turističke ponude mogu omogućiti raznovrstan sportsko-takmičarski i rekreativni program, te kulturno-zabavni programa za turiste.

U svim općinama postoji niz sportskih terena za nogomet, tenis, atletiku, te zatvorene sportske dvorane za sve vrste dvoranskih sportova. Posebno treba istaknuti završetak atletskog stadiona u Zenici, koji je izgrađen po europskim standardima, na kome je 2006. godine održano Balkansko prvenstvo u atletici, a 2007. godine Europski kup 2. lige.

Završetak velike sportske dvorane «Gradska arena» u Zenici, koja će moći da primi preko 6.200 gledalaca (njeno otvaranje se desilo 20.03.2009. godine na Dan Zenice), otvorila je mogućnost za održavanje velikih međunarodnih sportskih, kulturno-zabavnih manifestacija, što će biti značajan faktor za dalji razvoj sportskog i kulturnog turizma.

U nekim općinama na području Ze-do kantona, redovno se održavaju **tradicionalni narodni izleti – uranci** na određeni dan u godini, kao što su: Ćimburijada u Zenici (21.mart – Prvi dan proljeća), teferići na Buku i Maoči na području općina Olovo i Zavidovići, Žepču i dr.) koji privlače veliki broj domaćeg stanovništva a sve više i goste iz inostranstva.

8. Veliki trgovački centri u Zenici, Kaknju, Doboju Jugu, Zavidovićima i drugim mjestima, 16. godišnja tradicija generalnog međunarodnog sajma «**ZEPS**» u Zenici, najvećeg i najznačajnijeg sajma u BiH, dugogodišnja tradicija mjesnih vašara u Visokom, Žepču, Tešnju i drugim mjestima, realna su pretpostavka za razvoj tzv. Poslovnog i Šoping turizma.

Ugostiteljske usluge

Razvoj turizma je direktno vezan za stanje u oblasti ugostiteljstva, a naročito za smještajne kapacitete u hotelima, motelima, pansionima, planinarskim domovima, izviđačkim domovima i kampovima, ribarskim kućama, te drugim smještajnim objektima koji mogu, u slučaju potrebe, služiti za smještaj turista (studentski i đачki dom, privatni smještaj i sl.).

Restorani, picerije, čevapčnice, ašćinice, gril i drugi objekti za ishranu su također u direktnoj konkretnoj turističkoj ponudi.

Za ugodne trenutke turista u vanpansionskom vremenu značajnu ponudu mogu pružiti noćni zabavni klubovi, diskoteke i slični ugostiteljski objekti.

Hoteli, moteli, pansioni i restorani

Na području Zeničko-dobojskog kantona u funkciji je veliki broj hotela, motela, pansiona, restorana i drugih ugostiteljskih objekta, koji turistima pružaju uglavnom dobru ishranu internacionalne i domaće kuhinje, pića i poslastice, te zabavu i razonodu, od kojih su neki ovdje navedeni.

ZENICA

- Hotel Zenica, Kamberovića čikma bb,
- Hotel Dubrovnik, (bivši hotel Metalurg), Šlolska 10.,
- Hotel Internacional, Bulevar Kulina bana 29,
- Hotel Dom penzionera, I zeničke brigade 1 D,
- Hotel Rudar, Stjepana Radića 4,
- Motel Almy, Vrandučka bb,
- Motel Titanic, Kanjon Lašve,
- Motel Maredo, Magistralni put bb,
- Pansion Fontana, Zacarina 17,
- Pansion West side, Juraja Neidharta 6,
- Pansion Bistričak, Bistričak 16a Nemila,
- Sobe za iznajmljivanje Florida, Kanjon Lašve bb,
- Restoran Dubrovnik, Masarykova 48
- Restoran Titanic, Kanjon Lašve
- Restoran Florida, Kanjon Lašve bb
- Restoran Ada, Ušće 10
- Restoran Ušće, Ušće br. 6
- Restoran Paviljon, I zeničke brigade bb
- Restoran Lovac, Topčić polje 132
- Restoran San Remo, Magistralni put bb
- Restoran Trubadur u sklopu hotela Dubrovnik, Školska 10
- Nacionalni restoran Salčinović, M.Tarabara 8

VISOKO

- Hotel Centar, Braće Zečevića 3a,
- Hotel Džale, Muhašinovići bb,
- Motel Park, Donja Mahala 3,
- Pansion La PAM, Donje Moštre,
- Pansion Nihad-N, Mulići,
- Pansion Piramida, Musala 1,
- Restoran NO 1, Mule Hodžića 108
- Restoran Verdi, Branilaca 61
- Restoran - taverna Bonaca, Branilaca 51
- Nacionalni restoran Gurman, Mule Hodžića 15
- Nacionalni restoran Avlija, Braće Zečevića 3/A

TEŠANJ

- Hotel AA, Gradašćevića bb Jelah,
- Motel RM, Smailbegovića 6,
- Motel Mračaj, M. Tita bb Jelah,
- Motel Plavi, M. Tita bb Jelah,

-
- Restoran Merlin, Mračaj Jelah,
 - Restoran Ribarska kuća, Ponikva - Šije
 - Restoran Oaza, Lepenica bb Tešanj
 - Restoran Kiseljak, Omladinska 376
 - Restoran Kod Meše, Maršala Tita bb, Jelah

MAGLAJ

- Hotel Galeb, Sulejmana Omerovića bb,
- Motel Chicago, Kosova bb,
- Riblji restoran Riva, Asima Losića 44
- Restoran Borik, Borik bb

ZAVIDOVIĆI

- Hotel Kristal, Maršala Tita bb,
- Restoran Sirano, Naselje stadion 4
- Restoran Monaco, Stjepana Radića bb,
- Restoran Babilon, Krivaja bb,
- Restoran Panorama, Skroze bb,
- Restoran Avlija, Mehmeda Spahe bb

OLOVO

- BRC Aquaterm, Branilaca grada 1,
- Motel Montana, Paklenik,
- Motel Banja, Branilaca grada bb,
- Sobe za iznajmljivanje Panorama, Sarajevska bb,
- Restoran Jasen, Jasen bb, Olovo
- Restoran-pansion Panorama, Sarajevska bb
- Restoran Stari mlin, Olovske luke bb,

BREZA

- Motel Bosnia, Vrankamen bb,
- Restoran Tera, Rudarska br.13
- Restoran Kulakov han, Mramorska bb - Podžupča
- Restoran Lovac, Mustafe Kreškića bb

KAKANJ

- Hotel Premium, Željeznička bb,
- Motel Tiron, 311. Lahke brigade bb,
- Pension Kameni dvorac, Čatići bb,
- Pension Tumbas inn, Ponijeri,
- Pension Primus, Ponijeri,

ŽEPČE

- Motel Marić, Donje Ravne bb,
- Restoran California, Goliješevica bb
- Restoran Imas, Donja Golubinja

USORA

- Motel Split, Žabljak bb,
- Motel Aurora, Žabljak bb,
- Riblji restoran Amur, Sivša 47

DOBOJ JUG

- Motel Konak, Mravići bb,
- Restoran Dallas, Mravići bb

Ljudski resursi

U turizmu je ljudski faktor vrlo značajan u realizaciji turističke ponude. Ovdje se ne misli samo na kadrove u turističko-ugostiteljskoj djelatnosti, već i na ljude koji rade u trgovini, saobraćaju, bankama, pošti, kulturi, zanatskim uslugama, zdravstvu, administraciji, policiji, te na bilo kojim drugim poslovima koji su u neposrednom kontaktu sa turistima.

Zenica je univerzitetski grad, a u svim gradovima na području kantona, djeluju raznovrsne srednje škole, koje vrše obrazovanje kadrova za ugostiteljstvo, turizam, trgovinu, bankarske i druge usluge, zanatske djelatnosti, zdravstvo, poslove administracije i dr. Može se sa sigurnošću tvrditi, da ovaj kanton raspolaže kvalitetnim kadrovima za razvoj i unapređenje turizma, s tim da je neophodno permanentno vršiti edukaciju kadrova kako bi mogli što bolje obaviti svoj dio posla u kompleksnoj djelatnosti koja se zove industrija turizma. Opća turistička ponuda trebalo bi da sadrži osnovne informacije o turističkoj destinaciji; geografskom određenju, prostornom uređenju, klimatskom uslovima, historijskom naslijeđu, broju, strukturi, kulturi i običajima stanovništva koje živi na tom području, političkom uređenju države, federacije, kantona i općine, privrednom razvoju i drugim karakteristikama.

Posebna turistička ponuda

Pod posebnom turističkom ponudom podrazumijeva se konkretna ponuda turističkih proizvoda i turističkih usluga koje na komercijalnom principu nude turističke – putničke agencije i tour operatori, te sva druga privredna društva registrovana za obavljanje turističke djelatnosti.

Posebnom turističkom ponudom smatra se ponuda turističkog proizvoda, koji u sebi sadrži veći broj usluga koje su neophodne za realizaciju te ponude. Dakle, turistički proizvod nije ponuda samo jedne turističke usluge već je to «šareni

buket» lijepih, interesantnih i korisnih usluga koje će svakog turistu učiniti sretnim i zadovoljnim.

Vrste turističke ponude

Zavisno od glavnog motiva za zainteresiranost turista, turizam i turistička ponuda se može definisati kao:

- Rekreativni turizam (odmor, zabavu i rekreacija),
- Izletnički turizam,
- Planinski turizam,
- Obrazovni i edukativni turizam,
- Kulturni turizam,
- Poslovni turizam,
- Kongresni turizam,
- Zdravstveni-banjski turizam,
- Sportski turizam,
- Lovni turizam,
- Ribolovni turizam,
- Seoski – ruralni ili eko turizam.

Za svaku od navedenih vrsta turizma «izrađuje» se specifičan turistički proizvod i turistička ponuda u kojoj učestvuju sve privredne djelatnosti i pojedinci koji na direktan i indirektan način pružaju svoje usluge turistima određene ciljne grupe.

Sa aspekta godišnjih doba i vremenskih uslova često se govori o ljetnom i zimskom turizmu. Za svaku od navedenih vrsta turizma može se sačiniti turistička ponuda i u ljetnoj i u zimskoj sezoni. Razlika je u specifičnoj ponudi u ljetnoj sezoni, koja je isključivo vezana za ljetne uslove (sunčanje i kupanje u moru) dok je turistička ponuda u zimskoj sezoni isključivo vezana za zimske uslove (skijanje), iako obje ponude imaju isti motiv: odmor, zabava i rekreacija.

Putničke agencije

Najznačajniju ulogu u izradi i prodaji turističkog proizvoda imaju putničke-turističke agencije, čije postojanje je isključivo vezano za prodaju turističkog proizvoda i turističkih usluga koje su sastavni dio turističkog proizvoda. Putničke agencije su pravna lica, osnovane prema odredbama Zakona o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti³.

Za grupne posjete gradovima i turističkim mjestima za koja je programom predviđeno razgledanje grada odnosno turističkog mjesta, putnička agencija obavezna je angažirati turističkog vodiča koji je ovlašten za pružanje usluge turističkog vodiča

Na području Ze-do kantona postoji veći broj registrovanih putničkih agencija koje se bave turističkim uslugama.

³ Izvor: Službene novine Federacije BiH, broj 19/96

Na području Ze-do kantona u nastavku će se navesti neke putničke agencije⁴:

ZENICA

- F.S. Zenicabus, Bulevar Kralja Tvrtka I br.13
- Centrotans Eurolines, Mehmedalije Tarabara 4
- Biss-tours, Nikole Tesle 4
- Fortuna Travel agency, Masarikova bb
- PUPD Lion buss, Zmaja od Bosne 1
- Zenicatrans – prevoz putnika, Bulevar Kralja Tvrtka I br. 34
- GOLD – prevoz putnika, Aska Borića 23c
- Intertours, Titova 23

VISOKO

- Holiday, Alije Izetbegovića 1
- Stella tours, Donje Rosulje 48
- VI-tours, Tabhanska bb
- Zemberek, Salihbegovića 2
- Centrotans Eurolines, Kadije Uvejsa bb
- Holiday, Alije Izetbegovića 1.

TEŠANJ

- A BUSS, Titova bb, Jelah
- NER TOURS, Medakovo bb
- Autoprevoz-Internacional, 9. Septembar bb

MAGLAJ

- Bosnaturist, Peta ulica bb

ZAVIDOVIĆI

- EKI TOURS, Safvet bega Bašagića bb

OLOVO

- Centrotans Eurolines, Branilaca Olova bb

KAKANJ

- KATARINA, Kraljice Katarine, Kraljeva Sutjeska

ŽEPČE

- PTUP Kolodvor, Orlovik bb

DOBOJ JUG

- Bosnaexpres, Matuzići bb.

⁴ Izvor: www.zedoturizam.ba, www.bhtourism.ba - Turistička zajednica Ze-do kantona

II. POSEBNI DIO

1. ORGANIZACIJA I NAČIN OBAVLJANJA TAKSIPRIJEVOZA PUTNIKA NA PODRUČJU ZENIČKO- DOBOJSKOG KANTONA

1.1. Način organiziranja taksiprijevoza na području kantona

Taksiprijevoz je javni prijevoz putnika u vanlinijskom cestovnom prijevozu za koji je cijena prijevoza za pređeni put unaprijed određena i utvrđuje se taksimetrom po cjenovniku usluga.

Taksiprijevoz putnika organizira se ovisno o potrebama putnika tako što se putnik može primiti na prijevoz na taksistajalištu, van taksistajališta ukoliko se time ne ugrožava sigurnost prometa, kao i na poziv putem radiostanice.

Taksiprijevoz se može obavljati samo putničkim vozilom sa pet sjedišta (1+4), koje ima četvera vrata, a oblik karoserije je limuzina ili karavan. Taksivozilo ne može imati priključno vozilo.

Taksiprijevoz putnika na području Kantona mogu obavljati pravna i fizička lica (u daljnjem tekstu: taksiprijevoznik).

Pravno lice može obavljati taksiprijevoz ako je upisano u sudski registar za obavljanje tog prijevoza i ako mu je to osnovna djelatnost i ispunjava propisane uvjete iz Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH, broj 28/06 i 2/10) i propisa donesenih u sprovođenju tog zakona.

Fizičko lice može obavljati taksiprijevoz, pod uvjetom da mu je to osnovna djelatnost, ako ima rješenje za obavljanje tog prijevoza izdato od nadležne općinske službe za poslove cestovnog prometa (u daljnjem tekstu: nadležna općinska služba) na čijem prostoru fizičko lice ima sjedište, odnosno prebivalište u skladu sa Zakonom o obrtu i srodnim djelatnostima („Službene novine Federacije BiH“, broj: 35/09) i ispunjava propisane uvjete iz Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine i propisa donesenih u sprovođenju tih zakona.

Taksiprijevoznik može otpočeti obavljati taksiprijevoz putnika nakon dobijanja licence prijevoznika za taksiprijevoz.

Taksiprijevoznik koji posjeduje licencu prijevoznika za taksiprijevoz može obavljati taksiprijevoz putnika samo na prostoru općine Kantona u kojoj ima

sjedište, odnosno prebivalište.

Taksiprijevoznik može samo, u cilju završetka započete vožnje, ispuštati putnike mimo matične općine.

1.2. Broj i razmještaj taksistajališta, način njihovog korištenja, uređenja i održavanja i broj taksivozila na pojedinim taksistajalištima

Taksistajalište je propisno uređena i označena površina gdje se zadržavaju taksivozila i to po redu dolaska u cilju prijema narudžbi i prijevoza putnika prema redoslijedu.

Broj i razmještaj taksistajališta, broj stajališnih mjesta za taksivozila na taksistajalištima koja se nalaze na javnim površinama, kategoriju taksistajališta i ukupan broj taksivozila, odnosno ukupan broj dopunskih taksioznaka utvrđuje svojim aktom nadležna općinska služba vodeći računa o broju stanovnika, organizovanosti javnog prijevoza putnika, broju i razmještaju javnih institucija i objekata, općem stanju saobraćaja, dnevnoj migraciji stanovništva, konfiguraciji tla i drugim uvjetima, kao i o iskazanim potrebama korisnika prijevoza.

Ukupan broj taksivozila utvrdit će nadležna općinska služba koristeći propisani zakonski omjer jedno taksivozilo na 500 - 1.000 stanovnika.

Za broj stanovnika za utvrđivanje omjera koristeće se zvanični statistički podaci do objavljivanja zvaničnih podataka prema popisu stanovništva iz oktobra mjeseca 2013. godine.

Gore navedeni akt nadležna općinska služba dužna je dostaviti Ministarstvu za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona (u daljnjem tekstu: Ministarstvo) najkasnije 15 dana nakon stupanja na snagu istog.

Način korištenja, red i rad na taksistajalištima, te raspored taksivozila na taksistajalištima i kriterije za raspored taksivozila na taksistajalištima uređuje i donosi nadležna općinska služba aktom na koji saglasnost daje Ministarstvo.

Nadležna općinska služba obavezna je u septembru tekuće godine raspisati javni poziv za raspored taksivozila na taksistajalištima za narednu godinu i sačiniti raspored taksivozila na taksistajalištima na osnovu jasno utvrđenih i transparentnih kriterija.

Javni poziv objavljuje se u službenim novinama općine, na službenoj web stranici i u dnevnom listu.

Nadležna općinska služba dužna je Raspored taksivozila na taksistajalištima dostaviti Ministarstvu do 15. januara tekuće godine.

Taksistajalište na području jedne općine mogu koristiti samo taksiprijevoznici sa te općine.

Uređenje i održavanje taksistajališta vrši nadležna općinska služba na čijem se području ista nalaze.

Pod uređenjem i održavanjem taksistajališta podrazumijeva se uređenje javne površine, postavljanje i obnavljanje vertikalnih i horizontalnih oznaka na stajalištu.

Taksistajalište mora se obilježiti propisanom vertikalnom i horizontalnom signalizacijom i to:

- a) tablom plave boje sa ispisanim nazivom, brojem i kategorijom taksistajališta, brojem stajališnih mjesta i radnim vremenom, te saobraćajnim znakom „zabranjeno zaustavljanje i parkiranje“ sa dopunskom tablom „osim taksivozila“;
- b) na saobraćajnoj površini određenoj za taksistajališta potrebno je propisno označiti stajališna mjesta.

Na jedno stajališno mjesto taksistajališta mogu se rasporediti najviše 2 (dva) taksivozila s tim što istovremeno na taksistajalištu ne može biti parkirano više taksivozila nego što ima obilježenih stajališnih mjesta.

1.3. Način utvrđivanja i naplate cijene taksiprijevoza, ako se prevozi više putnika

U toku prijevoza putnika taksivozilom mora biti uključen taksimetar, koji je ispravan, baždaren prema propisanim metrološkim uvjetima za taksimetre, plombiran i ugrađen na vidnom mjestu u vozilu.

Cijena taksiprijevoza utvrđena taksimetrom ne može se uvećavati bez obzira na broj putnika koji se prevoze. Ukoliko se istim taksivozilom prevozi više putnika cijena prijevoza se dijeli podjednako na sve korisnike taksiusluge.

Pri obavljanju taksiprijevoza bez saglasnosti putnika koji je prvi započeo koristiti taj prijevoz, ne mogu se primati na prijevoz drugi putnici.

Cjenovnik usluga mora biti ovjeren od Ministarstva i istaknut na vidnom mjestu u taksivozilu.

Ministarstvo na zahtjev taksiprijevoznika ovjerava cjenovnik usluga.

Cjenovnik usluga se ovjerava uz naknadu.

Cjenovnikom usluga se određuje cijena:

- a) početka vožnje (start);
- b) vožnje po pređenom kilometru;
- c) čekanja;
- d) noćne vožnje, vožnje nedjeljom i praznikom;
- e) prijevoza prtljaga.

Cijena taksiprijevoza se utvrđuje taksimetrom po cjenovniku usluga.

Cijena taksiprijevoza na relacijama dužim od 25 km može se ugovoriti i bez uključenja taksimetra, s tim da cijena ne može biti veća od one koja bi se utvrdila taksimetrom.

Prije početka ovog prijevoza taksiprijevoznik je dužan izdati kartu za prijevoz putniku koji se prevozi na utvrđenoj relaciji.

Karta za prijevoz treba da sadrži:

- a) registarski broj vozila;
- b) putnu relaciju;
- c) naplaćenu, odnosno ugovorenu cijenu;
- d) datum prijevoza;
- e) potpis i otisak pečata taksiprijevoznika.

1.4. Način izdavanja dopunskih taksioznaka za vozila, njihova veličina, broj i izgled

Nadležna općinska služba na zahtjev taksiprijevoznika izdaje dopunske taksioznake.

Dopunska taksioznaka izdat će se samo za ono vozilo za koje taksiprijevoznik posjeduje dokaz da je raspoređen na taksistajalište, potvrdu o registraciji za vozilo koje ima registarske tablice koje počinju slovnom oznakom "TA" i važeće rješenje o ispunjavanju propisanih tehničko-eksploatacionih uvjeta za vozilo.

Dopunska taksioznaka se dodjeljuje po načelu jedna oznaka za jedno vozilo i važi do kraja godine u kojoj je izdata.

Taksiprijevoznik je dužan najkasnije mjesec dana prije isteka tekuće godine podnijeti zahtjev za obnavljanje dopunske taksioznake nadležnoj općinskoj službi i priložiti dokaze o ispunjavanju navedenih uvjeta.

Dopunska taksioznaka se izdaje uz naknadu.

Određivanje visine naknade za oznaku po jednom vozilu i naplatu iste vrši nadležna općinska služba.

O izdatim dopunskim taksioznakama nadležna općinska služba vodi evidenciju.

Na osnovu evidencije nadležna općinska služba dužna je Ministarstvu do 15. januara tekuće godine dostaviti Spisak izdatih dopunskih taksioznaka.

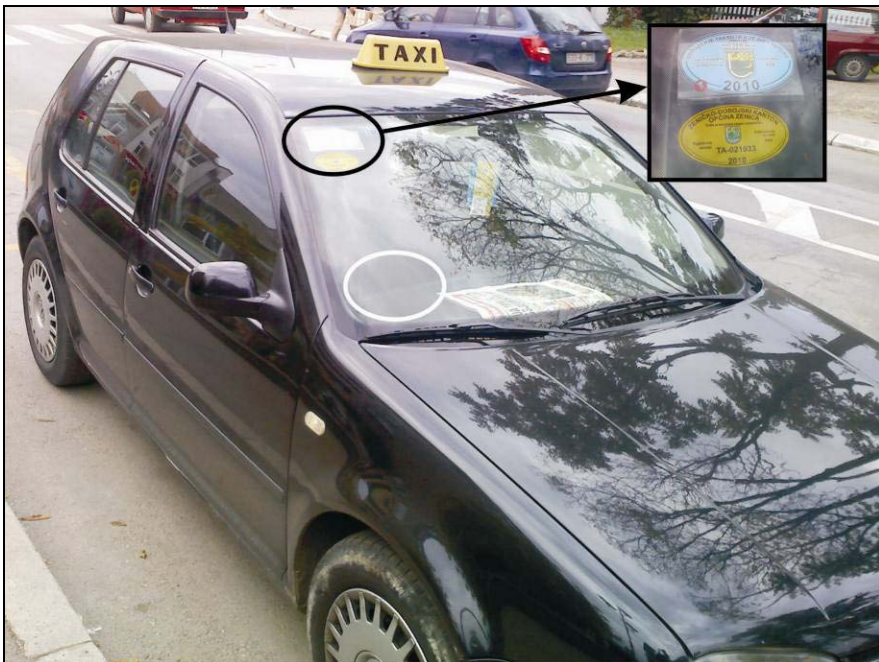
Za postupke koji se vode u Ministarstvu nadležna općinska služba dužna je izdati na zahtjev taksiprijevoznika uvjerenje da ispunjava uslove za dodjelu dopunske taksioznake i uvjerenje da mu je izdata dopunska taksioznaka.

Vozilo kojim se obavlja taksiprijevoz putnika mora imati dopunsku taksioznaku na kojoj se nalazi naziv kantona, naziv i grb općine, naziv službe koja je izdaje, registarska oznaka i evidencijski broj vozila, te godina važenja.

Ova oznaka se ispisuje na naljepnici, elipsastog oblika prečnika najmanje 12 x 7 cm, koja se postavlja u donjem desnom dijelu prednjeg vjetrobranskog stakla u vozilu.

Naredna slika pokazuje neispravno postavljenu dopunsku taksioznaku u gornjem lijevom uglu vjetrobranskog stakla.

Oznaka u taksivozilu ispisuje se štampanim slovima najmanje visine 8 mm i širine 1 mm.

Evidencijski broj vozila na dopunskoj taksioznaci treba da sadrži broj taksistajališta, broj stajališnog mjesta i eventualno dodatni broj ukoliko su na jedno stajališno mjesto raspoređena najviše 2 (dva) taksivozila.

Osnovna boja dopunske taksioznake je žuta, a boja simbola crna.

Taksiprijevoznik je dužan dopunsku taksioznaku vratiti nadležnoj općinskoj službi:

- a) danom podnošenja zahtjeva za stalnu ili privremenu odjavu djelatnosti taksiprijevoza;
- b) u slučaju brisanja sa Rasporeda taksivozila na taksistajalištima;
- c) u slučaju zabrane obavljanja djelatnosti taksiprijevoza;
- d) u slučaju prestanka važenja licence prijevoznika.

Uz dopunsku taksioznaku taksiprijevoznik je dužan dostaviti dokaz o odjavi registarskih tablica koje počinju slovnom oznakom "TA" za vozilo.

Taksiprijevoznik je obavezan podnijeti zahtjev za izdavanje nove dopunske taksioznake nadležnoj općinskoj službi ukoliko se radi o najavi rada po privremenoj odjavi ili prestanku zabrane obavljanja djelatnosti taksiprijevoza.

Nadležna općinska služba je dužna voditi urednu evidenciju vraćenih dopunskih taksioznaka.

Ovu evidenciju potrebno je kontinuirano dostavljati nadležnom Ministarstvu.

Nadležna općinska služba dužna je jedan primjerak rješenja, u slučaju stalne ili privremene odjave djelatnosti taksiprijevoza, dostaviti Ministarstvu i nadležnim organima koji vrše nadzor nad obavljanjem djelatnosti taksiprijevoza.

1.5. Prava i dužnosti vozača koji obavlja taksiprijevoz i putnika koji se prevoze taksivozilom

Za vrijeme obavljanja taksiprijevoza, vozač koji je zaposlen kod taksiprijevoznika - pravnog lica, odnosno ako samostalno obavlja djelatnost taksiprijevoza kao fizičko lice (u daljem tekstu: taksivozač), mora u vozilu imati:

- a) važeću licencu vozila;
- b) važeće rješenje o ispunjavanju propisanih tehničko-eksploatacionih uvjeta za vozilo;
- c) dopunsku taksioznaku za vozilo;
- d) potvrdu o obavljenom periodičnom pregledu vozila;
- e) iskaznicu za vozača;

-
- f) ovjeren cjenovnik usluga;
 - g) plan grada, odnosno općine;
 - h) druge dokumente propisane Zakonom i propisima iz oblasti prijevoza i sigurnosti prometa.

	<p>BOSNA I HERCEGOVINA FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE Kanton: Zeničko-Dobojski Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zenica</p>	<p>D № 014033</p>
<h2>LICENCA VOZILA</h2> <p>kojim se obavlja taksi prijevoz</p>		
I	Prijevoznik:	_____
	Sjedište/Prebivalište:	_____
	Evidencioni broj:	_____
II	Vozilo (marka, tip):	_____
	Registarska oznaka:	_____
III	Datum izdavanja:	_____
	Važi najduže do:	_____
OVLAŠTENA OSOBA		

LICENCA VOZILA – prva strana

NAPOMENA

Licenca vozila prestaje važiti danom:

- a) prestanka važenja licence prijevoznika,
- b) pravosnažnosti rješenja o oduzimanju licence vozila,
- c) isteka roka za produženje važenja registracije vozila,
- d) odjave vozila,
- e) isteka roka važenja rješenja o ispunjavanju tehničko-eksploatacionih uslova za vozilo,
- f) raskida ili isteka ugovora o leasing-u.
- g) isteka roka važenja licence vozila,
- h) pravosnažnosti rješenja o oduzimanju dopunske taksi oznake,
- i) 01.11.2010. godine za taksi vozilo koje nema registarske tablice koje počinju slovnom oznakom "TA".

LICENCA VOZILA – druga strana

Broj: _____

Datum: _____ godine

Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona rješavajući po zahtjevu _____, općina _____, u predmetu izdavanja rješenja o ispunjavanju tehničko-eksploatacionih uslova, na osnovu člana 5. stav 3. Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine ('Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine', broj 28/06 i 2/10), člana 200. Zakona o upravnom postupku ('Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine', broj 2/98 i 48/99), donosi

RJEŠENJE

o ispunjavanju tehničko-eksploatacionih uslova za vozilo

1. Utvrđuje se da vozilo:

Vlasnik/korisnik: _____

Sjedište/prebivalište vlasnika/korisnika: _____

Marka: _____

Tip: _____

Broj šasije: _____

God. proizvod.: _____

Broj sjedišta: _____

Nosivost: _____ kg

Namjena vozila: _____

ispunjava tehničko-eksploatacione uslove za obavljanje prijevoza iz člana ____ Pravilnika o tehničko-eksploatacionim uslovima za vozila kojima se obavljaju pojedine vrste prijevoza.

2. Djelatnost na osnovu koje se obavlja prijevoz:

3. Rješenje važi do: _____ godine.

Obrazloženje

_____ sa sjedištem/prebivalištem u općini _____ obratio se zahtjevom za izdavanje rješenja o ispunjavanju tehničko-eksploatacionih uslova dana _____ godine, Ministarstvu za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona.

Uz zahtjev je dostavljena Potvrda o ispravnosti i opremljenosti vozila za prijevoz u cestovnom prometu Federacije BiH broj: _____, izdata dana _____ godine, od ovlaštene stanice tehničkog pregleda _____ i ovjerena kopija saobraćajne dozvole/potvrde o registraciji/vlasničke knjižice.

Na osnovu ocjene dostavljenih dokaza, riješeno je kao u dispozitivu ovog rješenja.

Izdavanje ovog rješenja podliježe plaćanju takse u iznosu od 10 KM prema članu 3. tarifni broj 39. tačka a. Zakona o kantonalnim administrativnim taksama - Prečišćeni tekst ('Službene novine Zeničko-dobojskog kantona', broj 13/02, 12/03, 4/04, 5/04, 4/08, 7/09, 2/10 i 6/10), koja je uredno naplaćena.

Pouka o pravnom lijeku

Protiv ovog rješenja može se uložiti žalba Federalnom ministarstvu prometa i komunikacija u roku od 15 dana od dana prijema istog. Žalba se predaje putem prvostepenog organa usmeno na zapisnik, pismeno ili putem pošte sa taksom od 10 KM na osnovu člana 3. tarifni broj 9. Zakona o kantonalnim administrativnim taksama - Prečišćeni tekst.

Dostavljeno:
- Imenovanom
- a/a

MINISTAR

RJEŠENJE O ISPUNJAVANJU PROPISANIH TEHNIČKO-EKSPLOATAACIONIH UVJETA
ZA VOZILO

DOPUNSKA TAKSIOZNAKA ZA VOZILO

(Naziv i adresa stanice tehničkog pregleda) _____ No: PREV 00000000

(Evidencijski broj) _____ (Jedinstveni identifikacioni broj snimka vozila ili vrsta vozila) _____

Na osnovu člana 8. stav 3. Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 28/06 i 2/10) i člana 19a. Pravilnika o preventivnim tehničkim pregledima motornih i priključnih vozila („Službene novine Federacije BiH”, br. 51/06, 79/06, 11/09 i 56/10), izdaje

POTVRDU
o obavljenom periodičnom pregledu vozila

Kojom se potvrđuje da pregledano vozilo udovoljava uslovima propisanim Pravilnikom o preventivnim tehničkim pregledima motornih i priključnih vozila, Pravilnikom o dimenzijama, ukupnoj masi i osovinskom opterećenju vozila, uređajima i opremi koja moraju da imaju vozila i osnovnim uslovima koje moraju da ispunjavaju uređaji i oprema u saobraćaju na putevima.

Vlasnik/korisnik vozila: _____
Sjedište/Prebivalište: _____
Vrsta vozila: _____, Marka vozila: _____
Model vozila: _____, Tip vozila: _____
Reg. oznaka: _____, Broj šasije: _____
Godina proizvodnje: _____, Broj sjedišta: _____
Nosivost: _____, Broj pređenih km _____
Potvrda važi do pređenih km _____ ili najduže do _____ god.

U _____ dana _____ POTPIS I PEČAT VODITELJA STANICE
M.P.

POTVRDA O OBAVLJENOM PERIODIČNOM PREGLEDU VOZILA

Bosna i Hercegovina
Ministarstvo prometa i komunikacija № 037669
Kantona _____
Adresa _____

**ISKAZNICA
za vozača motornog vozila**

Up. broj: _____
Dana: _____ (jedinstveni matični broj)

_____ (ime i prezime vozača, ime jednog roditelja)
_____ (prebivalište, adresa)
_____ (kategorija vozila za koju važi vozačka dozvola)
_____ (stručna sprema vozača)

(Rok važenja: Vrijedi dok je vozač u radnom odnosu na mjestu vozača kod navedenog prijevoznika) _____ (naziv prijevoznika kod koga je vozač zaposlen i njegovo sjedište, odnosno prebivalište)

prva strana

U skladu sa članom 13a. stav 2., a u vezi sa članom 9. Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj. 28/06 i 2/10) ispunjeni su uslovi za izdavanje iskaznice za vozača motornog vozila.

Za vrijeme obavljanja prijevoza u cestovnom prometu na području Federacije BiH vozač je dužan pridržavati se odredbi Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine i Zakona o sigurnosti prometa na putevima u Bosni i Hercegovini.

Mjesto: _____ M.P. _____
Datum: _____ Potpis i pečat izdavaoca iskaznice _____
Moar: d.o.o. Sarajevo

druga strana

ISKAZNICA ZA VOZAČA

Taksiprijevoznik
Prezime i ime
JMB: _____
Općina _____

**CJENOVNIK
usluga taksiprijevoza**

Naziv usluge	Cijena (KM)
1. Početak vožnje (start).....()	
2. Vožnja po predenom kilometru.....()	
3. Čekanje (jedan sat).....()	
4. Noćna vožnja, vožnja nedjeljom i praznikom po predenom kilometru.....()	
5. Prijevoz prtljaga preko 10 kg po jednoj torbi ili koferu.....()	

Cijena taksiprijevoza utvrđuje se taksimetrom po cjenovniku usluga.
Cijena prijevoza na relacijama dužim od 25 km može se ugovoriti i bez uključivanja taksimetra, s tim da cijena ne može biti veća od one koja bi se utvrdila taksimetrom.
Za ovaj prijevoz taksiprijevoznik je dužan izdati kartu za prijevoz koja sadrži:registarski broj vozila, putnu relaciju, naplaćenu odnosno ugovorenu cijenu, datum prijevoza, potpis i otisak pečata taksiprijevoznika.
Po završetku vožnje, putnik koji se prevozi obavezan je platiti ugovorenu ili taksimetrom utvrđenu cijenu prijevoza.
Ukoliko taksiprijevoznik ne uključi taksimetar, a cijena prijevoza nije unaprijed ugovorena, putnici nisu dužni platiti naknadu za izvršenu uslugu, osim cijene starta utvrđene ovim cjenovnikom.
Cijena prijevoza utvrđena taksimetrom ne može se uvećavati bez obzira na broj putnika koji se prevoze.Ukoliko se istim vozilom prevozi više putnika cijena prijevoza se dijeli podjednako na sve putnike.
Za vrijeme obavljanja taksiprijevoza, taksiprijevoznik je dužan u vozilu imati cjenovnik usluga ovjeren od strane Ministarstva za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona koji mora biti istaknut na vidnom mjestu u taksivozilu.
Ovaj cjenovnik stupa na snagu danom ovjere od strane Ministarstva za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona.

_____ Potpis i pečat taksiprijevoznika

CJENOVNIK USLUGA

Broj: _____
Zenica, _____ godine

Na osnovu člana 14. stav 2. Odluke o organizaciji i načinu obavljanja taksiprijevoza putnika na području Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj 6/10 i 5/16) Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona na zahtjev taksiprijevoznika _____ iz općine/grada _____ ovjerava Cjenovnik usluga taksiprijevoza.

MINISTAR

Taksiprijevoznik - pravno lice je obavezan donijeti Pravilnik kojim se reguliraju prava i obaveze taksivozača u obavljanju taksiprijevoza u skladu sa članom 15. Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine.

Taksivozač je dužan u potpunosti izvršiti uslugu prema putnicima koji su ga unaprijed i za određeno vrijeme angažirali. Ukoliko nije u mogućnosti naručenu vožnju započeti ili započetu vožnju završiti taksivozač je obavezan za najkraće vrijeme putnicima koji su naručili prijevoz osigurati drugo vozilo i taksivozača.

Taksivozač je dužan pružiti uslugu svakom putniku koji prijevoz naruči neposredno ili telefonom, bez obzira na dužinu vožnje, osim:

- a) ako naručitelj svojim ponašanjem ugrožava život ili imovinu taksiprijevoznika;
- b) ako je naručitelj pod uticajem alkohola ili drugih opojnih sredstava;
- c) ako su naručitelj i njegov prtljag toliko prljavi da bi mogli uprljati unutrašnjost vozila ili druge putnike koji se prevoze;
- d) ako uvjeti na putu ne omogućavaju normalnu i sigurnu vožnju.

Taksivozač ne smije prevoziti bez pratnje djecu mlađu od 7 godina. On je dužan primiti prtljag putnika kojeg prevozi i smjestiti u prostor za prtljag ako njegova masa ne prelazi 30 kg. Za vrijeme dok je taksivozilo parkirano na taksistajalištu, zbog efikasnijeg pružanja usluga, taksivozač je dužan biti u taksivozilu ili pored taksivozila. Taksivozač je dužan isključiti radioaparatus na zahtjev putnika koji se prevozi.

Taksivozač prima putnike na prijevoz na taksistajalištu na koje je raspoređen po redosljedu pristizanja na isto.

Putnici se mogu primati na prijevoz i van taksistajališta ako se tom radnjom ne ugrožava normalno i sigurno odvijanje prometa i to samo ako je taksivozač zaustavljen od strane putnika i ako nije u blizini 100 metara od taksistajališta.

Izuzetno, ukoliko putnik ima posebne zahtjeve, u pogledu urednosti i komfora vozila ili uljudnosti vozača, može zatražiti uslugu i od taksivozača čije vozilo nije na prvom mjestu taksistajališta.

Ako putnik naruči prijevoz telefonskim pozivom preko radio-taksicentra prima se na prijevoz na mjestu koje odredi. Naknada za ovakvu vrstu prijevoza računa se od mjesta prijema putnika.

Odredište vožnje određuje putnik, a taksivozač je dužan prijevoz obaviti najkraćim putem, odnosno putem kojeg mu odredi putnik ako uvjeti puta omogućavaju normalnu i sigurnu vožnju.

Za vrijeme vožnje, putnici koji se prevoze ne smiju ometati u vožnji taksivozača niti praviti štetu na taksivozilu.

Po završetku vožnje, putnik koji se prevozi je obavezan platiti ugovorenu ili taksimetrom utvrđenu cijenu prijevoza.

Ukoliko taksivozač ne uključi taksimetar, a cijena prijevoza nije ugovorena, putnik koji se prevozi nije obavezan platiti naknadu za izvršeni prijevoz, osim cijene starta utvrđene cjenovnikom usluga.

U vrijeme obavljanja prijevoza putnika u taksivozilu je zabranjeno pušenje, a natpis o zabrani pušenja taksivozač je obavezan istaći u taksivozilu na vidnom mjestu.

Po završetku vožnje taksivozač je dužan pregledati vozilo, a nađene stvari najkasnije u roku od 24 sata prijaviti najbližoj Policijskoj upravi.

1.6. Osnovni i dopunski uvjeti koje mora ispunjavati taksivozač i taksivozilo

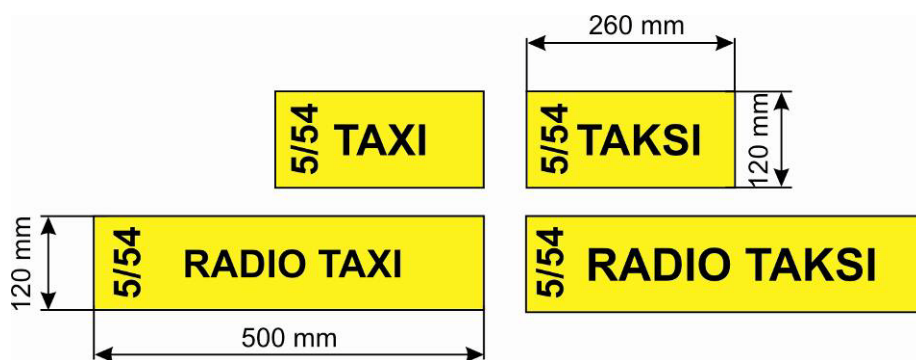
Taksivozač, koji upravlja motornim vozilom kojim se obavlja taksiprijevoz, pored uvjeta utvrđenih propisima o sigurnosti prometa na cestama, uvjeta iz člana 9. Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine i propisa donesenih na osnovu ovog Zakona, mora imati vozačku dozvolu najmanje dvije godine i položen poseban ispit za taksivozača. Ovim ispitom provjerava se poznavanje historijskih, privrednih, kulturnih, turističkih i drugih znamenitosti Kantona, te poznavanje prava i dužnosti taksiprijevoznika.

Za vrijeme obavljanja taksiprijevoza taksivozač mora biti uredno i pristojno odjeven i uljudno se odnositi prema putnicima, odnosno ne smije biti odjeven u kratke hlače, majicu bez rukava i papuče.

Taksivozilo, pored uvjeta utvrđenih propisima o sigurnosti prometa na cestama, uvjeta iz Zakona o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine i propisa donesenih na osnovu ovog Zakona, mora ispunjavati i slijedeće uvjete:

- da ima oznaku na krovu vozila sa natpisom „TAXI ili TAKSI“ dimenzija 260 x 120 mm, koja noću mora biti osvijetljena kada je vozilo slobodno za vožnju;
- da ukoliko se u vozilu nalazi ugrađena mobilna radiostanica umjesto oznake navedene pod a) treba da ima oznaku na krovu vozila (sa obostranim natpisom) „RADIO TAXI ili RADIO TAKSI“ dimenzija 500 x 120 mm i evidencijski broj taksivozila.

Oznake simbola na tablama su crne boje na žutoj podlozi.

OZNAKA NA KROVU TAKSIVOZILA

TAKSISTAJALIŠTE

LITERATURA

- [1] Ustav BiH-a, FBiH-a, RS-e i Ze-do kantona
- [2] Federalni zavod za statistiku Bosne i Hercegovine
- [3] www.zedoturizam.ba
- [4] www.pkzedo.ba
- [5] Priručnik za polaganje posebnog dijela stručnog ispita za turističke vodiče u Zeničko–dobojskom kantonu
- [6] Odluka o organizaciji i načinu obavljanja taksiprijevoza putnika na području Zeničko-dobojskog kantona, Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, broj 6/10 i 5/16